BIJDRAGEN VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PROVINCIE DER MINDERBROEDERS IN DE NEDERLANDEN

ONDER REDACTIE VAN
PATER DALMATIUS VAN HEEL, O.F.M.
EN
PATER CUNIBERTUS SLOOTS, O.F.M.

BUNDEL XV
Veritatem facientes in charitate
1954

BIJDRAGEN
VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN DE PROVINCIE DER
MINDERBROEDERS
IN DE NEDERLANDEN

ONDER REDACTIE VAN
PATER DALMATIUS VAN HEEL, O.F.M.
EN
PATER CUNIBERTUS SLOOTS, O.F.M.

BUNDEL XV
Veritatem facientes in charitate
1954

DRUK: N.V. GRAFISCHE KUNSTINRICHTING J. VAN POLL SUYKERBUYK
ROOSENDAAL

REDACTIE:
P. DALMATIUS VAN HEEL, O.F.M., GOUWE 39, GOUDA.
P. CUNIBERTUS SLOOTS, O.F.M., LEUNSEWEG 2, VENRAY.

SECRETARIAAT VAN DE REDACTIE:
LEUNSEWEG 2, VENRAY.

ADMINISTRATIE:
N.V. GRAFISCHE KUNSTINRICHTING
J. VAN POLL SUYKERBUYK, ROOSENDAAL.

De Bijdragen voor de Geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden verschijnen in bundels van ongeveer 160 blzz. Drie bundels vormen één deel. Bij de derde bundel worden Inhoud en Register gevoegd. Intekenaren op de delen betalen per bundel *f* 4.—, verhoogd met de frankeerkosten. De prijs voor afzonderlijke bundels - voor zover voorradig - bedraagt *f* 6.—.

Stukken ter plaatsing alsmede boeken ter recensie worden ingewacht bij de Redactie. Aan de medewerkers wordt de vrijheid gewaarborgd hun artikelen naar eigen wens en gewoonte te redigeren.

Voor alle zaken, de uitgave betreffende, wende men zich tot de Administratie.

PLACET IMPRIMATUR:

P. CASTULUS VAN DEN EIJNDEN, O.F.M.

Minister Provincialis.

Werthae, in festo Apparitionis B.M.V. Immac. 11 Februarii 1954.

NIHIL OBSTAT:

H. TH. BOUTERS, PR.

Censor ad hoc deputatus.

Goudae, in festo Purificationis B.M.V., 2 Februarii 1954.

INHOUD

CONTENU. En 1953 nous avons célébré le septième centenaire de la mort de Sainte Claire. C'est pourquoi nous vous présentons ici - en suivant l'ordre chronologique - une histoire succincte des couvents des pauvres soeurs Clarisses. Cette étude ne se rapporte qu'au territoire actuel des Pays Bas.

CONTENU. Le quartier „Groot- en Kleinheiligland" à Haarlem est formé de deux rues assez importantes.
L'auteur cherche l'origine de cette dénomination curieuse. D'abord il énumère les différentes opinions, qu'il rejette toutes comme étant sans aucune valeur.
Puis il cherche à établir la date de l'origine de cette dénomination: il résulte clairement d'une charte qu'elle était déjà connue en 1354. On ne peut pas encore donner une explication satisfaisante de ce nom. En se référant à plusieurs chartes et manuscrits l'auteur montre bien dans quelles circonstances les Frères Mineurs se sont établis dans ce quartier.

CONTENU. Très probablement il y a eu des Frères Mineurs qui sont restés à Nimègue après leur expulsion en 1592. Ce qui est certain c'est qu'en 1653 ils y détenaient déjà depuis quelque 10 ans une résidence. La communication suivante en racontera les fruits récoltés ainsi que les difficultés subies. Nous ferons également connaissance avec plusieurs missionnaires et leurs édifices. En étudiant un manuscrit nous pourrons surtout dresser la liste de la plus grande partie de leur inventaire. Une description suivra de l'église telle qu'elle a été construite au XIXe siècle et qui a été détruite lors d'un bombardement. Le déplacement de la paroisse au „Heiweg" sous la commune d'Hatert a exigé la construction d'une nouvelle église.
L'article se termine par une liste des missionnaires, des curés, des „socii" et des vicaires.

4. HET MINDERBROEDERSKLOOSTER „SINT BONAVENTURA” TE NIJMEGEN . . . . blz. 414
door P. Dr Aurelius Pompen O.F.M.

CONTENU. Pour compléter l'article précédent l'auteur donne l'histoire d'un nouveau couvent des Frères Mineurs à Nimègue, érigé après la fondation de l'Université Catholique. Il en donne l'origine et le développement. Dans la première partie il décrit le bâtiment et son inventaire, ainsi que leur sort pendant la dernière guerre mondiale.
Dans les 5 parties suivantes l'auteur donne la liste des membres de la communauté; il donne d'abord les noms des frères laïques, de quelques „vétérans” qui y ont passé les derniers jours de leur vie; puis les Supérieurs, les professeurs et les étudiants.
La dernière partie se clot sur une liste chronolique des étudiants qui y ont passé leur examen doctoral et soutenu leur thèse.

5. DE MINDERBROEDERS TE MAASTRICHT . . blz. 454
door P. Cunibertus Sloots O.F.M.

CONTENU. Un bref résumé est donné des couvents que les Frères Mineurs ont habités dans Maestricht et aux environs de cette ville à partir de 1234. Le dernier couvent a été construit en 1853 et pouvait donc célébrer son premier centenaire en 1953. On donne quelques détails sur la célébration du lustre en 1903.

6. REGISTER OP DE BIJDRAGEN VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PROVINCIE DER MINDERBROEDERS IN DE NEDERLANDEN BUNDEL XIII - XIV - XV blz. 459
door P. Cunibertus Sloots O.F.M.

CONTENU. Registre des personnes, lieux et matières des fascicules XIII - XIV - XV de „Bijdragen voor de Geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden”.

7. INHOUD VAN BUNDEL XIII - XIV - XV . . blz. 476
CONTENU des fascicules XIII - XIV - XV de „Bijdragen”.

Adressen van medewerkers aan deze Bundel:

P. Dr. AURELIUS POMPEN O.F.M., Vermeerstraat 7, Nijmegen.

P. BERTILO DE BOER O.F.M., Biest 43, Weert.

MEDEDELING.

Verschillende artikelen, mededelingen en boekbesprekingen moesten worden verplaatst naar een volgende bundel.

DE CLARISSEN IN NEDERLAND

DOOR P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

Reeds in Bundel XII van deze Bijdragen heeft P. Dr Willibrord Lampen ons menige bijzonderheid over de Nederlandse Clarissen verhaald. Het was onze bedoeling in het jubeljaar 1953-1954 - het jaar, waarin de heilige dood van Sint Clara over heel de wereld wordt herdacht - een studie te plaatsen over de geschiedenis van de Clarissen in onze streken. De deskundige confrater, die gaarne dit werk op zich nam, moest echter wegens veelvuldige andere bezigheden deze arbeid staken. Toch - zo menen wij - mag een algemeen overzicht niet ontbreken. Dit wordt hier dan aangeboden. Het behoeft uiteraard geen betoog, dat hier niet een volledige afgebakende studie kan gegeven worden. Het is echter onze overtuiging, dat materiaal in overvloed aanwezig is voor hem, die het onderwerp breder en dieper wil behandelen.
In dit overzicht is gebruik gemaakt van de gegevens in Monasticon Batavum met Supplement.[1] Ook werden vele bijzonderheden gevonden in het artikel: De Clarissen in Nederland (door P. Gijsbertus Hesse O.F.M. z.g.) in Sint Franciscus 27 (1912) blzz. 95-112, alsook in de bijdrage, die P. Dr Daniel van Wely plaatste in Franciscaans Leven 36 (1953) blzz. 67-85. Verder ook in Bijdragen tot de geschiedenis der Nederlandsche Klarissen en Tertiarissen vóór de Hervorming, uitgegeven door David de Kok, Utrecht 1927.

Waren er reeds in 1228 Minderbroeders gevestigd te 's-Hertogenbosch en verbleven zij - dan hier, dan daar - in onze streken - reeds vroeger, de eerste stichting van de Clarissen had pas een honderd, honderd twintig jaar later plaats. Als wij hier wat speling laten, is het niet zozeer, omdat bepaalde jaartallen niet vrij vast staan. Maar niet iedereen neemt eenzelfde maatstaf.
De een plaatst het stichtingsjaar, wanneer de eerste plannen gemaakt zijn, de ander neemt de datum van de officiële toestem-

ming, een derde dateert van het begin of het einde van de bouw, de laatsten wachten op de bevolking van het klooster.
Welk uitgangspunt men echter ook aanvaardt, ten onzent is er geen twijfel aan, of 's Hertogenbosch heeft de eerste stichting van Clarissen gehad. En wel tussen 1335 en 1349. Waaraan deze betrekkelijk late totstandkoming is toe te schrijven, daarvoor geeft Pater Daniël van Wely enige aanvaardbare suggesties.[2] Het is ons echter niet duidelijk, waarom dan wel in de nabijheid veel eerder stichtingen werkelijkheid werden, zoals te Brugge in 1252.[3] Zeker lijkt het wel, dat de vermenigvuldiging van Clarissenkloosters samenhangt met de invoering van de Observantie bij de Minderbroeders.[4]
Wij laten nu de kloosters van de Clarissen in het huidige Nederland volgen, zo veel mogelijk, in chronologische volgorde.

1 Dr Michael Schoengen. Monasticon Batavum, deel I. De Franciscaansche Orden. Amsterdam 1941. Supplement door David de Kok O.F.M. Amsterdam 1942. Naar de daar vermelde literatuur wordt in het algemeen niet nader verwezen.
2 Franciscaans Leven 36 (1953) blzz. 69, 70, 72.
3 A. Heysse O.F.M. Origo et progressus Ordinis S. Clarae in Flandria in Archivum Franciscanum Historicum 37 (1944) blzz. 165-201.
4 Sint Franciscus 27 (1912) blz. 97.

's HERTOGENBOSCH

Gulielmus de Busco (Willem van den Bosche), heer van Erp vermaakte bij testamentaire beschikking van 28 Augustus 1335 zijn kasteel „Den Nootboom" tot een klooster van de heilige Clara. Bovendien gaf hij een jaarlijkse rente van 350 goudguldens. Paus Clemens VI stond op 28 Mei 1348 toe, dat de uitvoerder van het testament, Dirk van Horne, Heer van Cranendonck het klooster zou bouwen en de jaarlijkse rente zou toekennen. Deze was reeds in 1344 begonnen met de bouw van de kloosterkerk. De gebouwen lagen in de Hinthamerstraat en strekten zich uit langs de Clarastraat. Zo konden al in 1349 de eerste zusters arriveren, die volgens sommigen kwamen uit Keulen, volgens anderen uit Brussel, waar in 1343 een klooster was gesticht. Tot de kloosterlingen behoorden o.a. Joanna de Merweda. Althans Gregorius XI verleende op 1 Maart 1374 aan Margarita, echtgenote van Daniel de Merwede verlof om tweemaal per jaar met eerzame dames het klooster binnen te treden tot een bezoek aan haar dochter Joanna.

Na de val van 's Hertogenbosch in 1629 werd het verbod gegeven om novicen aan te nemen. De aanwezige zusters werden op alimentatie gesteld. Na 1650 hebben de meesten van de 18 overgeblevene zusters zich na bekomen verlof elders gevestigd, in 1654 voor goed te Mechelen.

LITERATUUR: L. H. C. Schutjes, Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom van 's Hertogenbosch ('s Hertogenbosch 1870-1881), IV blzz. 462-463. H. Sedulius, Chronicon Werthense, zie Collectanea Franciscana 16 (1946) blz. 70. C. Thielmans O.F.M., Seraphische Historie I blz. 368. C. R. Hermans, Verzameling van Kronieken I blz. 46. Franciscana IV blz. 216, V blz. 2, 5. Neerlandia Franciscana III blz. 238. Ons geestelijke Erf III (1929) blz. 36. Noord-Brabantse Almanak 1892 blz. 751. Taxandria 1943 blzz. 193-200. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders deel I blzz. 118, 145, 240, deel II blz. 375, 506, 520.

HAARLEM

Door de magistraat van Haarlem was aan Paus Calixtus III uiteengezet, dat een aantal vrouwen in de stad en omgeving een klooster verlangden om er te leven volgens de regel, door Paus Innocentius IV goedgekeurd. De Paus gaf op 9 Mei 1458 het gevraagd verlof en droeg de uitvoering op aan de bisschop van Utrecht.
Toch schijnt de stichting niet zonder bezwaren tot stand te zijn gekomen. Het verlof, dat de pastoor van de parochiekerk op 25 Mei 1454 had gegeven, was al niet zonder voorbehoud geweest. Op 10 Maart 1468 stemde Karel de Stoute toe en op 8 April 1471 gaf David van Bourgondië zijn goedkeuring. Het klooster kwam ten slotte tot stand door de zorgen van de vrouw Gisberta de Haren. Bijzondere verdiensten had ook P. Hendrik Herp O.F.M. In 1471 kwamen uit het Clarissenklooster te Antwerpen de eerste drie zusters. Zij waren Aleida van Assendorff, abdis en Catharina Trevirgis en Agatha Goes. Het klooster lag binnen de muren van de stad aan de Botergracht. In 1571 werd het verplaatst naar de Grote Houtpoort. Te Haarlem werden de Clarissen uit het klooster gezet in 1572 of 1577 of liever in 1581. De kloosterlingen werden toen verspreid. S. Schoutens O.F.M. schrijft in zijn Geschiedenis van het voormalig klooster der arme Claren te Antwerpen blz. 52 (vgl. blz. 76): „dat de eene zuster niet wist, waar de andere gebleven was. Ieder zocht zijn behoud in de vlucht, de eene bij vrienden, de andere op het Begijnhof,

terwijl sommigen, om in hunne behoeften te voorzien, zich als dienstmeiden verhuurden. Eenigen namen de wijk naar hunne medezusters te Antwerpen". Hierbij kan gevoegd worden, dat de zusters kwamen in Keulen, Coblenz en Lissabon. En twintig jaren later trof Pater Cornelius Thielmans nog afgeleefde zusters aan in Haarlem zelf.

LITERATUUR. Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom Haarlem 15 (1891) blzz. 421-448. Van Eeghen, Vrouwenkloosters te Amsterdam. Amsterdam 1941 blz. 317. Jonkees, Kerk en Staat blzz. 69, 156 n. 1. Franciscana II blz. 103. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders deel I blz. 303, deel IV blz. 425. Collectanea Franciscana Neerlandica II (1931) blzz. 353, 355. Over het klooster te Lissabon wordt literatuur vermeld in Franciscaans Leven 36 (1953) blzz. 77-78.

WAMEL

Met verlof van Theodoricus, aartsbisschop van Keulen, vestigden zich Clarissen te Wamel, een plaats gelegen aan de linker-Waaloever tegenover de stad Tiel. Men had echter verzuimd pauselijke goedkeuring aan te vragen. Paus Pius II absolveerde haar daarom op 30 Mei 1461 van de censuren, veroorloofde haar er te blijven wonen en de voorrechten te blijven genieten.
Het schijnt wel zeker, dat ook zij omtrent 1572 haar klooster verlaten hebben. Althans op 20 Augustus 1572 schreef de heilige Petrus Canisius over zijn halfzuster, Gerarda, de toenmalige abdis: „Trooste God u allen, inzonderheid onze lieve zuster met haar ganse klooster te Wamel. Ik hoop, dat zij zich in het kruis des Heren zal verheugen en van de nood een deugd maken".
Kort na 1572 vonden de zusters opname in het Tertiarissenklooster „De Enigheid", dat te Nijmegen gelegen was tussen de Houtstraat en de Markt.

LITERATUUR. Franciscana III blz. 5. Kronijk van het historisch genootschap Serie III, deel I (jaargang XI) blzz. 26-35. Geldersche Volksalmanak voor het jaar 1856 blzz. 92-96. Archief van Kerkelijke Geschiedenis, inzonder van Nederland IX (1888) blz. 518. De Godsdienstvriend 82 (1859) blz. 69.

VEERE

In 1461 werd door Hendrik van Borselen een stuk gronds geschonken even buiten de Zandijkse poort in de parochie van Noordmunster, „om te funderen en te maecken een clooster van Sinte Clara". Zoals andere kloosters van die naam, werd ook dit klooster aanvankelijk bewoond door zusters van de Derde Orde.

Spoedig wensten dezen de regel van Sint Clara te aanvaarden. Paus Sixtus IV gaf op 10 Juni 1478 verlof het klooster tot een van de Clarissen te maken. Echter mochten de zusters, die professie hadden gedaan van de regel der Derde Orde die desgewenst blijven volgen en haar verder leven in de clausuur verblijven.
Er werd een ingetogen en stichtelijke levenswijze geleid.
In 1536 gebeurde er een feit, dat de zusters zeker met zorg en vrees heeft vervuld. Een Macharis Scholt schreef deze woorden „aenden muer by des paterspreeckstoel ende biechtstoel met roede aerde: u pater es een bedrieger, een verleyder, u pater is een dief voor Godt, en verkeerder van 't woort Goeds, met meer ander diergelijckende lelicke woorden".
11 Mei 1572 hebben de Geuzen beeldenstorm gehouden en na diefstal van kostbaarheden, het klooster in brand gestoken. Zo stonden de zusters op straat en bleven, niets bezittend dan haar kleed en haar brevier, aan vele gevaren blootgesteld. Cornelius Syndert (Weidert), haar biechtvader, trachtte haar heimelijk op een bootje uit de stad te voeren. Maar het plan werd ontdekt, de pater werd gevangen genomen, maar kon als visser gekleed, naar Antwerpen ontsnappen. De zusters werden uit de handen van de bloeddorstige soldaten gered door een onbekend gebleven jongeman. In het huis van een van de regeringspersonen opgenomen, moesten de zusters veel smaad en ontbering ondergaan. Na twee maanden eindelijk ontvingen zij een vrijgeleide en konden zij ten getale van 24 Antwerpen bereiken. In 1581 werden zij naar Grevelingen gebracht en vervolgens naar Sint Omer, waar zij het kloosterleven voortzetten.

LITERATUUR: Collectanea Franciscana XII (1942) blzz. 66-69. Franciscaans Leven XVII (1934) blzz. 172-180. Pekelharing, Bijdragen voor de geschiedenis der Hervorming in Zeeland blz. 3. Ms. Flores et Fructus Custodiae primum, ex tunc ab anno 1523 Provinciae Flandriae blz. 110-111. J. Ermerins, Beschrijving der stad Vere st. 2 en 3 passim. Wadding, Annales Minorum VII (Lugd. 1648) blz. 60. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders deel II blz. 384, deel IV blz. 329-341, 425. Franciscana VI blz. 86.

DELFT

Te Delft bestond reeds lang een klooster van Tertiarissen S. Maria in Nazareth. Op 9 April 1475 gaf Paus Sixtus V verlof om de strengere regel van de Clarissen te gaan volgen. De omzetting

echter in 'n Clarissenklooster had pas plaats in 1482. Op 23 April 1573 waren de Delftse Clarissen verplicht in ballingschap te gaan. Na vele omzwervingen konden zij haar leven voortzetten in Bergen (Mons) in Henegouwen. Daar waren in 1608 nog 13 Nederlandse zusters in leven, waarvan 11 uit Delft en 2 uit Alkmaar. Van het Delftse klooster zijn enkele zeer vrome Clarissen bekend gebleven. De eerste is een zekere zuster Anna van Ilpendam. Zij overleed 15 December 1549. Dan Anna Jacobs, die in 1530 stierf. Vervolgens Catharina Malhaven, overleden 21 October 1598 te Bergen (Mons), Margarita Peeter, overleden te Mons in 1627 en Paulina van der Maeten, overleden in 1645.

LITERATUUR: Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom Haarlem 51 (1934) blzz. 397-403. L. Wadding, Annales Minorum VI Lugd. (1648) blz. 834. Franciscana VI blzz. 84, 87, 89. Neerlandia Seraphica III (1929) blz. 136. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders deel IV blz. 425. Sint Franciscus 14 (1899) blzz. 333-345. Analectes pour servir. . . . Belgique, deel 15 blzz. 206 vv. S. Schoutens O.F.M. Geschiedenis van het voormalig klooster der arme Klaren te Antwerpen blz. 76.

UTRECHT

In Utrecht was een klooster van Tertiarissen S. Marie in Bethlehem. Het is nog onzeker, of op dit klooster betrekking heeft de bulle, waarbij op 22 April 1483 Paus Sixtus IV de oprichting van een Clarissenklooster goedkeurde.

LITERATUUR: Franciscana VI blz. 89.

BRIELLE

Het klooster te Brielle werd gesticht door Margaretha van York, gemalin van Karel de Stoute. Voor de stichting gaf Paus Sixtus IV op 26 April 1483 verlof. Het klooster zou er een moeten zijn naar de oorspronkelijke instelling van het klooster San Damiano te Assisi. De abdis en de andere zusters zouden moeten komen uit het klooster Maria Nazareth van Delft. Tot haar dienst moesten afgevaardigd worden vier Minderbroeders nl. een biechtvader, een clericus en twee lekebroeders, die in een nabijzijnd huis moesten wonen. Welke bepaling wel steunt op de statuten van de heilige Coleta, die goedgekeurd zijn door Paus Pius II in 1458. Het klooster zou onderworpen zijn aan de Minderbroeders-Observanten. Verschillende auteurs berichten, dat de zusters onderwijs gaven.

Op 11 Mei 1548 werden kerk en klooster door brand verwoest. In 1561 begon de herbouw van de kapel, die in 1563 voltooid was. In 1565 werd die ingewijd door Mgr. Joannes Knijff O.F.M. Maar reeds in 1566 op 26 Augustus hielden de beeldstormers, die zeer streng bestraft werden, danig huis. Bij inname van Brielle op 1 April 1572 werden kapel en klooster geplunderd en de zusters werden verdreven. De Provinciaal Pater Florentius van Leiden had die gevaren voorzien. Daarom had hij - maar hier heeft hij de gevaren niet voorzien - aan de gardiaan van Delft, Adrianus Hugaarts opdracht gegeven de Clarissen van Brielle en Veere, naar Delft te laten komen, van alles te voorzien en zo goed mogelijk te huisvesten. Echter gingen zij naar Antwerpen en vandaar naar Mechelen. In 1580 arriveerden zij te Keulen onder leiding van de abdis Maria Hendriks.

LITERATUUR: Franciscana VI, 89. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders deel IV blzz. 138, 338, 425. R. Boitet, Beschryving der stadt Delft (Delft 1667) blz. 344.

GOUDA

In een schrijven van 25 Juni 1486 voldeed Paus Innocentius VIII aan het verlangen van zusters Tertiarissen te Gouda om te mogen gaan leven volgens de regel van Sint Clara. Bisschop David van Bourgondië bekrachtigde op 16 April 1490 het pauselijk schrijven. Uit het Clarissenklooster van Antwerpen werden de abdis, zuster Helwich van Molengragh of van den Bosse (Hetwigis de Bosco) alsmede de zusters Maria Rissel, Elisabeth van der Perre en Antonia van Hoochstraten naar Gouda gezonden om de zusters leven en regel van de Clarissen te doen kennen. Op 30 September 1490 opende Henricus de Berca, vicarius provincialis van de Keulse Provincie met grote plechtigheid het klooster, dat 28 zusters telde.

Op 17 September 1503 vertrokken vijf Clarissen uit Gouda naar Brussel om het Tertiarissenklooster in een van de Clarissen om te zetten.

Men kan de vrome geest van de zusters enigszins opmaken uit de traditie, die over haar te Gouda leefde en die door Walvis werd opgetekend:

„De gemeene man verteld, dat zekere dogter namaage van stads-

slotvoogd, na het klooster onder het geley of processie van de haare, om ingekleed te worden gaande, ontmoet wierd van een varend' gezel, die haar zeide, dat het jammer was, dat zulk een brave Dogter in 't klooster ging; waarop zy haar omkeerde en zeide:

Indien men 't namaals als gelijk zou loonen
Ik at liever bout als boonen,
En duurde eeuwig niet soo lang,
Ik en ging nooit dezen gang.

Althans deze rijmen zijn noch heden (1713) een gemeene spraak by veele Ter Goude, die ze zeggen van hare Voorouders zo gehoord te hebben".

De Goudse Clarissen stonden zeker in hoog aanzien bij wereldlijke autoriteiten en bij geestelijke waardigheidsbekleders en ook vooral bij de gewone mensen.

In de woelige dagen van 1572 werden zij gedwongen haar klooster te verlaten. Enigen trokken naar Amsterdam, anderen naar Mechelen en Keulen. Er bleven echter ook in Gouda Clarissen wonen, zelfs volgens Walvis tot 1592 in het klooster. Dat is echter niet zo waarschijnlijk.

Volgens Cornelius Thielmans was het klooster in 1572 „ten gronde toe afgeworpen, maer sij hebben daer in huysinge ghewoont ende int secreet haeren dienst ghedaen; ik heb haer daer (tussen 1606 en 1609) van wege E.P. Sedulius ghevisiteert en vont daer noch dry susterkens int leven int habyt".

LITERATUUR: Pater Dalmatius van Heel O.F.M. De Minderbroeders te Gouda, Deel I (Gouda 1947), blzz. 48-57. P. Dalmatius van Heel O.F.M. Handschriften berustende in de Goudse Librye. Gouda 1949. P. Dalmatius van Heel O.F.M., Oude kloosters te Gouda nr. 3. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders deel II blz. 532, deel III blz. 117. C. Thielmans, Den eersten regel van S. Clara, 's Hertogenbosch 1617, blz. 121. J. Walvis, Beschrijving der stad Gouda (Leiden 1714) blz. 153.

ALKMAAR

Bij het stichten van het Clarissenklooster te Alkmaar hebben zich zeker moeilijkheden voorgedaan. Bisschop David van Bourgondië, graaf Jan van Egmond en de vroedschap wensten de stichting. Bij bulle van 6 April 1492 droeg Paus Innocentius VIII aan de abt van Egmond en de deken van Nijmegen op de stichting tot

stand te brengen. Het duurde echter in elk geval tot 1505, dat de bouw begon. En pas 12 Augustus 1508 consacreerde Jacobus de Ridder O.P. de kerk. De zusters arriveerden uit Gouda in 1509. Hoe vreemd het ook klinkt, het heeft wel de schijn, dat juist de Minderbroeders zich tegen de stichting hebben verzet. Met het geestelijk bestuur van de Clarissenkloosters belast, zagen zij bij elke nieuwe vestiging hun werkzaamheden vermeerderd. Het provinciaal kapittel van 8 October 1493 - men lette op de datum - bepaalde zelfs, dat de Broeders verdere stichtingen zouden ontraden, om zelf niet al te veel belast te worden.

Bij de droeve gebeurtenissen van 1572 wisten de zusters zich in veiligheid te stellen. Haar biechtvader, Pater Cornelius van Diest zou als een van de Martelaren van Alkmaar zijn leven voor het geloof moeten geven.

Enige zusters begaven zich naar Amsterdam, anderen „bleven versteken in hoecken en gaten der huysen van hun vrienden". De uitgeweken zusters kwamen later te Antwerpen, twee vluchtten naar Bergen in Henegouwen, zij leefden nog in 1606, anderen kwamen in Keulen terecht.

LITERATUUR: Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders deel IV blzz. 329-341. P. Schlager O.F.M. Beiträge zur Geschichte der Kölnische Franziskaner Ordensprovinz im Mittelalter, Keulen 1904, blz. 158. De Godsdienstvriend 82 (1859) blz. 195.

AMSTERDAM

Toen de magistraat van Amsterdam hoorde, dat ook in deze stad „seekere menigte susterkens" er naar streefde, „te doen maken ende fundeeren een nieuw klooster van de ordre van de Clarissen" meende hij op 23 November 1496 het plan te moeten verhinderen om de „groote beswaernisse ende belastinge", die de poorters ervan zouden ondervinden. Dit besluit kwam natuurlijk niet zo zonder aanleiding. Want reeds enkele jaren terug had Jan de Wael, een rijk koopman, enige huizen met tuin geschonken, die gelegen waren tussen den Heiligenweg en de Munt. Ook had hij gezorgd voor goedkeuring van keizer Maximiliaan, die deze op 6 Oct. 1494 gaf. Paus Alexander VI verleende 2 April 1495 aan Herman Lokhorst, deken van de Sint Salvatorskerk en Antonius de Pott, kanunnik van de domkerk te Utrecht uitgebreide

volmachten om vier Clarissen uit het Delftse klooster naar Amsterdam te zenden.

Over de stichting van dit klooster kwamen tussen twee partijen tegenover elkander te staan. Maar toen men in 1499 aanstalten maakte om met de bouw te beginnen, vaardigde de Vroedschap op 12 Juli 1499 een nieuw verbod uit. Dan wendden de „Susterkens" zich tot het Hof van Holland.

Men kwam tenslotte op 30 April 1513 tot een compromis, die tot stand kwam vooral door invloed van Jan Benninck. De Clarissen verkregen verlof zich te vestigen, maar onder zekere voorwaarden. Zo mocht het klooster niet meer dan zestig roeden in de omtrek beslaan en zou nimmer meer bewoonsters mogen hebben „dan dertich besloeten Nonnen ende vier uitganckster".

De zusters, die zich o.a. ook toelegden op het weven van fijn linnen, konden zich handhaven tot 1578.

„In 't jaer 1578, als de Clarissen van Amsterdam verjaegt wierden, vertrocken veel in cleeren van bedelaressen of soldatevrauwen om beter door de Geusche plaetsen te passeren; dog in een dorp wierden sy beclapt en van de ketters zeer beschimpt, berooft van al datse hadden en wreedelijk geslagen: zy ontliepen te nauwernoot voorder perikels en quamen schier half naekt tot Antwerpen, waer sy van de Abdisse Cornelia vriendelijk wierden ontfangen, wiens goethertigheyt in Hollant wel bekent was: men gaf hun in 't publik in de Kerke het H. habyt, 't welk sy met zoo veel blijde tranen omhelsden en andeden, dat de Geusen selve niet en conden hun tranen bedwingen die gecomen waren om dese cleedinge te sien".

Enige zusters zijn naar Lissabon vertrokken. Maar nog 20 jaren na de uitdrijving ontmoette Pater Cornelius Thielmans enige zusters te Amsterdam.

De voorlaatste zuster was Alet Jans, die 3 November 1616 te Antwerpen overleed. De laatste zuster was Margareta Gruite. Zij heeft in 1617 de weinige brieven van het klooster naar Brussel gezonden aan Pater Johannes Botterweck, definitor en archivaris. Bij de confiscatie konden geen inkomsten van uitgaven genoteerd worden, wat een bewijs is voor haar strenge armoede-beleving.

Een zilveren monstrans, die dateert van de eerste helft van de

zestiende eeuw, wordt nog bewaard in de voormalige Dominicanerkerk te Leuven.

LITTERATUUR: Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders deel I blz. 358, deel III blzz. 434, 437, deel IV blzz. 329-341. B. Fremaut O.F.M., Den Geestelicken Palmboom V blz. 159. De Godsdienstvriend 82 (1859) blzz. 189 vv. J. ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam (Amsterdam 1879-1893) III blzz. 204, 353-354. Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom Haarlem 22 (1897) blz. 77.

BOXTEL

Door de vrome milddadigheid van Heer Henricus van Ranst was de hofstede Cronenborch te Boxtel in 1472 omgevormd in het klooster Sint Elisabethsdal. Aanvankelijk volgden de zusters de regel van de Derde Orde, later van de tweede Orde. Op 27 Januari 1504 gaf de Paus Julius II verlof over te gaan tot de Clarissen. Dat schijnt in 1512 of 1513 verwezenlijkt te zijn geworden en wel onder leiding van zusters Clarissen uit Hoogstraten.
Door toedoen vooral van de bekende en heilige Dirk Coelde van Munster „hebben dese Susteren aenveert den Regel van S. Claren op de manier van die van Hoochstraten uyt het selve clooster ontbiedende eenige Clarissen, om haerlieden voor te gaan in maniere van leven ende Cloosterlijcke discipline; ende is ghesciet int iaer duysent vyfhondert ende twalf".
Het klooster heeft wel deel gehad in de rampen uit de geschiedenis. In 1540 werd het door brand vernield en in 1543 door de benden van Maarten van Rossum geplunderd. Omstreeks 1580 zochten de zusters een toevlucht binnen de stad 's Hertogenbosch. Daar verbleven zij tot 1511 in een kleine woning op de Papenhulst. Op 12 Juli van dat jaar keerden zij naar Boxtel terug. In 1648 werden zij voor de keuze gesteld ofwel om uit te sterven ofwel naar het buitenland te vertrekken.
In 1668 woonden er nog 26 zusters. In 1685 werd verlof ontvangen om zeven nieuwelingen aan te nemen. Maar 12 Juli 1717 bracht de Schout Petrus Juin het bevel van de Hoogmogende Heren om het klooster te verlaten. De Clarissen vonden een voorlopig toevluchtsoord bij de medezusters te Hoogstraten, waar zij plechtig werden ingehaald.
Een van de verdreven Clarissen heeft zeer nauwkeurig de lotgevallen van de zusters opgetekend. Hier volgt het relaas, in ver-

anderde spelling, zo goed als woordelijk, maar soms wat ingekort, en met enige ingelaste verduidelijkingen.
„Op 12 Juli 1717 ontvingen wij de resolutie van de Staten van Holland, welke door de president Petrus Justiyn aan Pater Joannes Vermandel overhandigd werd".
Pater Joannes Vermandel werd geboren te 's Hertogenbosch in 1642, geprofest te Leuven op 16 April 1662 en priester gewijd in 1666. Na socius communis van de missionarissen geweest te zijn, werd hij in 1673 socius te Amsterdam Moses en Aaron. Op 30 April 1675 werd hij opgevolgd door Joannes Smit. Hij overleed te Antwerpen 10 September 1720.
„Deze pater had gedurende 42 jaar onze kloostergemeente zeer loffelijk gediend en was alsdan jubilaris èn als religieus èn als priester. De waardige man heeft in zijn hoge ouderdom met de gehele kloostergemeente de volgende rampen medegeleefd.
Wij waren toen met 25 geprofeste zusters, namelijk twintig koorzusters en vijf werkzusters. Wij hadden ook een novice, die liever alle ongemakken wilde lijden, dan terugkeren in de wereld.
Op dezelfde dag, waarop bedoelde resolutie door de president aan onze eerwaarde pater overhandigd was, heeft hij haar aan onze waarde moeder (Lucia Vleminx) en haar discreten getoond. Aanstonds werd een notaris ontboden. Men vroeg hem raad, wat in dit geval te doen stond. Hij antwoordde:
„Wijl in de resolutie geen tijd wordt aangegeven, valt er ook geen tijd te verliezen".
Zo gauw men kon, riep men alle geburen en goede kennissen bijeen om met hun hulp alle meubelen in veiligheid te brengen. Dit werk duurde bijna de gehele nacht, niettegenstaande het zeer slechte weer.
De volgende morgen vaardigde men nog een wijs en voorzichtig man af naar Den Haag om uitstel te vragen. Maar de eerste tijding, welke men ontving, bevatte een aansporing om zo spoedig mogelijk alle kerksieraden buiten het grondgebied van de Staten te brengen en alle meubelen buiten Boxtel te voeren. En daar men niet wist, wat nog volgen zou, geschiedde alles zo onordelijk, alsof er brand geweest was.
Op 24 Juli kwam de president onze eerwaarde moeder in tegen-

woordigheid van de secretaris van Boxtel en enige zusters aanzeggen, dat zij zich gereed moest maken om op 29 Juli te vertrekken. Tevens vroeg hij:
„Zult gij vrijwillig uitgaan of moet ik u gewapenderhand uitzetten?"
De eerwaarde moeder antwoordde:
„De arm van het bevel der Edelmogenden is een sterke arm. Gij behoeft zo niet te doen. Wij zijn aan gehoorzaamheid gewoon en zullen ook gehoorzaam zijn".
Op 29 Juli 1717 verlieten wij ons klooster. Daar werd zoveel volks gezien, dat het met geen pen te beschrijven is. Allen schreiden zó bitter, dat onze oude eerwaarde pater tot de rentmeester van de prins van Hornes zeide:
„Breng de mensen wat tot bedaren, want mijn hart zal breken van droefheid".
De rentmeester keerde zich tot de wenende scharen, die de kloosterlingen zozeer liefhadden. Doch toen hij het geschrei zag, vermocht hij geen woord te spreken en barstte zelf in tranen los.
Toen onze bejaarde zuster Christina Huysens, reeds jubilaresse buiten het slot trad, wendde zij zich naar het kerkhof en riep tot de zusters, die daar begraven lagen en van wie zij er meer dan vijftig had gekend:
„Wij moeten scheiden. Ik meende, dat mijn lichaam welhaast in uw midden zou rusten. Nu moet ik op mijn oude dag nog naar een vreemde plaats verhuizen".
Zo vluchtten wij naar Hoogstraten, waar wij op 30 Juli 1717 met grote liefde werden ontvangen".
Hierbij is te noteren, dat reeds op 14 Juli 1717 de abdis van Hoogstraten haar klooster voor de ballingen had beschikbaar gesteld.
Toch waren de zusters nog te vroeg vertrokken. De kroniekschrijfster vertelt nog:
„Nauwelijks waren wij een dag in Hoogstraten of wij ontvingen een brief uit Den Haag, meldende, dat ons nog een maand uitstel was gegeven".
Het stuk waarbij prolongatie werd verleend tot 1 September was gedagtekend 24 Juli 1717.

„Op dit bericht is onze eerwaarde moeder met de „Proqueratres" en twee lekenzusters naar Boxtel teruggekeerd om de nodige schikkingen te treffen en orde op de zaken te stellen. Meergenoemde president wist echter te bewerken, dat die maand door een nieuwe resolutie elf dagen werd ingekort.

Wijl wij intussen een rekest naar Den Haag gezonden hadden, mochten wij nog wat wachten. Twee van onze zusters verbleven enige tijd op het kasteel, totdat zij bij een weduwe een kamer kregen. Intussen deden wij alle moeite om een plaats voor een nieuwe vestiging te bekomen. Maar het scheen de Heer niet te believen".

Ten slotte zouden de zusters in 1721 zich te Megen gaan vestigen. Dat men de zusters te Boxtel niet vergeten was, blijkt uit een getuigschrift van de inwoners „der Baronije van Boxtel, gedagtekend 25 Januari 1718", en van een hele reeks handtekeningen voorzien, waarbij verklaard werd, dat nooit enig nadeel, maar steeds voordelen waren ondervonden van de nabijheid van het Clarissenklooster en de opheffing ervan nog altijd betreurd werd. Op Donderdag 1 April 1728 werd het klooster te Boxtel in publieke veiling gebracht „ten huyse van Johan van Proyen, Notaris tot 's Bosch".

LITERATUUR: Sint Franciscus 27 (1912) blzz. 140, 145, 172, 177. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders deel I blz. 240, deel II blzz. 500, 506, deel IV blz. 308. C. Thielmans, Seraphische Historie 2e stuck blz. 342. De Godsdienstvriend 82 (1859) blzz. 27-28, 201-202.

HEILE (HEILLE)

Heile was een gemeente in W. Zeeuws-Vlaanderen, in het uiterst Z.W. tussen Aardenburg en Middelburg in Vlaanderen. De gemeente werd in 1880 bij Sluis gevoegd. Hier werd in 1514-1515 een Clarissenklooster gesticht door Willem de Saillant met goedkeuring van de bisschop van Doornik en de abt van Sint Bavo te Gent. In 1578 werd het door de Geuzen verwoest. De zusters vluchtten toen naar Brugge.

LITERATUUR: Schoengen-Boeren I blzz. 104-105.

NIJMEGEN

Van 1572 tot 1592 verbleven hier de Clarissen van Wamel.

GORCUM

Er zijn ernstige auteurs, die een Clarissenklooster te Gorcum vermelden. Wij noemen als voorbeeld: Gonzaga, De Origine Seraphicae Religionis Franciscanae (1603) blz. 1167 en C. Thielmans, Seraphische Historie 1e stuck blz. 367.

's HERTOGENBOSCH

Hier verbleven de Clarissen van Boxtel van 1580-1611.

ROERMOND

De toenmalige Provinciaal van de Minderbroeders Arnoldus ab Isca vroeg in 1614 aan Raad en Schepenen van Roermond verlof tot stichting van een Clarissenklooster. Dezen gaven op 4 Juni verlof „onder expresse conditie, dat nu noch in toecomende tijden in denselven Cloisterken buyten onsen oft onser naecomelinge consent ende wille boven zeventhien persoenen te weten derthien ingesloeten Jouffr. ende vier buytensusteren en sullen sijn oft aengenomen werden mogen, daer uit die borgerie deser stadt niet te seer belast werden". Reeds op 16 Juni arriveerden zusters uit Brussel onder leiding van Catharina Munsters, eerste abdis. In den beginne waren zij gehuisvest in particuliere woningen en bij de Dominicanessen in Maria-Wee. Door de goede zorgen van Gillis van Elshout, hoofd van de Gelderse Rekenkamer, werden haar gebouwen in 1621 (of 1623) voltooid.

In 1647 bestond de gemeente uit 32 leden en 5 buitenzusters.

Op 31 Mei 1665 ontstond er brand in het klooster. Om het dreigend gevaar hief Pater Jacobus de Riddere, die toevallig in de stad aanwezig was, het kloosterslot op en beval de zusters te vluchten. Een handschrift verhaalt ons:

„De eerw. moeder met de gemeynten is gegaen in het huys van Steven Vlodrop hier omtrent, alwaer wy ons weder tot het gebet begaven; als wy eenige uren daer waeren, begonst den brand daer ook te komen; syn van daer vertrocken naer het Clooster van Maria-Wee....

Wy syn drij dagen en drij nachten seer elendig in het buijtenhuijs van de Maria-Wee geweest.

Wij gingen die voorgenoemde dagen in het convent van de paters

(Minderbroeders) in den Refter eten, omtrent elf uren, vóór de paters, behalven den lesten dagh hebben wy met de paters gegeten in den Refter. Nochtans op sulcke manier, dat de broeders saten by malkanderen aen een taeffel en wy oock aen een taeffel. Op het eynde van de maeltyt, als den seer eerw. pater gardiaan de Recommandatie gedaen hadde, heeft daer bygevoucht, als dat St. Clara eens een grote begeerten heeft gehat, om met onzen H. Vader Franciscus te eten tot Portionkelen, welcks begeerten onsen H. Vader heeft toegestaen, en het selve soo aengenaem aan God is geweest, dat het met een mirakel van Godt bevestigt is geweest. Alsoo verhope ick, dat dit oock aen Godt aengenaem sal syn".

De zusters verdeelden zich dan over de Clarissenkloosters van Brussel, Antwerpen, Mechelen en Leuven. Maar reeds het volgend jaar was de brandschade hersteld en keerden zij tot vreugde van heel de burgerij terug".

In 1784 werd het klooster door Josef II opgeheven en in 1786 werden de kloostergebouwen in de Neerstraat publiek verkocht.

LITERATUUR: Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders deel II blz. 523, deel IV blz. 423. C. Thielmans, Den eersten Regel van S. Clara, 's Hertogenbosch 1617, blzz. 123-124. Almanak voor het arrondissement Roermond van het jaar 1871 blzz. 112-113. Limburgs Jaarboek I blzz. 151 vv.

OLDENZAAL

In 1619 werd een Clarissenklooster opgericht te Oldenzaal en wel door Nicolaas Wiggers Cousebant. Aan hem werd als seculier priester in 1581 door de apostolische commissaris Johannes Haye de visitatie opgedragen van de kloosters van de tweede en derde Orde in Nederland. In 1603 werd hij Minderbroeder en wordt in 1609 provinciaal van de Keulse Provincie. Als zodanig richtte hij het klooster te Oldenzaal op, dat echter na 1650 werd overgeplaatst naar Westfalen.

LITERATUUR: D. van Heel O.F.M. Nicolaas Wiggers Cousebant als seculier Priesters en als Minderbroeder. Haarlem, 1929.

HERPEN

De Clarissen van Boxtel verzochten in 1696 de keurvorst van de Palts om zich te mogen vestigen in Herpen bij Ravenstein. Goedgunstig werd op dit verzoek beschikt.

LITERATUUR: Schoengen-Boeren, Monasticum Batavum deel I blzz. 105-106.

MEGEN

Bij de bespreking van het klooster te Boxtel hebben wij vermeld, dat de zusters in 1717 vertrokken zijn naar Hoogstraten. Na allerlei pogingen elders, zouden tenslotte de zusters terecht komen te Megen.

De Provinciaal was oorspronkelijk voornemens daar een hofstede te kopen, maar aanstonds was die „onderkoght”'. Een zekere Christoffel Strick, geboren te Heesch en later te Boxmeer in het huwelijk getreden, neef van de abdis zuster Lucia Vleminx en van haar zuster Anna, vestigde het eerst de aandacht op het oude slotkasteel te Megen. Vooral aan zijn tussenkomst was het te danken, dat Karel Philips, keurvorst van de Paltz, heer van Ravenstein en graaf van Megen op 11 Juli 1719 toestond, dat de Clarissen zich te Megen mochten vestigen. Hij deed afstand van het bedoeld terrein onder voorwaarde, dat later geen gronden in het graafschap ten behoeve van het klooster zouden worden aangekocht.

De kroniekschrijfster deelt ons mede:

„Het slot was geheel verwoest. Daar was niets overgebleven dan de fondamenten en enige oude kelders, zodat wij grote onkosten hebben moeten maken alvorens met het bouwen kon begonnen worden. Het is niet te beschrijven, wat al moeite door de Provinciaal persoonlijk of op zijn last door anderen is aangewend voordat hij er eindelijk in slaagde bedoelde plaats voor ons te bekomen”.

„Daar ook de schepenen, de pastoor en de drossaard van Megen 8 Juni 1719 hun goedkeuring hadden gehecht, zo verhaalt de kroniekschrijfster verder - werd ik met de Eerw. Moeder Vicaris uitgenodigd om de plaats eens te komen bezichtigen. In de zomer van 1719 begaven wij ons er heen. Het was toen zo droog en heet, dat er nauwelijks water te bekomen was tot onderhoud van mensen en dieren. Vele mensen en dieren stierven van de grote hitte. Onze reis vorderde dus zeer langzaam.

Bij onze terugkeer van Megen naar Hoogstraten meenden wij, dat wij weldra met de bouw van het klooster een aanvang zouden kunnen maken, want de toestemming van de bisschop van Luik was reeds bekomen. Daar rees echter weer een nieuwe moeilijkheid.

De Heren van Luik wilden de brieven van de bisschop niet verzenden. Dat was, meenden zij, niet in de macht van de bisschop alleen. Ook het domkapittel moest in zulk een zaak gekend worden".
Vandaar dat de Minderbroeders op 2 December 1719 opnieuw aan de bisschop uitvoering van zijn besluit verzochten. Op 24 April stemde het Domkapittel toe en drie dagen later tekende Josef Clemens, aartsbisschop van Keulen en bisschop van Luik het officiële document.
De Kroniek gaat nu verder:
„Deze tweespalt berokkende ons weer een half jaar vertraging. Wij vreesden zelfs voor een totale mislukking. Maar de volijverige Provinciaal bemoedigde ons: Ik zal, sprak hij niet aflaten, al stonden ook alle provinciën tegen mij op". Deze woorden hielden verband met de volgende gebeurtenis.
„Na verscheiden droevige voorvallen is het ten laatste geschied, dat de Geuzen wel dertien of veertien missionarissen uit onze provinciën hebben gejaagd. En men vreesde, dat alle anderen zouden moeten volgen. Dat was voor ons een nieuwe droefheid".
Hier kunnen wij de vraag stellen, welk verband er zou kunnen hebben bestaan tussen de uitdrijving van de missionarissen en de verijdeling van de stichting van een Clarissenklooster te Megen. Nu moet men weten, dat de katholieke keurvorst van de Paltz Karel Philips, dezelfde die toestemming tot vestiging te Megen had gegeven, niet al te vriendelijk optrad tegen de Protestanten. Zo had hij hun de Heilige Geestkerk te Heidelberg ontnomen en aan de Katholieken geschonken en ook had hij een herdruk van de Heidelbergse Katechismus tot vernietiging veroordeeld. De Staten-Generaal namen weerwraak o.a. door de resolutie van 7 Mei 1720, waardoor alle Roomse priesters uit den lande verbannen werden. Ook door pogingen van de Provinciaal, Pater Franciscus Ludovicus Sanguessa was de keurvorst niet tot een mildere houding te bewegen. Bij deze verhoudingen was de stichting te Megen, een plaats zo dicht bij de grenzen van het gebied der Hoogmogende Heren, een riskante onderneming. Intussen zou die toch na ongelofelijke moeilijkheden plaats hebben.
Op de avond van Kerstmis 1719 werd de plaats, waar het oude

kasteel gestaan had, aan de zusters gelaten voor de som van 64-10-0, jaarlijks aan de keurvorst te betalen.
Voorlopig werd nu weldra een huis gehuurd en wel onder het octaaf van Driekoningen door de pastoor van Megen, Adrianus Jacobus Recopé, die 22 April 1751 overleed.
Op 18 Mei 1721 arriveerden de eerwaarde moeder met negen kloosterlingen. Langzamerhand werd nu de nieuwbouw voltooid. Op 15 Juli 1725 eindelijk kon de clausuur ingevoerd worden. Vanaf het feest van Portiuncula waren zij streng verplicht het pauselijk slot te onderhouden. Dat deden zij met blijdschap en offervaardige liefde tot aan de komst van de vrijheidlievende Fransen. Maar toch pas in 1812, toen Napoleon de Franse wetten op de kloosterverenigingen ook tot onze streken uitstrekte, werd het convent gesupprimeerd. Op 20 Augustus 1812 nam de heer Smitz de arme zusters in zijn huis op. Zij verspreidden zich later, maar wisten toch zich in stand te houden. Reeds in Maart 1813 keerden drie zusters terug, maar de overigen bleven in Oss wonen. Ofschoon er een verbod was om novicen aan te nemen, werden sinds 1830 toch nieuwelingen aangenomen, het getal ervan was in 1840 gestegen tot 15 zusters. Toen op 28 November van dat jaar Willem II de opheffingsdecreten ongedaan had gemaakt, was weldra het oude klooster wederom bevolkt. Dat was op 1 Juni 1841. Sinds heeft zich het klooster ontwikkeld en reeds in 1876 kon een nieuwe stichting begonnen worden te Ammerzoden. Samen met Ammerzoden werd in 1934 een communiteit gesticht te Titjoeroeg bij Bandung op Java. Het werd verwoest. Thans zijn de zusters gevestigd in West-Java te Patjet-Sindagla.

LITERATUUR: Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders deel V blzz. 361-363. Bossche Bijdragen IV (1921-1922) blzz. 84-119. Sint Franciscus 27 (1912) blzz. 140-145, 172-178. P. Dr Optatus O.F.M.Cap. De Geest van Clara, 1953, blzz. 89-90.

OSS

Van 1812 tot 1840 verbleven hier Clarissen van Megen.

KATWIJK - ROERMOND

Nog korte tijd zijn Clarissen in Roermond teruggekeerd. Tengevolge van de Meiwetten van 1873, tijdens de „Culturkampf"

in Duitsland moesten veertien koorzusters en vijf lekezusters het klooster te Münster verlaten. Zij zochten een toevluchtsoord in het vrije Nederland. Op 21 Augustus 1875 arriveerden zij te Katwijk bij Cuyk en vertrokken vandaar op 21 November 1877 naar Roermond, waar een geschikt verblijf in gereedheid was gebracht. In 1879 werd Theresia Reigers tot abdis gekozen. Enige tijd later keerden zij naar haar vaderland terug.

LITERATUUR: Die Sächsische Franziskaner-provinz vom H. Kreuze, Jahrbuch 1906 blzz. 55-61.

AMMERZODEN - HOOGCRUTS - HENGELO - KERKRADE

De besprekingen gevoerd tussen de pastoor van Ammerzoden en de abdis van Megen zuster Coleta (Elisabeth Ballings) werden bekroond met de stichting van een Clarissenklooster in het kasteel van Ammerzoden, dat, óók uit piëteits-overwegingen, op 31 Januari 1873 door Pater Jacobus van Kesteren was aangekocht. De eerste zusters vertrokken 12 Juni 1876 uit Megen en op 13 Juni had de plechtige inwijding van het nieuwe klooster plaats. Op 15 Juni werd het slot ingevoerd. Ten gevolge van de oorlogshandelingen werd het klooster in 1945 voor een groot deel verwoest. Na een tijdelijk verblijf te Hoogcruts (1945-1951), waar de Minderbroeders hun klooster afstonden, vertrokken de zusters naar Hengelo in Gelderland. Intussen werd in 1946 een nieuwe stichting aanvaard te Kerkrade.

LITERATUUR: Sint Franciscus 27 (1912) blzz. 201-204. P. Dr Optatus O.F.M.Cap. De Geest van Clara, 1953 blzz. 90-91.

TILBURG - HELMOND - EINDHOVEN

De stad Tilburg geniet sinds 1889 het onwaardeerbaar voorrecht dochters van Sint Clara onder de bevolking te tellen. Op 11 September van dat jaar kwamen enige Zusters Clarissen-Coletinen vanuit Roeselare in West-Vlaanderen.

Vanuit Tilburg werd een klooster gesticht te Helmond, dat op 23 Maart 1905 werd ingezegend.

In 1936 volgde een stichting te Eindhoven.

LITERATUUR: P. Dr Optatus O.F.M.Cap. De Geest van Clara, 1953 blzz. 90-91.

SIMPELVELD - VAALS - WAHLWIJLRE - AMSTERDAM - DUIVENDRECHT

De Clarissen-Capucinessen zijn in Nederland gekomen ten gevolge van de vervolging in Frankrijk. In 1901 vestigden zij zich te Simpelveld en sinds 1905 in Vaals. Dat klooster werd in 1942 verwoest en sinds 1950 verblijven de zusters te Wahlwijlre.
In 1919 begonnen deze zusters een nieuw klooster te Amsterdam, dat in 1927 werd overgeplaatst naar Duivendrecht. Vanuit Duivendrecht werd in 1937 een stichting begonnen te Singkawang op Borneo. Zij hebben verder posten uitgezet in Duitsland en in Tsechoslowakije.

LITERATUUR: P. Dr Optatus O.F.M.Cap. De Geest van Clara, 1953 blz. 91.

Naast de genoemde kloosters, worden bij diverse auteurs nog vele andere genoemd, zoals te Amsterdam in de Nes, Dordrecht, Enkhuizen, Groningen, Harderwijk, Hoorn, Leiden, Raalte, Schiedam, Utrecht, Walcheren.
Zolang een dieper onderzoek geen zekerheid geeft, moeten de kloosters aldaar als Tertiarissenkloosters beschouwd worden. De oorzaak van de „duisterheid", waarover Royaards klaagt in de Geschiedenis van het gevestigde Christendom en de Christelijke Kerk in Nederland gedurende de middeleeuwen Deel II blz. 467 moet deels toegeschreven worden aan de namen, die aan de zusters soms gegeven worden, deels uit het feit, dat Sint Clara de patrones was. Zo wordt gesproken over „Graeu ofte Claren Zusters", over „grauwe susteren van de eerste orde van S. Franciscus", „Susteren van Sinte Claren van der Derde Orde Sint Franciscus" enz. S. Clara was de patrones te Aardenburg, Delft, Dordrecht, Enkhuizen, Gouda, Hoorn. Men spreekt ook van Clarendal te Harderwijk, het klooster van Sinte Claren in de Nes, Conventus S. Clarae, Huys Sinte Clara.

Tot deze korte uitwendige geschiedenis van de Nederlandse Clarissen menen wij ons te moeten beperken. Zoals wij reeds opmerkten, zou deze nog met zeer vele bijzonderheden uit te breiden zijn. Daardoor zou ook zeker duidelijk kunnen worden, welke invloed de zusters hebben uitgeoefend op haar omgeving. Al zal

ten slotte - zoals van elk klooster, dus zeker van de besloten - geldt, voor elke vorser de intieme geschiedenis verborgen blijven en niet berekend kunnen worden, welke weldaden Kerk en Maatschappij rechtstreeks en indirect aan de Clarissen te danken hebben. Maar vastgesteld kan worden, dat alléén reeds haar voorbeeld een veredelende invloed moet gehad hebben op het godsdienstig en zedelijk peil van de Nederlandse bevolking.

HET HEILIGLAND TE HAARLEM

DOOR P. BERTILO DE BOER O.F.M.

Het Groot- en Kleinheiligland te Haarlem zijn twee flinke straten, die elk voor zich ongeveer 280 meter lang zijn. De nauw aaneengesloten huizenrijen worden er even onderbroken door een zestal straatjes of stegen. De Omvals- of Brechtenpoort, de Ravelingsteeg en het Nieuwheiligland verbinden beide Heiliglanden onderling; de Cornelissteeg vormt de band tussen Kleinheiligland en de Grotehoutstraat; de Gortestraat loopt van het Grootheiligland naar de Kleinehoutstraat, terwijl een elleboogstraatje, de Zonnesteeg, leidt van het Grootheiligland middenin de Gortestraat. In het Noorden worden beide Heiliglanden afgesloten door de Gedempte Oudegracht, in het Zuiden door de Vest, tegenwoordig de Gasthuisvest.

Wanneer men het schematische grondplan van het Groot- en Kleinheiligland in hun onmiddellijke omgeving oplettend beschouwt, verraadt de gekromde vorm der straten direkt hun middeleeuwse afkomst. Het doel hiervan was, zegt men, de kijk op de huizen zo veelzijdig mogelijk te maken.[1]

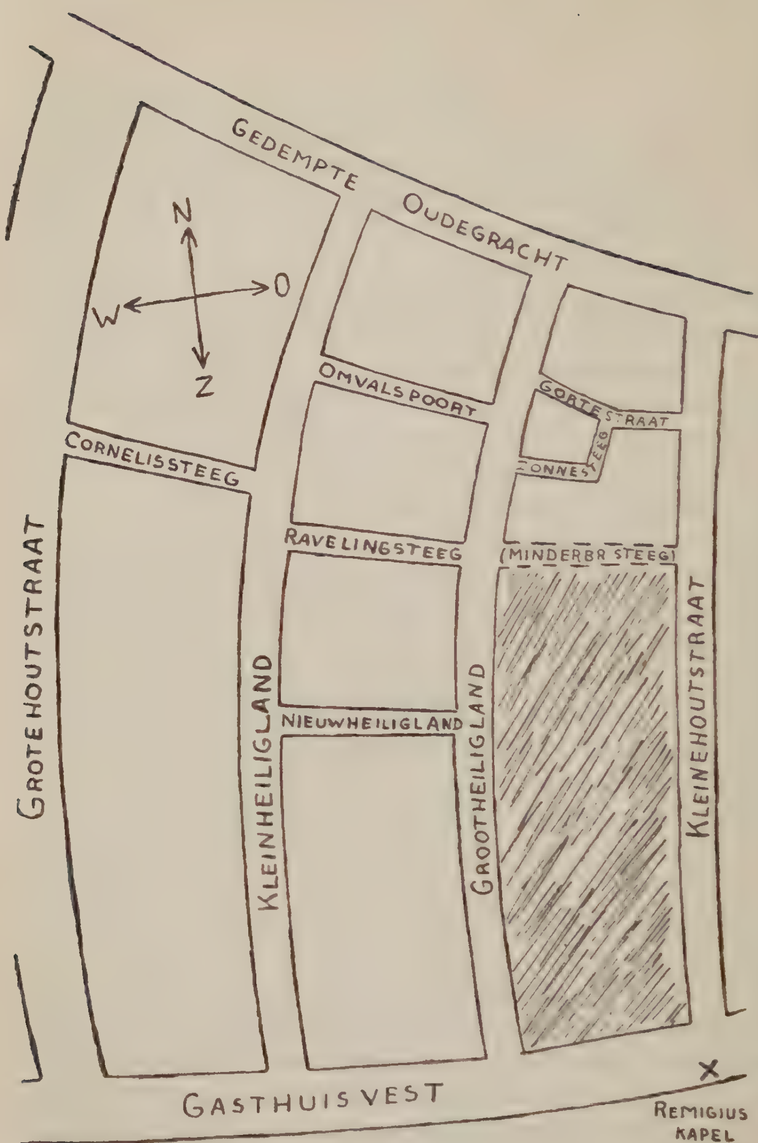
Toch vindt men in de Heiliglandbuurt geen middeleeuwse architectuur meer, maar doordat ze wat vervallen is, geeft ze een erg ouwelijke, en zelfs pittoreske indruk. Vandaar dat in het onlangs verschenen boekje *Wandelingen door Haarlem* 7 van de 36 tekeningen aan de Heiliglandbuurt zijn gewijd! [2] Een van de oudste huizen op het Grootheiligland draagt bijv. het opschrift: *Het Luifeltje - Ao 1650.* Toch ziet het er ouder uit dan het voormalige Oude-mannenhuis, thans Frans-Halsmuseum, waarop in een gevelsteen binnen in het pand het jaartal 1608 prijkt. Met zijn brede façade vult dit museum bijna heel het eerste huizenblok aan de Westkant bij de Vest. Recht er tegenover staan de 12 bekende Proveniershuisjes. Of er in de Heiliglandbuurt nog huizen gevonden worden van vóór 1600, is mij niet bekend. Zeker weinig, want het merendeel der huizen, althans op het Grootheiligland,

is van jongere datum, zoals ook dat reuzengebouw, dat vlak achter de Proveniershuisjes oprijst, het Sint-Elisabeth- of Grote Gasthuis, dat ongeveer twee derde van het eerste blok huizen aan de Oostkant bij de Vest beslaat.
Thans is het terrein van het vroegere Joodse Ziekenhuis aan het Elisabethgasthuis aangesloten, doch vroeger stond daar een apart blok huizen, van het terrein van het Grote Gasthuis gescheiden door de *Minderbroederssteeg.*[3]
Waarom heette dat straatje de Minderbroederssteeg? Omdat het grondgebied van het Elisabethgasthuis vroeger behoorde aan de Minderbroeders-Observanten, die van rond 1458 tot 1578 er een flink klooster hadden staan, en hun aanwezigheid aldaar zou volgens de unanieme mening van de laatste stadshistorici van Haarlem er de oorzaak van geweest zijn, waarom het gebied tussen Grote- en Kleinehoutstraat *Heiligland* genoemd werd. Hiertegenover staat het zonderlinge feit, dat de oudere historiografen van Haarlem deze bijzonderheid even unaniem verzwijgen. Voor Ampzing zou dit nog goed te verklaren zijn, want hij behoorde nu eenmaal tot een richting, die beslist tegen het monnikenwezen gekant was. Maar deze verklaring gaat niet zo grif op bij Dirk Schrevel, bij Van Oosten de Bruyn, bij De Koning en nog veel minder bij Van Heussen en Van Rijn. Van Rijn zeker, zou het niet verzwegen hebben, als hij het geweten had, daar was hij veel te breedsprakerig voor.[4] Hoe komen de moderne stadshistorici van Haarlem dan aan hun kennis? Wat is het fundament van hun mening?

We ontmoeten hier drie groepen met geheel verschillende werkwijze. De eerste groep stelt zich tevreden met gissingen. Aldus Allan, die het volgende schrijft: „Vanwaar dit gedeelte der stad (begrepen tusschen het Groot- en Klein Heiligland) zijn naam draagt, vraagt ge? -*Naar 't mij voorkomt*, moet die gezocht worden in de omstandigheid, dat het grondgebied van aldaar gestichte Minderbroedersklooster, zich tot aan de Oude Gracht (sic) uitstrekte. Dat was dus gewijde, *heilige* grond". Ook Nieuwenhuizen put het nieuwtje uit z'n eigen koker, wanneer hij zegt: „De Minderbroeders gaven aan het convent den naam van Golgotha; de

Haarlemmers noemden de verblijfplaats dier vrome religieusen *het Groote Heiligeland"*. Bots en Schoengen namen deze loze bewering zonder enig bezwaar over.[5]
Beter deed Overmeer, die voor de verklaring van de naam Heiligland een bron aangaf uit het midden van de zeventiende eeuw, nl. Catharina Jansdochter Oly, die in 1651 stierf. Haar belangrijk handschrift, *Levens der maechden,* bleef ruim 200 jaar verborgen. Zelfs Van Rijn en Van Heusden kenden het niet. Pas in De Katholiek van 1872[6] schreef een onbekende een kort artikel over het lijvige handschrift van de pittige Trijntje Oly. De Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem, verschenen in 1873, gaf er fragmenten uit als bladvulling, totdat J. J. Graaf er toe overging, in de zeventiende en achttiende jaargang van de zo juist genoemde Bijdragen (1891—1893), grote uittreksels te publiceren. Daar vond Overmeer het[7] die het getuigenis verder niet onderzocht.
Daar, waar Trijntje Oly het leven vertelt van Grietge Jans, *„een sustertgen in 't clooster van de vrouwe Marissen"*, zegt zij o.m. ook het volgende: *„Ende van haar voorouders gecomen van 't H. lant, dat is een plaets in de stadt van Haerlem, gelegen bij 't Minderbroeders clooster, daer weleer veel Godtvruchtige menschen woonden, dien onderhielden die derde regel van S. Franciscus, ook dien waren in de houwelicke staet. Door de heylicheit haers levens kreech dese plaets den naem van 't H. Lant"*.[8]
In het begin lijkt het eventjes, dat Catharina de eer aan de Minderbroeders wil geven. Zij zal hen ook wel niet hebben willen uitschakelen, maar de voornaamste reden van de benaming Heiligland ligt volgens haar hierin, dat daar zulke brave mensen woonden.

In een ander handschrift, dat niet verborgen was, maar wel verwaarloosd, vindt men ongeveer hetzelfde getuigenis. In de aantekeningen van Pieter Langendijk, waarin men verschillende waardevolle gegevens kan vinden, overgeschreven uit oude handschriften die nu veelal verloren zijn, vindt men het volgende: *„de minnebroeders hebben in dit klooster geleeft van den Jaere 1456 tot 1577. De Straaten, die men heden noch het groot- en kleinheiligland noemt, hebben van deze kloosterlingen en andere*

HEILIGLANDBUURT TE HAARLEM

geestelijken die daer omtrent hofjes en wooningen hadden, desen naam bekoomen".[9]
Pieter Langendijk stierf in 1756 en in zijn laatste jaren bereidde hij, op het vererend verzoek van het stadsbestuur van Haarlem, de uitgave voor van een Geschiedenis van Haarlem.[10] Hij zegt helaas niet waaruit hij zijn kennis putte. Men zal in zijn paperassen tevergeefs zoeken naar de naam van Catharina Oly. Dit maakt juist zijn getuigenis zo interessant: want als Pieter onafhankelijk van Trijntje heeft gewerkt, ligt het dan niet voor de hand, dat hij steunt op een veel oudere bron, misschien wel de volksoverlevering uit de 16de eeuw? - Overigens is Pieter Langendijk een beetje royaler dan Catharina Oly voor de Franciscanen, maar ook hij schuift de naam Heiligland niet alleen op de Minderbroeders.
Hadden de twee vorige groepen dit gemeen, dat zij de naam van het Haarlemse Heiligland verklaarden als land, geheiligd door de Minderbroeders of door het volk dat daar woonde, een geheel nieuwe mening bracht Gonnet te berde, door de naam Heiligland te betrekken op het *Palestijnse Heiligland.* In 1884 oefende Gonnet kritiek uit op Allan, Nieuwenhuizen en Bots. Gonnet beliefde niet te geloven, dat zo'n verheven naam als het Heiligland veroorzaakt zou zijn door de aanwezigheid van enig klooster; daarvan vond men *nergens* een voorbeeld. Hij zocht liever verband met een testamentaire beschikking, die *aecht dirick pieter soens dochter iacop soens wijf* in 1484 opstelde en waarin zij onder meer *twintig* rijnse gulden jaarlijks besprak voor een nog te bouwen kapel met de naam Jerusalem, zoals men er een had in Utrecht en Leiden.[11]

Het oordeel over de verschillende meningen aangaande de oorsprong van de naam Heiligland te Haarlem kan heel kort zijn: ze zijn alle volkomen waardeloos. Dit is duidelijk in het geval van Allan en Nieuwenhuizen, die zo maar een gissinkje wagen; maar de mening van Gonnet treft dezelfde blaam: volkomen waardeloos. Hij hield er geen rekening mee, dat er in Nederland al minstens twee plaatsen zijn, die *heilig* genoemd werden door de aanwezigheid van een kerk en put, zoals te Heiloo, dat vroeger

Heylicheloo heette; of door de nabijheid van een klooster, zoals Heiligerlee.[12] Doch dit is het ergste niet. Ook al ontdekt men morgen-aan-de-dag dat er werkelijk te Haarlem op een van de twee Heiliglanden kort na 1484 een kapel met de naam Jerusalem gesticht werd, blijft de mening van Gonnet toch even waardeloos, om de eenvoudige reden, dat hij geen rekening heeft gehouden met het feit, dat de naam Heiligland al 120 jaar vóór het bewuste testament en al een eeuw voordat de Minderbroeders daar kwamen wonen, te Haarlem gebruikelijk was voor dezelfde buurt!

In 1866 publiceerde de Haarlemse stadsarchivaris, Mr. A. J. Enschedé, het eerste deel van de „Inventaris van het Archief der stad Haarlem", waarin men onder n. 1242 de eerste charter vindt over het Heiligland, daterend van 30 Juni 1365. In het jaar 1867 verscheen het register op alle drie delen. Voor het eerste deel geeft dit register 29 nummers op, waar men charters over het Haarlemse Heiligland kan vinden: *zeventien* daarvan zijn nog uit de veertiende eeuw.[13]

Ook in de oudste Registers van het Elisabethgasthuis en van de H. Geest, aangelegd in 1414, 1431, 1432 en 1452 komt telkens tussen de andere straten van Haarlem voor: *opt grote heilige lant, opt cleine heylige lant.*

Ten slotte vindt men ook in het Cartularium der Haarlemse Johannieters twee charters over het Heiligland van Haarlem, een van 1365, de andere zelfs van 1354. Hier volgt de oudste charter over het Haarlemse Heiligland in extenso, al was het alleen maar hierom, dat *t heilighe lant* daar genoemd wordt zonder enige verdere plaatsaanduiding: het was dus blijkbaar toen al een bekende buurt, ofschoon die buurt buiten het toenmalige Haarlem lag. Hier volgt de charter van 1354.

> Wij aelbrecht die weent en*de* Jan baec scepene in harlem oerconden dat voer ons quam broder liclaes van alcmaer van sint jans huse te harlem en*de* boot van hoers ghemeens conuents weghen waer dat zake datter yemant ware die renten ghecoft hadde op hoer erue dat gheleghen is opt heilighe lant dat den h*er*en van sint Jans voers*eit* verstaen is (iof diet hier voertijts ieghens hem ghehuert hadde) die hem gheuen

woude datter hem an ontbrect en*de* dat erue neme*n* woude om alsulke hure alst die h*er*en voers*eit* voertijts om verhuert hadden si woudent hem ouer gheue*n* En*de* des gaue*n* si elken mensch den koer die zeide dat hi er hure op hadde twischen dit en*de* grote vastelauont naest comende in oerconde dezen brieue bizeghelt met onsen zeghelen Int jaer ons h*er*en m ccc vire en*de* vijftich des donredaghes na sinte aechte*n* daghe.[14]

Deze charter is lang niet eenvoudig, doch zoals gezegd, ze werd hier gegeven, om overtuigend aan te tonen, dat het Heiligland als de naam van een bepaalde wijk reeds in 1354 bekend was. En met nog een ander doel heb ik juist die charter uitgekozen, nl. dit. Ik heb laten zien, dat de tot nu toe voorgestelde meningen niet houdbaar zijn. Logisch zou ik nu positief moeten aantonen, wat de zin van die benaming wèl is, wanneer ze te Haarlem ontstaan is en vooral, hoe ze in Haarlem gebruikelijk geworden is. Ik ben daartoe echter nog niet in staat; maar al was ik dat wel, zou het hier de plaats niet wezen, om onderwerpen te behandelen, die geheel buiten het Franciscaanse terrein liggen. Ik hoop dat mettertijd elders te kunnen doen. Wel kan ik zeggen, dat ik met grote stelligheid vermoed, dat de gegeven charter de sleutel is tot de oplossing van de zo even gestelde vragen.

Wel van belang voor de geschiedenis der Nederlandse Minderbroeders is het te weten, in welke omgeving de Minderbroeders-Observanten zich vestigden, en daarvoor bestaan meer gegevens dan men voor die tijd mogelijk zou achten.
Wanneer wij de locale en personele bijzonderheden overzien die de charters van het Haarlemse stadsarchief, de drie oudste registers van het Sint-Elisabethgasthuis en het éne van de H. Geest bevatten over het Haarlemse Heiligland en zijn bewoners, komen wij tot het volgende beeld. Er zijn 13 charters, waarin het Heiligland genoemd wordt zonder toevoeging van *groot* of *klein*. Deze 13 charters lopen van het jaar 1365 tot 1398. De eerste charters die spreken van het *Groot*heiligland, zijn die van 1392 en 1396 (twee keer). Van het *Klein*heiligland is eerst sprake in de charter

van 1398. Dus blijkbaar was het Heiligland rond 1390 reeds zo bebouwd, dat men van toen af onderscheid ging maken tussen een Groot- en een Kleinheiligland. Er begon tekening te komen in de Heiliglandbuurt. Reeds vóór 1400 waren daar twee straten in wording: beide Heiliglanden zijn dus in de volle zin van het woord *middeleeuwse* straten.
Waarom werd de éne straat *Groot*heiligland genoemd, de andere *Klein*heiligland? Beide straten zijn even lang, even breed, en zoals we nog zien zullen, even druk bebouwd. Wellicht zijn dat willekeurige benamingen, naar aanleiding van de bestaande namen *Grote-* en *Kleine*houtstraat, maar hier gaf het wel enig positief verschil: de Grotehoutstraat was voornamer, meer gebruikelijk en drukker bebouwd dan de Kleinehoutstraat; nog niet omdat de Grotehoutstraat de deftige winkelstraat was, die het nu is, want er waren vele *werk*winkels, o.a. een *ghiermolen!*
Nu we de gegevens over het aantal bewoners van de Heiliglandbuurt in de vijftiende eeuw gaan rangschikken, moeten we het tegenwoordige idee van een straat op zij zetten. Een straat is voor ons twee gesloten rijen van huizen; nergens krijgt de zon kans tussen de huizen door te glippen. Zelfs in de Grotehoutstraat, die in 1450 zeker druk bebouwd was, vond men echter bij vele huizen nog een stukje open grond.[15] We mogen dus in die tijd nog geen Heiliglandbuurt verwachten, zoals die nu is: op één punt zelfs bebouwd over de straat heen! [16]
Na deze waarschuwing geef ik hier een overzicht van het aantal huizen die in de 4 registers van 1417 tot 1452 opgetekend staan.[17]

	H. Geest	Elisabethgasthuis		
	1431	1432	1417	1452
Grotehoutstraat [18]	27	26	26	31
Kleinehoutstraat	14	15	16	?
Grootheiligland	16	12	12	12
Kleinheiligland	11	9	9	9

De getallen zijn niet altijd zeker. Het is dikwijls een wirwar van doorhalingen, uitkrassingen en overplakkingen in de registers, zodat er soms niet veel anders overblijft dan een min of meer zekere gissing. Maar ongeveer kan men zich toch een idee vor-

men, hoe vier bekende straten te Haarlem in de vijftiende eeuw bebouwd waren. Van groot belang zijn natuurlijk het Register van de H. Geest en het Register van het Elisabethgasthuis uit 1432, omdat beide registers uit dezelfde tijd stammen. Maar als men de getallen onder 1431 en 1432 optelt, moet men niet vergeten dat men dan slechts weet hoeveel huizen onder rente stonden bij twee liefdadige instellingen. Men weet nog niet, hoeveel huizen er in elke straat stonden. Er waren er zeker meer. Hoeveel meer, is niet uit te maken met de gegevens, die hier voorhanden waren. Doch als men let op het aantal van de Grotehoutstraat, zonder te vergeten dat het betreffende gedeelte een belangrijk stuk langer was dan de andere straten; als men ziet dat de getallen van de Kleinehoutstraat vrijwel overeenkomen met die van het Grootheiligland, dan is het niet voorbarig te besluiten, dat het Grootheiligland in 1450 al vrij druk bebouwd en bewoond was.
Wat voor volk woonde er op het Grootheiligland? In de charter van 1383[19] wordt genoemd *Jacop den ketelboeter,* in die van 1393:[20] *loureys die backer* en *pieter van der werven.* In het Register van 1417 worden genoemd: *dirc claes soen die kuper, dirc scoutatgen*[21], *gherijt ians toen maetselaer* en *claes backer de moelner.*[22] Het Register van 1432 en 1452 noemt nog *Jan claestgen die backer* en *Jacob vanden tenten,* die in het Register van 1431 genoemd wordt als *Jacop Jan tentmaker.*
Nu weet ik wel, dat men met dergelijke benamingen voorzichtig moet wezen: reeds in de veertiende eeuw treft men voorbeelden aan, waarin de oorspronkelijke ambachtsnaam familienaam geworden is, denk maar eens aan *heer hughen goutsmit,* een echte Haarlemmer die behoorde tot de persoonlijke leerlingen van Geert Grote, gestorven in 1384. Heer Hugo was echter geen goudsmid, maar leider van het Haarlemse begijnhof. Bovendien weten we uit de zo juist aangehaalde Registers, dat op het Grootheiligland woonden of er een huis hadden staan, *doene van rietwijc* die in 1427 schepen was, *otto pieter soen* die in 1432 Gasthuismeester werd en ten slotte *claes huessen,* een zeer bekende naam onder de bestuurders van Haarlem.
En toch geloof ik niet dat het Grootheiligland van de vijftiende eeuw een villapark geweest is! Ik geloof veel dichter bij de waar-

heid te zijn, als ik de toenmalige bewoners van het Heiligland kwalificeer als afstammelingen van gewoon werkvolk, wellicht zelf ook ambachtslui, mensen die met bakken, metselen of tentenmaken de kost moesten verdienen, maar die toch ook graag wat over hadden voor zieken, weeskinderen en andere armen.

Nog een bijzonderheid ter staving van mijn mening. Herhaaldelijk vindt men posten, die wijzen op een voortdurend wisselen van woning, zoals deze uit het Register van 1432:

> It*em* dirc van lisse en*de* was Jacop die dregher v s. pay.
> en*de* is nu ghierlof willa*m* zoen en*de* is nu wal. . . .
> It*em* Aernt Jans *zoen* iiii gr. $1^1/_2$ d. pay
> ende is nu reiner pieter zoe*n*s ende is nu padijnc
> *Item* Jan florijns *zoen* en*de* sente remiius orsmolen [23] plach
> te wesen xii s. viii d pay
> It*em* die selue xii s. pay.
> ende is nu iacob vanden tent.

Een aardige beschrijving van mijn vermoeden: het waren heel gewone luidjes, die gemakkelijk verhuisden, zodra dit hun beter leek.

Nu zijn we in staat enkele conclusies te trekken voor-zo-ver van belang van de Franciscaanse geschiedenis. De Minderbroeders-Observanten die zich omstreeks 1458 te Haarlem vestigden, kwamen te wonen binnen de stad, in een tamelijk druk bewoonde buurt, te midden van gewoon werkvolk. De straat, waarin ze terecht kwamen, en trouwens de hele wijk daaromheen, heette het Heiligland. Dit moet wel de reden geweest zijn, waarom de Minderbroeders hun klooster doopten met de naam: Golgotha! - geheel in overeenstemming met de geest van die tijd, die naar gestrengheid neigde.

Er is nog een conclusie te trekken. Die verklaring, welke Catharina Oly en Pieter Langendijk van de naam van het Haarlemse Heiligland gaven, is overduidelijk gebleken slechts volksethymologie te zijn, maar als zodanig zegt ze nog wel iets, vooral als we ons herinneren, dat die verklaring misschien steunt op een overlevering, welke leefde in de zestiende eeuw, toen de oorspronkelijke betekenis verloren gegaan was. Die verklaring onthult de

opvatting en de houding, welke het volk in de zestiende eeuw huldigden ten opzichte van de Minderbroeders en de mensen die bij hen woonden. Ik meen deze opvatting aldus te mogen weergeven: Die wijk daar heet het Heiligland, ja natuurlijk ook omdat de broeders daar wonen, maar toch meer omdat het zo'n goed volk is, wat daar woont, goed volk, vroom en degelijk! [24]

VERKLARING DER AFKORTINGEN

Allan = F. ALLAN, Geschiedenis en beschrijving van Haarlem.
BBH = Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem.
Enschedé = A. J. ENSCHEDE, Inventaris van het Archief der stad Haarlem.
Verdam = J VERDAM, Middelnederlandsch Handwoordenboek 1932.

1 J. VAN VELSEN, Haarlem z.j., blz. 14.
2 LEO K. ZELDENRUST, Wandelingen door Haarlem z.j., nrs 14-20.
3 Duidelijk staat de Minderbroederssteeg aangegeven op de kaart van G. v. d. PAAUW. Te vinden in C. DE KONING, Tafereel der stad Haarlem I, 1807. De kaart draagt echter het jaartal 1808.
4 S. AMPZING, Beschryvinge ende Lof der stad Haerlem 1628. - TH. SCHREVELI, Harlemias, ofte, om beter te seggen, De eerste stichtingh der Stadt Haerlem 1648. De 2de druk is van 1754 - H. F. VAN HEUSSEN, Batavia sacra 1714, en: Historia Episcopatuum Foederati Belgii 1719. Beide werken werden door H. VAN RIJN vertaald en van aantekeningen voorzien. Van belang voor ons is: Oudheden en Gestichten van Kennemerland 1721. - G. W. VAN OOSTEN DE BRUYN, De stad Haarlem en haare Geschiedenissen 1765. - C. DE KONING, Tafereel der stad Haarlem, 4 Dl., 1807-1808.
5 ALLAN I, 1874, blz. 254. - F. NIEUWENHUIZEN in BBH III (1875) 86. Nieuwenhuizen heeft Allan niet gekend. Merkwaardig is, dat ALLAN II, 1877, blz. 433 Nieuwenhuizen letterlijk citeert. Zo doen ook P. M. BOTS, De oude kloosters en Abdyen van het tegenwoordige Bisdom Haarlem, 1882, blz 223, en: M. SCHOENGEN, in Franziskanische Studien XIV (1927) 19 en in Monasticum Batavum I, blz. 90.
6 De Katholiek LXI (1872) blz. 284-297.
7 W. P. J. OVERMEER, Haarlemsche Straatnamen 1916.
8 BBH XVIIII (1893) 102.
9 Stadsarchief van Haarlem, hs 152. Dit hs bestaat uit verschillende losse katernen. De bewuste plaats vindt men in de katern met opschrift Kloosters f. 16. Hs 39 (zie G. H. KURTZ, in Haerlem. Jaarboek 1940, blz. 108-110) dat ook een beschrijving van Haarlem bevat, zegt er niets over. Dit hs is zeker na 1721 geschreven, want het citeert passim Oudheden en Gestichten van Kennemerland Mogelijk was Pieter Langendijk de schrijver er van.
10 C. H. PH. MEYER, Pieter Langendijk. Zijn leven en werken. 1891, 586 blz. (Proefschrift.)
11 G. J. GONNET in BBH XI (1884) 194. Op blz. 192-193 vindt men een fragment uit het bedoelde testament, dat ENSCHEDE I onder n. 1578 vermeldt. Het begint aldus: In de naam off ihesus en*de* sijn lieue moeder Maria is dit aecht dirick pieter soens dochter iacop tyman soens wijf haer testament. Aecht Dirick Pietersoensdochter was een echte Regina Minorum: zij gedenkt de Minderbroeders en Clarissen van Haarlem en van „buten harlem van dese prouincij en*de* vander opseruancij". Haar dochter werd claris in 1485. Zie BBH XVI (1891) 438-448.
12 VERDAM: loo = bosrijke plaats; lee = heuvel. Zie ook: A. J. VAN DER AA, Aardrijkskundig Woordenboek V 1844. - De naam Heiligland als straatnaam komt hier in Nederland alleen voor te Alkmaar en Haarlem. Aldus een vriendelijke informatie van de PTT. Uit particuliere bron vernamen wij nog, dat in Delft de *buurt,* waar door de R.K. Bouwvereniging huizen werden gebouwd en de straatnamen herinneren aan grote Katholieken, in de volksmond ook wel het Heiligland genoemd wordt.

13 In het register op de drie delen van ENSCHEDE zijn enkele onjuistheden en leemten binnengeslopen. De nrs 1282 en 1283 gaan over het Heiligland zonder meer. Er ontbreken n. 1272 (Heiligland) en nrs 1306, 1350 en 1538 (Grootheiligland).

14 Nrs 35-38 van de hss, in bruikleen aanwezig op het Haarlems stadsarchief. De charter van 1354 is te vinden in het Cartularium Johannieters I f. 34ᵛ, n. 107. Dezelfde charter ook in Dl. I f. 16ᵛ, n. 35, doch met ontbreking van een korte passus, die hier tussen haakjes geplaatst werd. De charter van 1365 in Dl III f. 300, n. 792.

15 Register van 1452 f. 17-19.

16 Men treft deze typische huizenbouw aan op het Nieuwheiligland.

17 Inventaris van het Sint-Elisabethgasthuis n. 67: Registers van renten gaande uit huizen en landen, a. 1417-1425; 1432-1434, 1452-1465. Inventaris van het Gereformeerd Weeshuis n. 133: Register van jaarlijkse renten (ten gunste van de H. Geest) 1431. - Alles aanwezig in het stadsarchief van Haarlem.

18 De Grotehoutstraat is in tweeën gedeeld door het Verwulft, waar vroeger een brug lag. Het gedeelte van het Verwulft of van de brug naar de Gasthuisvest, werd vroeger genoemd: Ouer die brugge in die grote houtstraet. Onder dit opschrift vindt men de ghiermolen, het Cornelisgasthuis en het klooster van Michiel vermeld. Ook de Kleinehoutstraat wordt aldus in tweeën gedeeld, maar hier is het niet van belang, aangezien beide gedeelten telkens precies evenveel huizen omvatten in de registers.

19 ENSCHEDE I n. 1283.

20 ENSCHEDE I n. 1296.

21 VERDAM, schoutet, schoutat = beheerder, opzichter.

22 VERDAM, molenaer, moolner, molner, mulner, muldener

23 VERDAM, orsmolen, rosmolen. Dus een molen, in beweging gebracht door een paard. Daarvoor staat: sente remiius, d.i. Sint Remigius. De Remigiuskapel, elders wordt gesproken van een gasthuis, diende in de gasthuisregisters om een bepaalde plaats aan te wijzen, op deze manier: bi der mure bi sente remiius, dit betekent: daar bij de muur waar zich de Remigiuskapel bevindt. Het is niet duidelijk, of deze „straatnaam" alleen bedoeld was voor de Vest langs het Heiligland, of ook langs de Camp tot de Sparwouderbrug. Over de muur wordt reeds gesproken in de charter van 1383 (ENSCHEDE I n. 1283): opt heilighe lant bi der mure. De Remigiuskapel wordt hier niet genoemd. Kan toch deze muur bedoeld zijn?

24 In De Speelwagen IV (1949) kan men een kleine, doch niet oninteressante pennestrijd lezen over de straatnaam *het Heiligland*. Op blz. 66 had W. Lampen O.F.M. en passant beweerd, dat die straatnaam in Alkmaar, Haarlem enz. (sic) z'n oorsprong zou vinden in de reisverhalen van pelgrims naar het Heilige Land in Palestina. Hiertegen opperde M. Zwaagdijk op blz 184-85 zijn bezwaren; hij wees op de min of meer bestaande *gewoonte* in de M.E., om landerijen, gegeven aan de parochiekerk, het Heilige land te noemen. Ter ondersteuning van zijn mening geeft Zwaagdijk een verklaring van de toevoegingen *groot* en *klein*, volgens een gebruik ergens in Friesland: wel wat ver gezocht. In ieder geval blijven we met deze en andere vermoedens in het onbegrensde land der mogelijkheden. Hopelijk kunnen zekere historische feiten aan de mening van Zwaagdijk vaste grond geven en misschien wel zó, dat de bewering van Lampen ook nog recht van bestaan krijgt!

DE MINDERBROEDERS TE NIJMEGEN

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

II. DE STATIE VAN DE MINDERBROEDERS

Het is niet waarschijnlijk, dat de Minderbroeders die in 1592 Nijmegen moesten verlaten, de burgers aan hun lot hebben overgelaten. Ook in deze stad zullen zij, zoals in andere steden, heimelijk en vermomd zijn teruggekeerd om de Katholieken in het geloof te versterken en hun de Sacramenten toe te dienen. Zij zullen het heilig Misoffer hebben opgedragen op zolders en in schuilplaatsen bij geloofsgetrouwe Katholieken.

De eerste missionaris van wie te Nijmegen wordt melding gemaakt is Pater Dominicus Vereijck,[1] die weldra in zijn gevaarvolle en lichtschuwe, bijna uitsluitend nachtelijke bediening werd bijgestaan door Pater Henricus Tuldenus[2] en Wilhelmus van Bellingen.[3]

Evenals elders in ons vrijheidlievend vaderland, misschien zelfs nog lichter, konden de Minderbroeders te Nijmegen zich mogelijk maken door gouden geldstukken, welke een hebzuchtige Schout of wantrouwende vroede vaderen zich maar al te graag voor een oogluikend toelaten van godsdienstige oefeningen lieten betalen.

Waar de Paters te Nijmegen gevestigd waren, is onbekend. Wel is iets bekend omtrent hun werkzaamheden. Uit een officieel verslag, dat de Provinciaal Hermannus Lisens 1653-Februari 12 aan de Congregatie de Propaganda Fide te Rome zond, vernemen wij, dat genoemde Paters een tiental jaren geleden op verzoek van de inwoners naar Nijmegen waren gekomen. Zij preekten op alle Zon- en feestdagen minstens tweemaal voor drie, soms vierhonderd toehoorders; 's Zondagsmiddags gaven P. Vereijck en zijn medehelper catechismusonderricht. De heilige Diensten moesten vóór zonsopgang zijn afgelopen en de zieken moesten 's nachts worden bezocht. Op feesten van O. L. Vrouw en andere hoogtijden was hun dag van vier tot twaalf uur met biechthoren

bezet, terwijl dikwijls meer dan honderd personen tot de heilige Tafel naderden. De godsdienstzin onder de gelovigen nam steeds toe; zelfs een vijftal jonge lieden waren in de Serafijnse Orde opgenomen, verschillende personen traden toe tot de Derde Orde van Sint Franciscus.

In 1666 was overste van de Statie Pater Arnoldus van Wees. In dat jaar hadden de Minderbroeders een schuilkerkje in de Vinkegas. Rechts in die gas bevond zich een opgang naar de Paapse kerk.

Op 30 November 1666 drongen Burgemeester en Schepenen naar binnen. Pater van Wees had bijtijds de gewijde vaten weggeborgen. Men klom naar de zolder en men vond een grote zaal met bijvertrekken, alsook een altaar, beelden, schilderijen, kortom alles wat in een Rooms bedehuis behoort.

Een van de Schepenen maakte volgend proces verbaal op: „bevonden synde dat tot van Wees boven op solder een gebouw is (waerop men van buiten inde gas met trap can comen) met bye gebouwen, synde teenemale geapproprieert tot den Paepschen Godsdienst met een altaar geciert ende hebbende het voorsz. gebouw mede galerien ende hetgene verder tot den voorsz. paepschen Godsdienst soude connen worden vereist".

Vervolgens bespeurden zij verschillende geheime deuren en vensters, waardoor de buren toegang hadden. Ook dat moest worden aangetekend. Het gevolg van dit hoog bezoek was, dat het kerkje ten bate van de stad werd aangeslagen; de buren werden wegens geheime toegangen ieder voor vijftig goudgulden beboet en „geseyde van Wees over syn voorsz. excess van het beletten van de visitatie (werd) gecondemneerd in eene amende van 100 goltgl. die hij gehouden sal syn voor expiratie van dit jaar te betalen, op pene van dobbelt". Pater van Wees wist de Schepenbank tot goedertierenheid te bewegen en ten slotte zijn kerkje vrij te kopen.[4]

Juist op de honderdste gedenkdag van de marteldood der Martelaren van Gorcum maakten de Fransen zich van Nijmegen meester. Godsdienstvrijheid was de vrucht van hun overheersing. De Minderbroeders kregen van Kardinaal de Bouillon verlof om hun altaar over te brengen naar de Sint Stevenskerk en daar hun

geestelijke bediening te verrichten, doch deze gunst was er niet een, welke zij van harte begeerden. Een heimelijke trek naar het voormalig Observantenklooster deed hem een verzoek indienen bij de Franse Gouverneur. Het verzoek was niet voor volkomen inwilliging vatbaar, omdat het klooster tot hospitaal voor de talrijke zieke soldaten gebruikt werd, maar één vleugel, een vierde van het pand mocht door hen worden betrokken. De Commissaris van de Minderbroeders, Pater Bonaventura van de Sande, zond nu twee Paters en een broeder bij de twee reeds aanwezige missionarissen, zodat het vijftal een kleine communiteit vormde, waarvan Pater Gerardus van Altforst[5] als praeses en Pater Joannes Maille[6] als vicarius fungeerde. Over tien cellen kon men toen beschikken. Maar reeds 30 April 1674 vertrokken de Fransen en de Minderbroeders konden blij zijn, dat zij onder de nodige voorzorgen konden blijven wonen. Toch was dit geen houdbare toestand; geen wonder dat men uitzag naar een andere geschikter woongelegenheid. Omstreeks 1680 huurde men een huis in de Houtstraat.

In de plaats van Pater Joannes Maille kwam in 1681 als socius Pater Godefridus van Essen, geboren in 1650 te Arnhem. In het Kapittel te Brussel gehouden 1683 Januari 10 werd de Overste van de Statie Pater Gerardus van Altforst gekozen tot gardiaan van het klooster te Maeseyck; spoedig daarne benoemde men Pater Godefridus van Essen tot Vicarius te Venray. Te Nijmegen kwam als Overste Pater Bernardus de Jager,[7] die sedert 1675 socius was in de Mozes en Aaronkerk te Amsterdam. Als socius kwam naar Nijmegen Pater Theodoricus Gillis, die reeds spoedig (1684 December 17) aan een kwaadaardige ziekte overleed. Zijn plaats werd ingenomen door de Bossenaar Pater Antonius van Kessel.[8] De Overste van de Statie, Pater Bernardus de Jager, overleed 1699 November 14 in het 33e jaar van zijn religieuse professie. Hij werd begraven in het klooster te Megen achter het altaar van de heilige Maagd Maria.

In het begin van 1695 zond Pater de Jager aan de Definitor van de Provincie, Pater Aegidius Morgatius, Vaër van de Boomskerk te Amsterdam, het volgende verslag van zijn werkzaamheden te Nijmegen:

Met Pasen werden minstens 800 heilige Hosties uitgereikt; 's Zondags en op de feestdagen wordt tweemaal gepreekt. Op Zondagmiddag geven wij catechismus, waarbij meer dan 100 kinderen tegenwoordig zijn en zeer vele volwassenen. Doopsels waren er 20; huwelijken 9; bedienden 33; katholieken tot het geloof teruggebracht 14; bekeerden 1.

1685. Doopsels 24; huwelijken 7; bedienden 27; katholieken tot plichten teruggebracht 12; bekeerden 3.

1686. Doopsels 26; huwelijken 8; bedienden 35; katholieken tot plichten teruggebracht 17; bekeerden 2.

1687. Doopsels 31; huwelijken 6; bedienden 40; katholieken tot plichten teruggebracht 20; bekeerden 4, waaronder de weledele Heer Everardus Guilielmus Kesteren.

1688. Doopsels 30; huwelijken 6; bedienden 47; katholieken tot plichten teruggebracht 31; bekeerden 3.

1689. Doopsels 21; huwelijken 7; bedienden 93 (de meeste waren ziek van dissenterie); katholieken tot plichten teruggebracht 27.

1690. Doopsels 19; huwelijken 13; bedienden 30; katholieken tot plichten teruggebracht 20; bekeerden 5.

1691.	Doopsels	17;	huwelijken	14;	bedienden	37;	bekeerden	2.
1692	„	20;	„	9;	„	40;	„	1.
1693	„	29;	„	6;	„	37.		
1694	„	34;	„	7;	„	28;	„	1.
1695	„	29;	„	10;	„	36;	„	1.
1696	„	30;	„	7;	„	40.		
1697	„	29;	„	14;	„	40.		
1698	„	33;	„	12;	„	43;	„	1.
1699	„	23;	„	7;	„	50.		

Als opvolger van P. de Jager werd benoemd Pater Bernardus van Doren, die Vicarius was te Roermond. Deze overleed 1719 April 16 in het 44e jaar van zijn religieuse professie, het 38e jaar van zijn priesterschap in de leeftijd van 63 jaar. Hij was een geleerd man, in aanzien bij Katholieken en niet-Katholieken. Zijn begrafenis had plaats te Megen achter het altaar van de heilige Maagd.[9]

In het Provinciaal archief te Weert vindt men het volgende verslag van zijn werkzaamheden:

1700.	Doopsels	27;	huwelijken	14;	bedienden	43;	bekeerden	1.
1701.	„	33;	„	12;	„	19;	„	2.
1702.	„	37;	„	11;	„	29;	„	2.
1703.	„	31;	„	9;	„	37;	„	,1.
1704.	„	28;	„	7;	„	40;	„	2.
1705.	„	33;	„	6;	„	29.		
1706.	„	26;	„	10;	„	37;	„	1.
1707.	„	31;	„	7;	„	41.		
1708.	„	37;	„	8;	„	32;	„	1.
1709.	„	23;	„	14;	„	26;	„	2.
1710.	„	30;	„	9;	„	32;	„	1.
1711.	„	23;	„	7;	„	39.		
1712.	„	20;	„	9;	„	24;	„	1.
1713.	„	24;	„	4;	„	?		
1714.	„	29;	„	11;	„	?		
1715.	„	38;	„	12;	„	?		
1716.	„	36;	„	11;	„	?		
1717.	„	41;	„	5;	„	?		
1718.	„	34;	„	5;	„	?		
1719.	„	51;	„	20;	„	?		

Bij de dood van Pater Bernardus van Doren werd opvolger de reeds lange jaren in Nijmegen werkzame Pater Antonius van Kessel. Gedurende de tijd dat deze Overste was van de Statie vindt men de volgende opgave van toegediende Doopsels en gesloten Huwelijken:

1720.	Doopsels	36;	huwelijken	13.
1721.	„	39;	„	6.
1722.	„	41;	„	11.
1723.	„	38;	„	11.
1724.	„	33;	„	6.
1725.	„	32;	„	4.
1726.	„	34;	„	10.
1727.	„	32;	„	5.
1728.	„	42;	„	5.
1729.	„	37;	„	7.

1730. Doopsels 37; huwelijken 9.
1731. „ 45; „ 14.

Als socius had hij Pater Paulus Trecké[10] en als tweede socius kwam in 1731 naar Nijmegen Pater Angelus Verhel.[11]

Tussen deze twee socii ontstond spoedig onenigheid, welke zo heftig werd, dat Pater Trecké verplaatsing aanvroeg. Aan zijn verzoek werd voldaan, maar hevig verzette zich daartegen Mevrouw van Walbeeck, de verhuurster van het huis, waarin de Paters woonden en zij dreigde bij een heengaan van Pater Trecké de huur aan de Paters te zullen opzeggen; het is niet bij een bedreiging gebleven.

In 1786 overhandigde Pater Henricus Bout aan Pater Joannes Cruls, kapelaan te 's Gravenhage en Chronologus van de Missie onderstaand schrijven, dat hij gevonden had onder de papieren van Pater Verhel. Hieruit blijkt dat Pater Trecké door de burgerlijke overheid een verder verblijf in de stad werd ontzegd en dat de Paters het huis dat zij van de familie Walbeeck hadden gehuurd en waarin zij meer dan vijftig jaar hadden gewoond, moesten verlaten.

„Als P. Trecké den 5 November 1732 uit order van den President burgermeester mijnheer Verstegen door den Roeijdrager van Lem 's avents ten 7 uuren werd aangezegd van tusschen tweemaal vier en twintig uuren de Stad en Schependom te verlaeten, gelijk hij ook heeft moeten doen, zoo is eijndelijck van de Vrouw van Walbeek ons haar huijs opgezeijt, om daer uijt te vertrekken aenstaende Meij 1733. Hetgeen zij eerst heeft gedaen door haer zoon den 10 van het zelve jaer 1733 en daer naer door den Roeijdrager van Lem den 19 Januarii van het zelve jaer 1733. Maer aengesien gelijk d'Advocaten oordeelden, met dew. wij geconsulteerd hadden, dat die opzegging te laet was geschied, en voor Kersmisse of ten langhste voor Nieuwjaar had moeten geschieden, zoo zijn wij in weerwil daer in gebleven nog een volle jaar te weten tot Mei 1734, nogte zij en heeft geen proces derven attenteren, om ons voor die tijd daer uijt te setten. En gemerckt de voornoemde Vrouw ons geentsints in haer huijs wilde dulden en door brieven als andersints na geen Reden wilde hooren, zoo zijn wij genoodzaakt geweest om ons oratorie op een

ander te verplaetsen, waertoe wij het huijs in de Houtstraat op den hoek van de Bloemerstraet van Juffr. Joanna Coets voor 2500 gls. hebben gekogt, welke somme tegen 4 percent geschoten hebben Dirck Wemmers en Willem van Ravesteyn 1733 den 10 Meij".

Dit huis in de Houtstraat werd afgebroken; voor 8000 gulden werd een nieuwe kerk en pastorie gebouwd. Pater Verhel legde op 7 Juli hiervan de eerste steen en op 15 December 1733 werden reeds in het nieuw gebouwde heiligdom de heilige Missen opgedragen. De kerk wijdde men toe aan Sint Franciscus. Door een muur en een voortuintje van de straat gescheiden, stond daar het kleurig, vriendelijk topgeveltje met zijn vierkante ramen, vol kleine ruitjes; boven de zware voordeur bevond zich in een nis het beeldje van de Serafijnse Vader. De benedenverdieping was tot pastoorshuis ingericht, terwijl de kerk met haar galerijen de gehele bovenverdieping besloeg. Bij de deur leidde een brede trap onmiddellijk naar de kerk. De nabuur Verspeijck, ofschoon Protestant, stond bereidwillig een gedeelte van zijn erf af voor het benodigde bouwterrein.

Deze kerk in de Houtstraat droeg in de volksmond de naam van „de Trappenkerk", omdat men om in het bedehuis te komen twee trappen op moest en om op de galerij, die rond de kerk liep, te komen, nog een derde trap hoger moest klimmen. De kerk bezat slechts één altaar, terwijl aan weerszijden daarvan zich een biechtstoel bevond; een derde stond achter in de kerk rechts onder het zangkoor. Het middengedeelte was geheel met stoelen bezet, terwijl onder de galerij zich banken bevonden. Onder de kerk was de pastorie, waarvan de vensters in de Bloemerstraat uitzicht gaven, terwijl de ingang in de Houtstraat was.

Voor de bouw heeft Pater Angelus Verhel aalmoezen ingezameld, vooral te Amsterdam bij familieleden en ook bij zijne medebroeders. In een oud notitieboekje, berustend in het archief van de Statie „Mozes en Aaron" te Amsterdam, staat de volgende aantekening van Pater Joannes Rademaker, Overste van de Statie: „den ondergescreven gevolmagtigt van zijn Overste (P. Gerardus Brouwer Minister Provinciaal) bekent ten behoeve van de Missie

van Nimwege te sullen betalen aen juffrouw Maria Josepha Clumper, geestelijke doghter woonagtig tot Amsterdam, de somme van duysent guldens hollants, welke 1000 guldens de voorschreeve juffrouw gegeven heeft aen de Eerwaarde Pater Angelus Verhel missionarius te Nimwege tot het optimmeren van een nieuwe kerk, welke 1000 guldens den ondergeschreeve belooft van jaar tot jaar jaarlijks met hondert gulden hollants soo voor syn selleve als voor syn wettige opvolgers wederom te geeve, tot dat de geheele somme van 1000 guldens sal wesen voldaen. Gedaen binnen Amsterdam den 1 April 1734".

Als bijzonderheid kan nog vermeld worden dat op 11 en 12 Juni 1725 door Mgr. Franciscus Sanguessa, bisschop van Roermond, aan ongeveer 3000 gelovigen het heilig Vormsel werd toegediend in het kerkje van de Minderbroeders.

Op de hoge leeftijd van 83 jaar overleed 1735 Maart 8 Pater Antonius van Kessel, in het 62e jaar van zijn religieuse professie, het 59e jaar van zijn priesterschap, het 12e van zijn Jubilé als Minderbroeder. Meer dan 50 jaar was hij te Nijmegen als missionaris werkzaam geweest, hooggeacht bij allen, die hij door woord en voorbeeld stichtte. Hij werd begraven in het klooster te Megen in een graf voor het hoogaltaar aan de kant van het Evangelie.

Bij zijn overlijden deed zich het eigenaardig geval voor dat Pater Angelus Verhel werd benoemd tot econoom van de Statie en Pater Leonardus Stijvers,[12] die in de plaats van Pater Trecké als socius naar Nijmegen was gekomen, de pastorele functiën werden opgedragen. Bij de dood van Pater Angelus Verhel (1749 Februari 8) werd hij ook Overste van de Statie. Als socius werd op 25 April 1749 benoemd Pater Cornelius van den Abeelen, geboortig van 's Gravenhage. Deze verwekte door zijn onbehoorlijke levenswijze zoveel ergernis, dat Pater Stijvers bij de Provinciaal, Pater Andreas Pauly, op verwijdering van de socius aandrong. De Provinciaal deed onderzoek naar de ingekomen klachten; na bevonden te hebben, dat alles met de waarheid overeenstemde, riep hij de socius terug naar het klooster. Toen echter Pater van den Abeelen weigerde aan het bevel van zijn Provinciaal te voldoen, verzocht de Provinciaal aan de Magistraat zijn mede-

werking tot verwijdering van Pater van den Abeelen, die hij om gewichtige redenen, niet langer te Nijmegen kon handhaven. Dit had tot gevolg, dat Burgemeester van Leeuwen de Pater liet aanzeggen om binnen 24 uren de Statie en de Stad Nijmegen te verlaten. Aan dit bevel voldeed Pater van den Abeelen, maar hij keerde niet naar het klooster terug. Na eerst wat in Holland te hebben rondgezworven, vestigde hij zich te Utrecht, ging aan de Universiteit studeren in de Medicijnen en behaalde daar de doktersgraad. Hij overleed te Utrecht als gesecularizeerd priester 1783 in de maand Juli.
16 September 1761 werd als socius naar Nijmegen gezonden Pater Cornelius Palmert[13] en in 1762 - October 23 kwam als tweede socius Pater Henricus Bout. In hetzelfde jaar 1762 overleed Pater Leonardus Stijvers en in zijn plaats werd Overste van de Statie Pater Cornelius Palmert. Bijna 20 jaar bestuurde hij de Statie en toen hij 1780-Februari 3 overleed kreeg hij als opvolger Pater Henricus Bout, die reeds gedurende 20 jaar te Nijmegen zielzorg uitoefende.

Henricus Bout werd geboren te Amsterdam 1734-December 28, geprofest te Slavante in 1755, priester gewijd 1758. In dit jaar verdedigde hij te Antwerpen: Theses Theologicae de Actibus humanis eorumque regulis et defectibus.[14] Van 1763 tot 1800 was hij te Nijmegen werkzaam, eerst als socius, later als Overste van de Statie. Onder zijn bestuur is het getal communicanten belangrijk toegenomen. Men telde toen in die jaren 1500 communicanten. Gedurende de laatste 50 jaren was ook het getal van de toegediende Doopsels verdubbeld. Wij vonden omtrent de Statie uit de jaren 1796 tot 1800 het volgende verslag:

	Doopsels	Huwelijken	Bedienden	Bekeerden
1796.	81	17	13	4.
1797.	69	15	35	5.
1798.	90	23	18	3.
1799.	78	12	25	1.
1800.	82	9	27	2.

Daar de kerk na verloop van tijd te klein was geworden, werd

in 1790 aan P. Bout verlof gegeven het kerkgebouw te vergroten aan de kant van de Bloemerstraat.
In het Provinciaal Archief van de Minderbroeders te Weert berust een boekje in perkamenten band, waarin P. Bout in duidelijk leesbaar schrift zorgvuldig aantekening heeft gehouden omtrent de kerkelijke diensten, welke in de kapel werden gehouden. Hij geeft een lijst van het aanwezige zilverwerk en heeft nauwkeurig aangetekend hetgeen van 1700 tot 1800 werd gegeven tot versiering van het heiligdom.
Wat de kerkelijke diensten betreft vernemen wij dat de Vastenmeditatiën gehouden werden het ene jaar op Zondag (te vier uur), het andere jaar op Vrijdag (te 6 uur). Op Zon- en feestdagen was de eerste heilige Mis van af de tweede Zondag van Maart tot de eerste Zondag na het feest van Sint Franciscus te half zeven uur, op de overige tijden te zeven uur.
Met bijzondere luister werd gevierd het feest van Sint Antonius van Padua.
„Den 13 Juny zijnde den feestdag vanden wonderbaaren mirakeldoener den Heyligen Antonius van Padua is in de capelle der P.P. Minderbroeders te verdienen volle aflaat voor alle Christene geloovigen. De Goddelijke diensten ten 7 en ten 9 en half elf ure, maer Predicatie tot lof van denzelfden Heyligen zal geschieden sondags onder de novene. Namiddags als ook daags te voren en gedurende de geheele Novene ten 4 uure het Lof."
In een volgende aantekening wordt de heilige Antonius genoemd: „Patroon van deze Capelle".
Bijzonder werd gevierd het feest van Sint Donatus.
„Zondag toekomende, de tweede Zondag van den maand July, zynde de feestdag van den H. Donatus Martelaar, bijzondere Patroon tegen alle schadelijke uijtwerkzels van het onweder is in deze Capelle der P.P. Minderbroeders te verdienen vollen aflaat voor alle Christene gelovigen. De Goddelijke diensten als op andere Zondagen, daags te voren ten 4 uur Lof en op den feestdag ten half 3 uure de Vespers en 't Lof".
Omtrent het feest van Portiuncula tekent P. Bout aan:
„Den 2 Augusti en de volgende dagen geduurende de geheele Octave is in de Capelle der P.P. Minderbroeders te verdienen de

wijtvermaarde Aflaat van Portiuncula voor alle Christene gelovigen en ook tot laaffenis der zielen in 't Vagevuur. Op den feestdag s'morgens de eerste Goddelijke dienst ten 7 uure en de laatste ten half elf uure en na den middag als ook daags te vooren en geduurende de geheele Octave ten vier uure het Lof. De Predicatie op den Aflaat zal geschieden Sondags onder de Octave na-middags ten half 3 uure". Ad legenda Sacra in nostro Oratorio invitantur P.P. Augustiniani.

Omtrent het feest van Sint Franciscus schrijft P. Bout:
„Den 4 October zijnde den feestdag van den Heijligen en Seraphienschen Vader Franciscus, instelder van ons Order, is in deze Capelle te verdienen vollen Aflaat voor alle Christene gelovigen. De Goddelijke diensten van half seven tot half elf, met predikatie naar den eersten en laatsten dienst. Na-middags, alsook daags te vooren en geduurende de octave ten vier uure lof. De volgende dag zullen de goddelijke diensten ten 7 en ten acht uure geschieden tot lavenisse van de zielen der afgestorvene Weldoeners dezer stad, die ons en onze Voorsaaten in hun leeven hebben welgedaan, opdat God zo zij onze gebeden nog mogten van noden hebben, haar wille geven de eeuwige rust".
Nota. „In festo S.P.N. Francisci omnes sacerdotes aliarum ecclesiarum hujus civitatis juxta ordinem aetatis celebrant in nostro Oratorio nisi hoc festum incidat in Dominicam".

Op het feest van Allerheiligen zal „na middag in deze Capelle ten 3 uure in t'Latijn geleezen worden de Vigilien der Overledenen, waarna zal volgen de Predicatie en het Lof. Gedurende de geheele Octave ten 4 uure het Lof".

Op Zondag onder het Octaaf zullen „na den middag, quartier na den drien geleezen worden de vigilien in t'duijts, waarna zal volgen het Lof".
Per totam Octavam manet Altare in nigris et post Sacra dicuntur Psalmi Miserere et De profundis cum collecta de animabus.
Het Veertigurengebed werd gehouden gedurende de Kerstdagen. Hieromtrent schrijft P. Bout: „den 25 December zijnde het Hoogtijd van de geboorte onzes Zaligmakers Jesu Christi en de twee volgende dagen zal hier in deze Capelle gehouden worden het

gebed van 40 uuren met vollen Aflaat voor alle Christene Gelovigen.
Op den eersten Kersdag zal s'morgens ten 4 uure uijtgesteld worden het Allerheijligsten Sacrament des Altaars. De drie eerste Goddelijke diensten zullen beginnen geleezen te worden ten 6 uure, en de drie laatste ten 10 uure. Na middags ten 4 uure zal geschieden het Lof met d'predikatie en s'avonds ten 7 uure gegeeven worden de laatste Benedictie.
De tweede Kersdag, zijnde den feestdag van den H. Stephanus eerste Martelaar en de gedagtenis van alle H.H. Martelaren te samen, is het geboden Heijligen dag te vieren als den Zondag en zal s'morgens ten 6 uure uijtgesteld worden het Allerheijligsten. De Goddelijke diensten zullen op dien dag geschieden als op de Zondagen en na middag ten 4 uure het Lof met de predikatie en s'avonds ten 7 uure gegeeven worden de laatste Benedictie.
De derde Kersdag zijnde den feestdag van den H. Evangelist Joannes, een dag van devotie, zal s'morgens ten 6 uure uijtgesteld worden het Allerheijligsten. De Goddelijke diensten als op de Zondagen. Na middags ten 4 uure het Lof en s'avonds ten 6 uure zal met den Te Deum geslooten worden het Gebed van 40 uure en gegeeven worden de laatste Benedictie".
Wij laten nu volgen, hetgeen P. Bout in zijn handschrift heeft aangetekend omtrent het zilverwerk in zijn kerk en omtrent de giften en gaven vanaf 1700 tot 1800.

Annotatio Ornamentorum deservientium Oratorio Neomagensi Fratrum minorum Recollectorum.
Lijst van het Silverwerk.
Een silvere Ciborie of Communie Kop, een dito klijnder verguld, een dito nog wat klijnder verguld.
Een groote silvere Kelk verguld, een dito klijnder verguld.
Een silvere Schotel met twee silvere Ampullen.
Een silvere Lamp.
Een silvere platten blok, een dito hogere.
Twee groote silvere Bloempotjes, twee dito klijndere, ses dito nog wat klijndere.

Een silvere gesterende kroon, Schepter en Zwaard aan het beeld van de bedrukte Moedermaagd.
Een silvere Straal, Lelietak en kroontje aan het beeld van den H. Antonius en 't kindeken.
Twee silvere Straalen en een lelietakje aan 't beeld van S. Joseph en 't kindeken.
Een silvere Straal aan 't beeld van S. Franciscus.
Een dito aan 't beeld van S. Rochus.
De reliquie van S. Ant. in 't silver gezet.
Een Missaal met silver beslagen.
Ses groote en vier klijne Kandelaars als van silver gemaakt.
Tweemaal silvere Heilige Vaten.
Een silvere Hostiedoos.
De Remonstrantie weegd 125 ons $18^1/_2$ de ons silver 3 guld. Komt met maaken en 't toebehooren f 540.
De silvere groote Ciborie of Communiekop weegd $55^1/_2$ ons, de ons 58 stuijv., kost met maaken f 216- 9-. (8 Aug. 1678).
Wegens de twee klijndere Ciborien vind men niets aangetekend: nog wegens de twee Kelken. Maar op de rant van de voet der groote Kelk vind men dit volgende gesneden:
F. DOMINICUS VEREYCK MINORITA ANTWERP. MISSIONAR. NOVIOMAG. A. 1648.
Op de cuppa van den kleinen vergulden kelk onder het lofwerk vindt men het volgende gesneden:

1635

M. ◇ Grondt.

Sub regimine V.A.P. Missionarii Bernardi van Doren.

1700.
23 Aug. datum est Lilium argenteum D. Antonio a Domicella Driessens en weegd 8 loot.
2 Sept. datus est Gladius argenteus Virgini dolorosae a Familia van Veersen in de groote Straat, weegd 4 loot $^1/_2$.
12 Sept. dono data Corona argentea deaurata super parva Pixide a Domicella Catharina van Seller, filia devota Societatis Jesu en heeft gekost 17 guld. 8 stuijv.

6 Nov. impositus est radius argenteus Imagini Deiparae dolorosae, dono datus ab Anna et Henrica van Kessel, Venlonae habitantibus, weegd scherp 8 loot.
N.B. hic radius postea verosimilius mutatus est in quid aliud, quando Stellata eidem Imagini fuit imposita.
13 Nov. impositus est Radius argenteus Imagini D. Antonii, dono datus a Domino Joanne van Trijst ejusque sororibus, weegd $8^1/_2$ loot.
1701.
28 Jan. impositus est radius argenteus super Altare, juncta hac scriptura: Ik offere dit op aan het kindeken Jesus. Bid voor mij. Putatur fecisse Henrica Vermeer uxor Herbert.
N.B. est hic radius postea verosimilius immutatus est in coronam.
4 Oct. heeft Diricxke Niewinckel vereerd twee silvere bloempotjens, wegende omtrent 16 loot.
1702.
6 Dec. heeft Juffr. van Oijen vereerd twee silvere bloempotjens, wegende 18 loot.
10 Dec. P. Bernardus van Doren heeft vereerd een silver bloempotje, wegende 11 loot.
25 Dec. heeft P. Antonius van Kessel daar tegen vereerd ook een silver bloempotje, wegende 11 loot.
30 Dec. heeft Aeltje van Bothalen, Tertiaria, vereerd een silver bloempotje, wegende 8 loot.
N.B. by dit potje heeft P. Henricus Bout anno 1787 nog een ander vereerd, ut infra.
1703.
25 Maart heeft Juffr. van Hosten vereerd een groote silvere bloempot, wegende 22 loot en kost 34 guld. aan silver en fatsoen. Daar tegen heeft P. van Doren een dito tweede bezorgd, welke kost 34 guld. 7 stuijv.
26 Maij heeft P. B. van Doren laten maken den silveren platten blok, wegende aan silver 21 loot, het loot ad 29 stuijv., beloopt 30-9-, voor t'fatsoen 11, samen 41-9-.
1705.
Den 5 Sept. heeft Juffr. Joanna Beijltjens vereerd twee silvere Ampullen.

N.B. Deze zijn naderhand vermaakt, ut infra anno 1724.
1707.
16 Junij heeft de Heer Jacob Opheijden vereerd twee kopere arm-kandelaars, gemaakt tot Aken en kosten 20 guld.
1709.
14 Aug. heeft bovengenoemde Heer vereerd de kopere lamp, hangende voor den Altaar.
1710.
6 April heeft P. B. van Doren laten maken vier pijramiden, die H. Geesten op hebben en hebben gekost aan snijden en versilveren 79 guld. 9 stuijv.
1711.
17 Junij heeft P. B. van Doren gekogt ses kopere Kandelaars, 't stuk 6 guld., samen 36.-.
1712.
16 April zijn gemaakt ses pijramiden met hoofden en hebben gekost aan snijden en schilderen 36 guldens (met andere hand: waarvan er 4 zijn present gedaan aan Pater van Elsbroek, Pastor te Winsen).
1713.
12 Aug. is aan P. B. van Doren gebragt een silvere Taillioor, door Juffr. Joanna Beijltjens aan onze Kerk nagelaten, weegd 31 loot.
13 Sept. zijn door d'Heer Jacobus Driessens op heijden vereerd 4 kopere kandelaars met drie kantige voeten.
1715.
23 Febr. heeft P. B. van Doren bezorgd 4 silvere Straaltjes.
4 Sept. heeft d'Heer Jacob Driessens opheijden nog vereerd twee andere kopere arm-kandelaars, gemaakt tot Aken.
4 Nov. is aan de Kerk gegeven een silvere kaarsen domper door Juffr. Willemina Smidts, weduwe van Oijen.
N.B. deze kaarsen domper is in 't Jaar 1785 gebruijkt tot hernieuwing der H.H. Vaten.
1717.
Heeft Juffr. Margareta Wiessenberg, Weduwe d'Heer Jacobus Driessen Opheijden, een blauw Ornament met alles daartoe behoorend, aan de Kerk vereerd.

6 April heeft de Heer Joannes van Trijst en Juffr. Maria Meurs aan onze Kerk vereerd een silvere Kroon en Schepter.
In October is gemaakt het beste Rood Ornament met zijn toebehooren en heeft in alles te samen gekost 126- 12-.
Hiertoe heeft Juffr. Catharina van Seller, filia devota, gegeven 31, P. Ant. van Kessel 12, Vr. Tap 3, Vr. Niewinckel 2-10, de rest P. B. van Doren te weten 78-2, te samen 126- 12-.
De kant daar aan heeft gegeven Juffr. v. Oijen.
Wegens het roode beste Casula met een goud geborduurd Kruijs daarop, dat bij het voorgenoemde Officie gebruijkt word, vind men niets aangetekend, als alleen het jaargetal met fijne paareltjes op de Casula van agteren

15 ✝ 59

Nota. Volgens aantekening van den Eerw. P. B. van Doren zijn de beelden van de bedrukte Moeder, van St. Antonius en S. Franciscus vereerd door het Jesuiten Cloppie, Juffrouw Catharina van Seller in 't jaar 1714, en in datzelfde jaar het beeld van S. Joseph door Juffr. Margareta Wiessenberg huijsvr. van d'Heer Jacob Driessen opheijden.
Het beeld van den gekruijsden Christus, dat in de oude Kerk op de predikstoel gediend heeft, maar in 't nieuwe huijs in de kamer van den Principaal geplaatst is, heeft P. B. van Doren int jaar 1702 laten maken. Het beeld kost aan snijden 9- 12-, voor het schilderen 2-8 te samen 12-.
P. Bernardus van Doren is hier te Nijmegen overleden den 16 April, in 't jaar 1719. R.I.P.
Sub regimine V.A.P. Missionarii Antonii van Kessel.
1720.
Den 12 Junii heeft Juffr. Maria van Trijst aan het beeld van den H. Joseph vereerd een zilveren lelie.
1724.
Den 19 Junii heeft P. A. van Kessel de Remonstrantie laten hermaken, zilver bijgedaan, met steentjes laten bezetten en nog aan geld gegeven 16-.
Den 26 Julij heeft P. A. van Kessel de twee zilver ampullen

in 't jaar 1705 door Juffr. Joanna Beijltjens, ut supra, vereerd, te ligt en onbruijkbaar bevindende, laten hermaken, die hem hebben gekost met het fatsoen en het bijgedaan zilver 28 guld.
1727.
Den 8 October heeft P. A. van Kessel het beste zwart ornament laten maken: waartoe Juffr. Margareta Wiessenbergh, weduwe d'Heer Jacobus Driessen op Heijden, gegeven heeft het Fluweel en de witte Moor. P. van Kessel heeft bezorgd de silvere franje en passementen en alle andere ontraet, daar toe behoorende en heeft hem gekost 69 guld. en 11 stuijv. Veranderd in 't jaar 1796.
1729.
Is het beste Missael met silvere plaaten en slooten gemaakt, die P. A. van Kessel heeft bekostigd, en P. Treke voor een gedeelte: waar toe zij ook gebruijkt hebben eenige silvere offerhanden van Hartjes etc., geofferd ter eere van de Moeder Gods en den H. Antonius. Wat zij buijten die offerhanden heeft gekost, is niet aangetekend.
Wegens de andere Ornamenten en Kerk-goed van wie en op wat tijd die gegeven zijn is niets geannoteerd gevonden.
A. V. P. Antonius van Kessel obiit anno reparatae salutis 1735 die 8 Martii, anno aetatis suae 83, Professionis religiosae 62, sacerdotii 59, Jubilaei vero 12, in hac Missione neomagensi ultra 50 annos Missionarius et totius Provinciae Senior. R.I.P.
N.B. de silvere Hostie doos heeft waarschijnlijk vereerd Juffr. Henrica van Trijst, zoals uijt de letters H.V.T. en het wagentje die onder in de grond gesneden zijn, schijnt te blijken.
Sub regimine V.A.P. Angeli Verhel Missionarii.
Qui anno 1733 die 7 Julii (adhuc vivente A.V.P. Antonio van Kessel) ex eleemosijnis in hac civitate et Hollandia acquisitis hanc domum et ecclesiam coepit aedificare et die 15 decembris ejusdem anni laudabiliter consummavit.
Heeft P. Superior van de Missie te Amsterdam in 't Boompje (Josephus de Longas) aan de Kerk vereerd den predikstoel.
1734.
Is de schilderij van S. Michael, door de Heer Camen geschilderd, van Juffr. Vemmers aan de kerk vereerd en koste haar 2 pistoolen. Ook is toen aan de kerk vereerd de schilderij van den H. Joes

Nepomucenus door denzelven meester en voor dezelve prijs geschilderd.
Dator hujus picturae non voluit nominari.
1735.
Den 10 Julii heeft Juffr. Maria Josepha Clumper tertiaria (neptis Patris Verhel) vereerd het beste knielbankje met rood overtrokken.
N.B. Hoc postea anno 1772 renovatum est.
1736.
Den 6 September heeft Juffr. Luduwina Clumper, Huijsvr. van d'Heer Henrico Staats (neptis Patris Verhel) vereerd aan de Kerk het beste groen stoffe met genaaijde kanten, waarvan gemaakt is het Ornament, dat doorgaans op het feest van onzen H. V. Franciscus gebruijkt word.
N.B. Hoc anno 1774 renovatum est.
1743.
Den 13 Junii, zijnde H. Sacramentsdag en te samen het feest van den H. Antonius van Padua is de zilvere Lamp voor de eerste keer opgehangen, vereerd door Mevrouw Antonetta van Trijst, weduwe van d'Heer Hopman van Trijst, weegd 10 pont, 7 1/2 loot.
Deze heeft ook vereerd de H.H. Vaten, op welkers gronden de naam van Mevrouw van Trijst met deze letteren M. V. T. ingesneden staat.
N.B. haec anno 1785 renovata sunt.
1749.
Die 8 Februarii obiit V.A.P. Angelus Verhel, anno aetatis suae 67, professionis 47, sacerdotii 43, pluribus annis Missionarius. R.I.P.
Sub regimine V.A.P. Leonardi Steijvers Missionarii.
1749.
Den 26 Junii heeft P. Superior Josephus de Longas te Amsterdam voor het verven van de kerk gegeven tien ducaten.
Ook P. Reinerus Bosch, Missionarius te Gouda, tien ducaten tot dat zelve eijnde.
Den 4 Augustus is een begin gemaakt met het verven van de kerk en is voltrokken den 22 dito.

Voor arbeijds loon met Joan Mensen geaccordeerd voor	40.-	
Voor geleverde materialen als Lijm, goudgebit etc. etc.	32.-	12.-
Voor 200 pond Lootwit en veertien boekjes goud . .	33.-	7.-
Voor 58 kannen Lijn olij en een vierendeel tegen $6^{1}/_{2}$ st. de kan	18.-	18.-
Voor kalk, lakmoes, witquasten, en het witten der mueren	7.-	14.-
Nog voor 2 boekjes goud	1.-	8.-
Voor de getrouwe arbijd aan d'knegte	2.-	10.-
Twee Tonnen bier	10.-	
Voor den accijs van deezen	4.-	8.-
	f 150.-	17.-

1750.

Heeft Mevrouw van Trijst aan de kerk vereerd het violette Ornament met zijn toebehooren.

N.B. Hoc postea anno 1783 renovatum est.

1752.

Mense Aug. A. V. P. Josephus de Longas oratorio nostro dono dedit Reliquias ex sacris ossibus S. Antonii Patavini.

1753.

Is gemaakt de hooge silvere Clok om de Reliqui van den H. Antonius daarin te zetten, waartoe volgens gevonden aantekening Peter Pauwels 10 gl. 10 ct. en deze en gene eenig oud silver gegeven hebben.

Het beste geborduurde Vaantje heeft vereerd Juffr. Anna Maria Kamp.

De schilderij van de H. Moeder Anna komt van haar moeder Elisabeth Ebbinckhuijsen, Huijsvr. van d'H. Bernardus Kamp.

1757.

Heeft Juffr. de Weduwe Wemmers aan de Kerk vereerd haar bruijne gebloemde zijde Japon en rok.

N.B. deze zijn anno 1783 gebruijkt.

1758.

Is de glaase Spiegel Troon aan deze Kerk vereerd, ten minste voor een gedeelte (ut dicitur) van de Familie van Veersen, gelijk ook het glaase Spiegelkruijs.

Daarbij zijn toen gemaakt twee dito Piramiden, waartoe wegens gevonde aantekening Mejuffr. Elisabeth Ebbinckhuijsen, Huijsvr. van de Heer Bernardus Kamp, 34 guldens gegeven heeft.
In dat zelve jaar heeft P. Steijvers uijt Holland daarbij nog gekreegen twee andere grootere dito Piramiden, verbeeldende den H. Franciscus en Antonius.

1762.
Die 3 Novembris obiit A.V.P. Leonardus Steijvers. R.I.P.
Sub regimine V.A.P. Missionarii Cornelii Palmert.

1766.
Mense Decembris uxor Louvis dono dedit circumferentiam argenteam Reliquiarum S. Antonii.

1768.
1 Aug. heeft d'Heer Advocaat, Ant. van Daelvelt, aan de Kerk vereerd een witte zijde gebloemde stoffe, waarvan twee gordijne voor de zijbankjes van den Autaar gemaakt zijn.

1769.
In festo Paschali hebben P. Palmert en P. Bout en Vrouw Louwis ijder een nieuwe pelle gardijn voor de glaasen bij den Autaar vereerd.

1770.
Heeft V.A.P. Conrardus Mettens, Missionarius Amstelodami sub signo Moijses et Aaronis (avunculus Patris Bout) het witte satijne officie met alle zijn toebehooren te Amsterdam laten maken en ons toegezonden en is voor de eerste keer den 13 Junii zijnde den feestdag van den H. Antonius gebruijkt geworden.

1771.
Den 11 Julii heeft de zelve P. Mettens aan d'kerk vereerd een zijde stof met geruijte grond, witte veere en gekoleurde bloemen. Daarop ook goude Galon, Franje en witte kanten, waarvan hier gemaakt is een tweede Officie met een Troon.

1772.
Ante festum S.P.N. Francisci hebben de Dogters van Petrus Rouver het beste knielbankje door Juffr. M. J. Clumper anno 1735, ut supra vereerd, op nieuw overtrokken.

1773.
Mense Februarii heeft P. Mettens te Amsterdam vereerd een blouwe weerschijnende stof met veeren en bloemen daarop.
En Juffr. Anna C. Blesen te Amsterdam een donker blaauwe satijnse stof, van welke twee tbeste blauwe officie gemaakt is.
N.B. Dit is anno 1784 ut infra hermaakt.
16 Maart heeft Juffr. Anna van Buel 100 guldens gegeven, om die tot cieraat en gebruijk van deze kerk te besteden.
In gevolge van dien heeft men voor eerst in het maken van t'zo even genoemde blauwe officie daarvan uijtgegeven

Voor 12 el brede goude galon	à 16 st.		9.-	12.-
$41^{1}/_{2}$ el smalle dito	à 8 st.		16.-	12.-
Voor $6^{1}/_{2}$ el smalle kant	à 18 st.	6.-	3.-	8.-
$8^{1}{}_{2}/$ el smalle dito	à 11 st.	4.-	13.-	8.-
Aan Roode trieltje		2.-	7.-	8.-
Aan zij, gaaren, regtdraid			1.-	5.-
Nog voor $9^{1}/_{2}$ el fijn linnen . . .	à 25 st.			
voor een nieuwe alba		11.-	17.-	8.-
		52.-	11.-	

Transport	52.-	11.-	
Nog voor 't vergulden van 4 Engeltjes, twee om aan den Troon en twee klijndere om neffen het Venerabel geplaatst te worden, door P. Bout vereerd	5.-		
Voor 2 goude kwasten en 3 el koort	5.-		
Voor 2 silvere kwasten en 3 el koort en eenige ellen smalle silvere galon op de kop van den Troon	7.-	9.-	
Nog voor $7^{1}/_{2}$ el best gebloemde zijde stof a 4 gl.	30.-		
te samen f	100.-		

Nota. Deze stof is in 't jaar 1774 gebruijkt ter vernieuwing van het beste groen officie, dat Juffr. Luduwina Clumper, huijsvr. van d'Heer Henrico Staats, anno 1736 (ut supra) aan de kerk vereerd heeft.
Men heeft van die gebloemde zijde stof een spiegel gezet in 't

groen, om het dus beter voor wit te kunnen gebruiken, en het groen dat er uijt gekomen is, heeft men met het vaantje en de kelkdoek besteed tot het maken van een Troontje.

1776.

4 Julii heeft Juffr. Scheer te Amsterdam aan deze kerk vereerd een stukje fijn linnen met eenige ellen kant, waarvan een Alba en een superpelliceum gemaakt zijn.
Ook heeft P. Mettens daarbij gezonden nog een rol grovere kant, die aan een andere Alba, superpelliceum en Communiedoek is genaaijt geworden.
In festo Assumptionis B.M.V. Ecclesiae nostrae donavit A.V.P. Conrardus Mettens novum Tabernaculum cum cooperculo et Pelicano deaurato, quod Amstelodami constructum est.
16 Nov. Obiit Caspar van Doren et reliquit ecclesiae nostrae crucem ligneum, quam ipse (Comentarius existens) sculpsit.

1777.

Post obitum A.V.Patris Conradi Mettens, qui fuit Amstelodami anno 1777 die 20 Martii, heeft P. Bout de Pelicaan op het bovenstelzel van het Tabernakel te laag bevindende, een Pedestal daar onder laaten maken, die met snijden en vergulden te Amsterdam gekost heeft 22 gl. 14 st.
Ook heeft P. Bout toen de vier Piramiden, die H. Geesten op hebben en P. van Doren anno 1710 had laaten maaken, opnieuw laten witten en vergulden en dit heeft gekost 24 gulden.

1778.

Heeft P. Palmert te Amsterdam laten maken een Lessenaartje, dienende onder de Missaal op den Autaar, van Mahonijhout, met zwarte lijstjes omzet en heeft gekost 10 guld. 10 stuijv.

1779.

Mense Decembris heeft P. Bout een Troon en twee Piramiden laten vernieuwen en met versilverde wijngaarts bladeren bezetten en de kokers daar onder op nieuw laten witten en vergulden.
Ten tijde van P. Palmart, en zo men denkt in 't jaar 1770 of 71, heeft Cloppie Osé te Rotterdam hier vereerd een Alba met een beste kant daaraan.
En de jonge Juffrouwen Hengst in het Scheijmakers gast het ge-

naaijde Antolagie Vaantje met blauwe zij van agteren en met bloemen vercierd en nog 8 paketjes dito bloemen van zij gemaakt.

1780.

Die 3 Februarii circa medium undecimae vespertinae, exeuntium Sacramentis plena resignatione, susceptis, vivere desiit A.V.P. Cornelius Palmert. R.I.P.

Sub regimine A.V.P. Missionarii Henrici Bout.

1782.

Circa festum Paschae zijn gemaakt de twee beste baptiste Corporaals.

Mense Julii heeft P. van Roosmalen aan d' kerk vereerd de beste witte geborduurde Predikstool.

En P. Franciscus Dodigom, Missionarius te Amsterdam in 't Boompie, heeft ons gezonden de beste sprij of tapijt kleed voor de voet van den Autaar.

1783.

27 Maij heeft Mejuffrouw Catharina van der Voort, huijsvr. van d'Heer A. A. van Wanraij, aan d'kerk vereerd vier groote en twee klijne bloemtakken. De groote kosten 14 schellingen 't paar en de klijne 5 schel. 't paar.

19 Sept. Is het violet officie door Mevrouw van Trijst anno 1750 ut supra aan d'kerk vereerd, vernieuwt met een spiegel van de bruijne gebloemde stof door Juffr. d'weduwe Wemmers, ut supra anno 1757 gegeven, daarin te brengen.

1784.

Ante festum Pentecostes heeft P. Bout laten maken een ondervoet voor 't Tabernakel op den Autaar.

Post festum Pentecostes heeft dezelve laten maken het sacristijtje op de kerk van oud hout-werk, dat alhier in huijs gevonden wierd, dog is anno 1790 met het veranderen van de kerk weer afgebroken. En heeft voor maakloon bijgedaan hout, verwen, etc. en het Latafeltje en Kelkkasje betaald 57 gl. 4 st.

De Leuningstoel heeft vereerd P. Bout, Frater Patris Bout.

Het koper verlakt Fontijntje met de porcelijne kom heeft vereerd J. P. Goudblom, nepos Patris Bout.

Het Kruijs spiegeltje heeft vereerd P. van Roosmalen.

10 Augusti is het beste blauwe officie dat anno 1773 ut supra gemaakt was, veranderd met daarin te brengen een ander spiegel van een blauw witte gebloemde stof, die Mevrouw Maria Elisabeth van Schenk de Nijdeggen, geb. van Ravensteijn, aan de kerk vereerd heeft.
N.B. de donkere blauwe satijne stof, die daaruijt gekomen is, is zwart geverft en diend tot gardijnen voor de zijbankjes nevens de Autaar, als die in het zwart is.
8 Septembris het feest van onze Lieve Vrouw Geboorte heeft Hendrina Verbaast aan onze kerk vereerd een fijn linne Alb met zijn kanten er aan, getekend voor op de borst met Zoeten Naam. En kort daarop nog een dito Superpelliceum.
In fine hujus mensis is het Groene officie veranderd met een nieuwe omloop daar aan te maken van een zee groene gebloemde zijde stoffe aan onze kerk vereerd door d'Heer Wilhelmus Arnoldus Hengst.
Mense Decembris is gemaakt het Dinsdaags officie ter eere van den H. Antonius van Padua. De roode gewaterde zijde was vereerd van Juffr. d'weduwe Zondorp, te Amsterdam woonagtig en de blauwe zijde komt van Maria Willemse, wonende bij Mejuffr. van Wanraij boven in de Heeselstraat.
1785.
Quaedem Persona, quae non vult nominari, dedit Patri H. Bout summam 140 florenorum, ut ex ea Altari ecclesiae nostrae procuraret nova Candelabra. Qui proinde curavit in Colonia ante festum Paschae sex majora et ante festum Pentecostes quatuor minora, fabricata sint Candelabra, quasi argentea, quae simul et semel met vragt en andere uijtgaven hebben gekost een honderd en een gulden en seventien stuivers, zegge 101.- 17.-.
Zo dat van deze vereerde somma 140,
afgetrokken deze uijtgegevene 101.- 17.-,
nog over bleef . . . . . . 38.- 3.-.
Welke 38 gl. 3 st. cum beneplacito Donatricis besteed zijn tot het kopen van 19 ¼ el fijn Batist tegen 2 gulden d'el. Waar van de beste Alba en Superpelliceum gemaakt zijn.
De kant van deze Alba, die 6 elle lang is, en waar voor 14 gulden per el gevraagd was, partim donavit Domina Alijda Matthijsen,

uxor Dni Henrici du Bois Amstelodami et partim P. Henricus Bout die 23 Augusti.
De kant onder aan het superpelliceum komt van Juffr. Cloppie Osé te Rotterdam en heeft voor dezen gezeten aan een Alb, die haar Ed. (ut supra sub anno 1779 aangetekend is) aan de kerk vereerd had. De overige kanten aan de mouwen etc. heeft het huijs betaald.
10 Julij heeft P. Bout, frater Patris Bout vereerd de kant van 't doekje voor de zilveren plaaten blok.
5 Aug. heeft Juffr. C. M. Kok, geb. Bijvoet, woonende te Haarlem, vereerd de kant aan de beste linne Corporaal, en ook een geruijte neteldoekse Benedictie doek met zijn kant daaraan.
1786.
Heeft Juffr. Zwaanenburg, geb. Hengst aan de kerk vereerd een stuk breed goud lint, daar van gemaakt is een Predik Stool, diende bij het beste roode officie.
Eodem anno, die 24 Julii bina vasa (ut ex chronico iis insculpto patet) renovata sunt.
Superiora vasa pro Hostia sacra et oleo infirmorum eadem sunt, sed immutata, die Mevrouw van Trijst anno 1743, ut supra, vereerd had.
Tot het maken van de onderste vasa pro Chrismate et Oleo Catachumenorum heeft men gebruikt de silvere kaarsendomper, die Juffr. Willemina Smidts, wed. van Oijen anno 1715 die 4 Nov., ut supra aan d'kerk gegeven had, om dat die in meer dan 25 jaaren niet gebruikt was geworden, en ook nog eenige andere klijnigheden van silverwerk, die men daarbij gegeeven heeft. Interim in memoriam Donatricis heeft men ook dezelve letters W.S. in bijde de onderste vasa van onderen laaten snijden, die op kaarsendomper gestaan hadden.

Het maken, fatsoen en vergulden van bijde de Heilige Vaten kost	40.-
Het snijden van het chronicum	2.-
	42.-

Tot welkers voldoening men gegeven heeft een goude ketting, ketting, die Sophia van Endt, welke int jaar 1781 den 26 Decem-

ber overleden is, aan onze kerk had nagelaaten en geschat is geworden 42 gld. en 6 stuijv. waard te zijn.
28 Augusti heeft Juffr. de Weduwe Pijselman te Amsterdam vereerd 1 $^3/_4$ el witte gebloemde zijde stof.

1787.
Mense Novembris heeft P. Henricus Bout ter oorzake van zijn 25ste Jaar, dat hij hier in deze Statie Missionarius is geweest, vereerd een silver bloempotje, om gevoegd te worden bij het oneffen bloempotje, dat Aeltje van Bothalen, Tertiaria anno 1702, ut supra, vereerd had.
Ook heeft dezelve vereerd twee groote, vier klijndere en twee nog klijndere takken veere bloemen.

1788.
In de maand Junius den zang in onze kerk begonnen hebbende, heeft men vervolgens door d'Heer F. C. Heijneman, Mr. Orgelmaker binnen Nijmegen, een nieuw Orgel laten maken, dat in 't volgende jaar in de goede week voltooid is geworden, waarmede men Sabbatho Sancto den zingende Dienst voor de eerste maal gespeeld heeft.

De orgel heeft gekost een duijzend gulden . . .	f. 1000.-
Waartoe van de Gemeentens omgehaald en bijgebragt is de somme van	402.- 4
En men ook gebruijkt de waarde van een goude ketting, een paar dito bellen en een dito ring aan de kerk vereerd, bedragende samen	67.- 11
De overige manqueerende penningen te weten . .	530.- 5

Aliunde solutae sunt
Sit nomen Domini benedictum.

1789.
Heeft Juffr. de weduwe Pijselman te Amsterdam aan onze kerk vereerd een blauwe zijde gebloemde stof.
5 Junii Dnus J. J. van Zwanenborg Ecclesiae nostrae dono dedit Reliquias S. Donati Martijris. Circumferentiam argenteam dedit Statio nostra.

1790.
Heeft P. Henricus Bout, bevindende den buijten kas van 't Orgel

wat te eenvoudig gemaakt, denzelven laten veranderen, 39 loose pijpen in de onderverdieping brengen, twee nieuwe colommen daar onder stellen, met snijwerk vercieren, schilderen en vergulden en heeft gekost 264 gulden.

28 Augustus. Hebben eenige van onze Gemeente (waaronder bijzonder hebben uitgemunt Engeltje van Heumen, d'weduwe Vrouw Vos, Philip Warnier en Willem Peters) aan onze kerk vereerd een nieuw groote koopere kaarsen kroon, welke gekost heeft 87 gl. en 4 stuijvers, mits dat de Kerk daarbij gegeeven heeft haar oude kroon en eenig oud kooper, die waard geschat zijn: 13 gl. 10 stu. Ook hebben dezelve daarna nog vereerd een klijndere kroon die met hermaken gekost heeft 28 guld. en 10 stuijvers.

27 November heeft men te Boxmeer door C. Rijke laaten maaken een straal, wegende aan silver 16 loot, dienende voor een remonstranse op de voet van de groote kelk en heeft gekost met het fatsoen, vergulden en kooper 65 gl. en 12 stuijver. Welke somme d'Heer Wilhelmus Arnoldus Hengst en Juffr. Maria Catharina van der Voort egtl. hebben betaald en aan de kerk present gedaan.

1791.

In de maand Julij heeft Juffr. de Wed. Alberts te Amsterdam aan onze kerk vereerd een blauwe zijde gebloemde stoffe waer van gedeeltelijk is gemaakt een nieuw officie met zijn toebehooren. De witte gebloemde zijde stoffe, dienende daar aan tot een spiegel, heeft het huijs gekostigd. De overige blauwe stof heeft gediend voor een antependium aan het graf en een velum.

1792.

In de maand April hebben J. A. Hueber te Nijmegen en C. Dengel te Uijtrecht, kooplieden in zijde stoffe en galanterie waaren, aan onze kerk vereerd een roode zijde stoffe voor een nieuw Casula of Miskleed. Hetwelk gemaakt zijnde aan den eerst genoemden koopman en zijn huijsvrouw Mejuf. M. P. van Erkelens zo wel behaagde, dat zij samen goed vonden van dezelve stoffe nog zo veel met de galonnen daarbij te vereeren, als er voor een geheel officie nodig was.

18 Junij is het beeld, verbeeldende den Harp-speelenden Koning

david, dat boven op ons Orgel geplaatst is, van Amsterdam gekoomen en heeft gekost 30-.

Daarbij heeft A. J. Verwij beeldsnijder alhier gemaakt twee Faasen 9.-10 per stuk.... 19.-. En voor de Fistonnen, Palmtakken etc. op de onder voeten is aan den zelven betaald.... 7.-. Samen 56.-. Welke 56 gulden voldaan zijn met de waarde van een klijn ciborie, dat niet gebruijkt wierd en welke bedraagde de somme van 56 gl. en 15 stuijvers.

In de maand October heeft Juffrouw M. C. van der Voort, huijsvr. van d'Heer W. A. Hengst, aan de kerk vereerd een Vaantje en Benedictie doek van kant met roode zij van agteren gevoederd.

1793.

Heeft P. H. Bout vereerd de twee groote vergulde Engelen, dienende om nevens het Venerabel te plaatsen. En Hendrik Devoet woonagtig te Amsterdam een verzilverd crucifix.

1794.

29 April gekogt een witte met gekoleerde bloemen geborduurde rok voor 12 gl. 10 st. En ook twee asgrauwe geborduurde lappen voor 5 gl. betaald door 't huijs, waarvan een beste witte officie gemaakt is.

1795.

Int begin van Julij heeft A. V. P. Pijselman aan onze kerk vereerd de witte geborduurde stof aan de Koorkap, maar het rood is nog van de overschot der stoffe, die het huijs int jaar 1799 vereerd heeft.

Ook in die tijd hebben mijne Nigten M. M. Goudsblom, geb. Kok en W. Kok, geb. Akersloot ijder vereerd een bestige kant, die aan twe nieuwe corporaals gezet zijn.

1796.

In de maand Augustus heeft Vrouw Schoonwater het klijne spiegel kruijs voor den Autaar vereerd.

In November heb ik het beste officie (gemaakt in 't jaar 1727) veranderd en hernieuwd met een witte zijde gebloemde stof en nieuwe passementen (vals zilver) daar in te brengen.

In dit zelve jaar, de maand September is te Boxmeer door A. H.

Rijke gemaakt het zilver wierookvat met zijn toebehooren en weegt

$7^1/_2$ loot à $27^1/_2$ st. 't loot	98.- 6.-
voor fatsoen 70 gl.	70.-
het koper bakje	— 15.-
	f. 169.- 2.-

Welke somme voldaan is met de waarde van eenige zilvere offerhanden van hartjes, armen, beentjes etc. En ook van eenige gouden kruijsjes, knoppen, ringen etc. Alle geofferd ter eere van de H. Moeder Gods en den H. Antonius, waarbij ik nog gevoegd hebbe eenige zilvere gedenkpenningen en uijtgebrande franjes en gallonnen.

Ook is van het Autaarhout, dat met de verandering over geschooten was, gemaakt het H. Graf. Dog voor het doek schilderen en vertinde nageltjes is betaald 13 gl. 17 st.

Ook is gemaakt een nieuwe Lessenaar van mahonijhout met kopere lijstjes omzet, om op Zondagen onder de Missen te gebruijken en heeft gekost 8 guldens.

Insgelijks heeft P. Bout van de andere lessenaar, die P. Palmert anno 1778 had laten maken, diende voor de Vespers en het Lof.

28 Nov. is gemaakt een Schots Tapijt voor den voet van den Autaar en heeft gekost 8.- 10.-.

1797.

Heeft P. Bout in de maand Februarij gekogt en aan de kerk present gedaan een witte zijde groot gebloemde stoffe en daarvan gemaakt een Casula, twee Dalmaticaas en de Throon voor het Tabernakel veranderd, dienende bij het zogenaamde Officie van den Heiligen Vader Franciscus.

Maar N. B. de groene stoffe behoord aan het zelve Officie door Juffr. Luduvina Clumper in 't jaar 1736, ut supra aan de kerk vereerd.

29 September heeft het Huijs laten maken twee nieuwe Albaas

waaraan $16^1/_2$ elle linnen à $19^1/_2$ st.	16.- 4.- 8.
12 ellen kant van ondere à 34	20.- 8.
4 ellen kant aan de mouwen à 17	3.- 8.
	40.- 8.

1798.
4 Junij is door het Huijs een nieuw blauwe gemarderde steen in den Autaar gelegd en heeft gekost 3 gl. 10 st., die door den ZeerEerw. Heer M. A. Syben Vic. Gen. geweid is.
1799.
Den 5 Febr. heeft het Huijs gekogt 20 ellen roode zijde gebloemde stoffe voor 39.-
$10^1/_2$ el beste roode Trielje à 20 st. 10.- 5.-
14 elle Canefas voor binnen voeder 7.-
$3^1/_2$ pond geele galon à 6 gl. 21.-

77.- 5.-

Waarvan gemaakt is een Casula, twee Dalmaticaas met hunne toebehoren en waarmede nu ook bekleed is onze koorkap of Pluviale, kunnende dit alles te samen dienen voor rood en wit.
N.B. De witte zijde gebloemde stof was van te voren door Pater Pijselman P.M. vereerd.
Den 8 Julij heeft het Huijs gekogt twee baanen groene zijde stoffe voor , ... 7,-
$3^3/_4$ groene trielje à 13 ct. 2.- 8.-

9.- 8.-

En daarvan is gemaakt een tweede Carsoijfel, om bij het officie van Franciscus te gebruijken.
Item den 5 Aug. 24 elle geele zijde koort à 5 st. . . 6.-
$48^1/_2$ elle dito smaldere à $3^1/_2$ st. 8.- 9.-
4 elle witte Trielje à 15 ct. 3.-

17.- 9.-

Om daarmee te repareeren de dagelijkse carsoijfels etc.
Den 11 Sept. heeft het Huijs laten maken drie nieuwe Albaas, waaraan
24 elle linnen à 23 st. 27.- 12.-
12 elle kant à 18 st. 10.- 16.-
12 nieuwe cingels 6.-

44.- 8.-

N.B. Aan de derde Albt heeft men gezet een kant, die men van een andere mindere Albt had afgetorrend.

1800.
2 Febr. in festo Purificatonis B. V. Mariae V. P. van Roosmalen nostro oratorio dono dedit Campanulam argenteam.
10 April heeft P. H. Bout de oude silvere Tailjoor door Juffr. Joanna Beijltjens in 't jaar 1713, ut supra aan onze kerk nagelaten, welke nu weegde 29 loot 2 eng. klijne keur à 25 st. het loot, een waarde geschat 36 gl. 10 st. veranderd of wel verruijld tegen een nieuwe dito Taillioor, wegende 40 loot 9 eng. groote keur à 30 st. het loot, die met het maaken door B. van Haaps silversmit en het graveeren heeft gekost 79.- gl. 8 st.

Zo dat bij de oude schotel waard	36.- 10.-
nog bijgegeven is	42.- 18.-
	79.- 8.-

Anno Domini obiit in Domino A. V. P. Henricus Bout 26 Octobris 1800, 36 Miss.

Pater Henricus Bout overleed 1800-October 26. Gedurende 38 jaren was hij te Nijmegen werkzaam geweest. Omtrent hem staat in het archief van de Minderbroeders aangetekend: in suo munere indefessus et pro nitore ecclesiae impigerrimus, vir hospitalis, cuique acceptissimus. Hij werd begraven in de kloosterkerk te Megen.
Na hem volgen als Oversten van de Statie:
Pater *Henricus van Roosmalen,* geboren te 's-Hertogenbosch 1742-November 3, geprofest 1769, priester gewijd 1770. Hij werd in 1780 socius te Nijmegen, in 1800 Overste. In 1817 deed hij afstand van zijn functie en stierf te Nijmegen 1822-Augustus 13.
Pater *Carolus Lemmers,* geboren te Megen, verdedigde te Maastricht 1790-October 6 de theses: Hebdomada philosophica en 1791-Juli 18 te St. Truiden: Historia Pentateuchi. Accedunt gesta Israelitarum sub Josue et Judicibus.[15] Men benoemde hem tot assistent te Hernen in 1786 en in 1799 te Nijmegen, alwaar hij in 1817 Overste werd. Hij stierf in de ouderdom van 60 jaar, in het 40e jaar zijner professie en in het 37e van zijn priesterschap. Tijdens zijn bestuur werd door Mgr. Joannes Baptista

Roberts, bisschop van Roermond, 1820-September 24 een ontwerp van de verdeling van de vier parochies binnen de stad Nijmegen vastgesteld.
Tot de Parochie van St. Franciscus zou behoren: Van de Wal de Bloemerstraat afkomende tot aan de oude Varkens-Markt, en gaande over tot aan de Broerstraat, de Broerstraat op tot aan den Blaauwen Steen op de Markt, en de Markt af tot aan de Hezel-Poort, alles ter linker hand (behalve de Augustijnen kerk met het Parochie Huis en alles wat daar in gesloten is). De Parochie bevat dan: De halve Broer-straat, de Markt links de Hezelstraat afgaande, de halve Hezel-straat, Kroonenburgs Gasje, agter Kroonenburgs-Tooren, Pikke Gasse, agter de Bessenberg, de halve Varkens-Markt, Schreijmakers Gasje, Joden Gasje, Gouverneurs-Gasje, Doddendaal, Kroonstraat, agter de Valburg, Regulierenstraat met de huisjes op de Kat, het A B C, en de veertien huisjes aan de wal. (Aldus vastgesteld te Brussel 24 September 1820).
Pater *Joannes Driesmans,* geboren te Sint Truiden 1771-October 9, werd in 1817 socius te Nijmegen en in 1828 Overste. Hij overleed te Nijmegen 1842-Januari 2.
Onder zijn bestuur werd het kerkgebouw nogmaals vergroot. Door het Rijk werd aan de Statie van de Minderbroeders te Nijmegen voor herstel van de kerk een subsidie geschonken van f. 4000.-.[16]

Pater *Antonius Loonen,* geboren te Breda, werd in 1842 benoemd tot Overste van de Statie te Nijmegen en ontving reeds een jaar daarna in 1843 de benoeming tot Pastoor te Wijchen. Zijn opvolger was:
Pater *Joannes Henricus Beckers,* geboren te Best 1802-December 13, geprofest in Palestrina 1822, priester gewijd te Rome 1825-Juni 26, werd in 1826 socius te Nijmegen, 1830 socius te Amsterdam in de Mozes en Aaronkerk. In 1843 benoemde men hem tot Overste van de Statie te Nijmegen, waar hij verbleef tot aan zijn dood 1874-April 25.
Volgens de aantekeningen van Pastoor Beckers waren er op 31 Mei 1860: 1757 communicanten, op 31 Mei 1865:1770 en op 1 Mei 1870: 1800.
Te Nijmegen schijnen van eeuwen her onafgebroken pelgrims

in kleine groepen naar het wonderbeeld van Onze Lieve Vrouw onder de Linden te Uden getrokken te hebben, maar in 1804 kwam door de zorgen van de Minderbroeders een meer geregelde processie tot stand; in 1843 werd de Broederschap opgericht, welke door Paus Gregorius XVI met aflaten werd verrijkt (1843-December 10).[17]

Wat in de Statie's van de Minderbroeders te Amsterdam (Mozes en Aaron), Wychen, Woerden en te Delft geschiedde, had ook plaats te Nijmegen. Bij gebrek aan Minderbroeders werd de Pastoor van 1840-1864 in de zielzorg bijgestaan door wereldlijke priesters. Een van deze, de Eerw. Heer Joh. van Mierlo, heeft 1857-December 18 in de Parochie opgericht de zegenrijk werkende St. Elisabethvereniging.

In 1864 kwam Pastoor Beckers op het gelukkige denkbeeld in zijn Parochie een Congregatie van meisjes te stichten, welke onberekenbaar veel heeft bijgedragen tot bevordering van het godsdienstig leven te Nijmegen en daardoor tevens tot bevordering van huiselijk en maatschappelijk geluk. Op 26 Augustus 1864 ontving de Pastoor van de toenmalige Bisschop van 's Hertogenbosch, Mgr. J. Zwijsen de machtiging een Congregatie te beginnen, onder belofte dat ze later canoniek zou worden opgericht. Spoedig had men een honderdtal leden en in December was dit getal tot 140 aangegroeid. Op 9 December heeft de Bisschop de Congregatie canoniek opgericht. Bij gelegenheid van het 50-jarig bestaan telde de Congregatie 170 leden.

Tijdens het bestuur van Pastoor Beckers had er een gebeurtenis plaats, welke wel tot de zeldzaamheden zal behoren. Het dagblad De Tijd van Dinsdag 3 Januari 1860 bevatte een advertentie, dat aanstaande Dinsdag de inboedel van een hier (te Nijmegen) woonachtige Pastoor (P. Beckers) in het openbaar zal worden verkocht.

Het te Nijmegen verschijnend blad „De Gelderlander" geeft van dit feit de volgende verklaring:

Op den 16en December 1858 stierf te Nijmegen mevrouw Verwins, geb. Gerardina van Veerssen, eene kinderlooze weduwe, wier naaste erven waren neven en nichten, met welke zij vaak

in onmin was, zoodat zij, in kort tijdsverloop, drie malen, op zeer verschillende wijzen, bij testament over hare nalatenschap beschikte.
In de maand October, vóór haar overlijden, gaf zij aan pastoor J. H. Beckers eenige effecten, 14 in getal (een effect om de kosten van begrafenis enz. te bestrijden, had zij hem reeds vroeger ter hand gesteld); deze 14 effecten waren bestemd, volgens de verklaring van den heer Beckers die hij meende te moeten opmaken, naar aanleiding van een met haar gehouden gesprek, om aan het Roomsch Katholiek Parochiaal Armbestuur gegeven te worden.
De in het laatste testament van de wed. Verwins gemaakte beschikking, stelde tot universele erfgenaam Mejuffrouw Isabella Riveaux, geb. Reggers, wed. Dominicus Daenen, zijnde nicht van Mej. Riveaux, geb. Reggers. Kort na het overlijden van de wed. Verwins, ging de heer V. Riveaux, president van het fameus oud R.Kath. Armbestuur, naar bovengenoemden pastoor en verzocht te weten, hoe hij aan die effecten gekomen was. De pastoor vertelde met eenvoudige oprechtheid in tegenwoordigheid van een derde persoon de geheele toedracht der zaak, zooals hierboven is aangeduid en voegde er bij, dat hij de 14 effecten aan den penningmeester van het R.K. Parochiaal Armbestuur gegeven had op den 2en Januari 1859, dat is ruim 14 dagen na de dood van de wed. Verwins.
Dit nu te weten was voor den antagonist van het R.K. Parochiaal Armbestuur genoeg. Door de universele erfgenaam, zijne nicht, werd een actie ingesteld en den 18 November l.l. werd, bij zeer juist gemotiveerd vonnis der Arrond. Regtbank te Nijmegen de Heer pastoor J. H. Beckers veroordeeld tot teruggave der effecten, voorzien van de daarbij behoorende coupons en talons, of, bij onvermogen daarvan, tot uitkeering eener som van vijftien duizend gulden met de rente, vooral op grond, dat de gedane schenking, niet kon en mogt worden beschouwd als met de levende hand te zijn geschied; dat genoemde effecten bij den dood van de wed. Verwins onmiddellijk tot haren boedel behoorden, wijl de pastoor zich eerst na haren dood van de lastgeving had gekweten.

Het verzoek van den pastoor, aan het R.K. Parochiaal Armbestuur gerigt, om teruggave, werd door dat bestuur met bijna algemene stemmen afgeslagen en naar onze wijze van zien te regt. De pastoor had in zijne goede trouw niet aan de wet gedacht, die hij niet in strijd met het gezond verstand veronderstelde.
De wet moet echter worden uitgevoerd en de pastoor is volgens haar aansprakelijk. Hij heeft dus door zijn geheel bezit de teruggave der geldswaarden, aan de nicht der overledene, te waarborgen. Hij wordt alzoo uitverkocht, tengevolge van Executoriaal beslag.
De verkooping ten gevolge van het Executoriaal beslag: Op Dinsdag den 3 Januarij 1860, des voormiddags ten 10 ure zal door den ondergeteekende Deurwaarder bij de Arrond. Regtbank te Nijmegen, ten huize van den Weleerwaarden Heer Joannes Henricus Beckers Roomsch-Katholiek Priester en Pastoor in de Minderbroederen kerk te Nijmegen aan de Houtstraat aldaar, worden overgegaan tot den openbaren verkoop, overeenkomstig de Wet, aan de meest biedenden en tegen gereede betaling van roerende Goederen, inbeslag genomen bij Proces Verbaal van den Deurwaarder van den 23 en 24 December, bestaande in: Eene partij Meubelen, als kabinetten, kasten, stoelen, tafels, spiegels, schilderijen, ledekanten, voorts matrassen, bedden, dekens, linnen, pellen, porselein, glas- en aardewerk en verder huisraad als mede eene hoeveelheid witte, roode en Rhijnsche wijnen, enz. enz.
De goederen zijn daags vóór den verkoop te zien, des voormiddags van 10 - 12 en des namiddags van 2 - 4 ure.
Nijmegen, den 27 December 1859.

J. H. van der Wedden.

Omtrent de verkoop bericht „De Gelderlander" in het blad van Zondag 8 Januari:
De uitverkoop van den inboedel des pastoors Beckers heeft op Dinsdag den 3en dezer plaats gehad. Er waren zeer velen nieuwsgierigen, doch slechts eigenlijk één kooper, het Kerkbestuur. Geen Katholiek, geen Protestant, geen Israeliet kocht een enkel stuk; ook zou de verkoop veel minder hebben opgebragt, zoo men niet iemand uit Arnhem had doen overkomen om de prijzen op te drijven. Deze man, die aan sommige dreigende teeke-

nen zag, dat hij niet welkom was, stond verlegen met zijne lastgeving; ook heeft de policie hem tot aan de rivier begeleid, toen de verkoop ten half twaalf ure, uit vrees voor het ten twaalf uur aanstroomend werkvolk, reeds was geëindigd. Het rumoer en de volksdrom, die den Arnhemschen aanjager vergezelden, waren zoo groot, dat zij, die niet bekend zijn met den goeden aard onzer bevolking, of die zich iets te verwijten hadden, aan mogelijke wanordelijkheden of botsingen begonnen te denken. De verkoop werd s'middags ten twee ure voortgezet en bragt slechts zoo veel op, dat, na aftrek der kosten, er niet veel van zal overblijven. De menigte begaf zich, na gezien te hebben dat de opkooper de rivier was overgetrokken, naar het huis van de heer V. Riveaux, vanwaar zij een paar zijner kinderen onder afkeurende uitroepen een eind weegs begeleidde. De policie, die met wijs beleid bleef toezien, heeft dien dag en den nacht in de omgeving van de woning des heren Riveaux wacht gehouden. Wanordelijkheden, noch zoogenoemde feitelijkheden hebben plaats gehad, want, wanneer eene massa volks, in haar gevoel gestoord, zonder andere manifestatien slechts zamenschoolt om van zelf weer huiswaarts te keeren, mag men het den naam van wanordelijkheid niet geven. Het is echter de wensch van iederen welgezinde, dat er geene geregtelijke verkoopen, als deze, meer plaats grijpen.

In het handschrift van Pater Henricus Bout, waarin aantekeningen omtrent giften en gaven, welke aan de kapel werden geschonken, hebben ook de latere pastoors bijzonderheden neergeschreven omtrent hetgeen van 1800 tot 1859 werd geschonken. Wij laten dit hier volgen:
1800.
Heeft P. van Roosmalen vereerd 6 gemaekte bloemtakken voor den Autaar 21.- 12.- 0.-.
Den 4 Maart 1801 een Communiekleedt met franjes verciert bedraagt 14.- 1.- 0.-.
Item eenen nieuwen silveren voet grooten keur, bedraagt 57.- 3.- onder de klijne remonstransie.
Den 29 Meij heeft P. van Roosmalen den kleijnen kelk laaten vergulden, daer voor betaalt 21.- 0.- 0.-.

Den 20 Febr. 't jaar 1802 heeft de Heer van Haaps den grooten kelk een nieuwe kuijp opgemaekt en geheel verguld en van P. van Roosmalen daer voor aen hem betaalt de som van 38.- 0.- 0.-.
Voor het vergulde en verzilveren van een Throon 't jaar 1802 den 27 Decem. betaalt aen A. Grevers 20.- 2.- 8.-.
Voor 't opschilderen der Beelden aen David Veldhuijsen betaald 't jaar 1801 den 17 Sept. de somme van 9.- 8.- 0.-.

In 't jaar 1802 heeft Juffr. Elisabeth van Gulik, weduwe van Jan van Roosmalen, vereert aen onse kerk eene seijde japon en Pater van Roosmalen heeft daarbij gekogt een zeijde geborduurde spreij voor de aelmoes, hem opgedragen met de nodige galon en franjes, waer van Juffr. Clara van Roosmalen gemaekt heeft een beste officie met koorkap en twee dalmaticaas.
Voorder heeft Juffrouw Clara van Roosmalen vereert en gemaekt een nieuw gebloemt communiekleedt in 't jaar 1804.
In 't jaar 1804 heeft Pater van Roosmalen gegeven 2 blauwe Dalmaticaas, een daegelijksche casuijfel met een batista alb, waeraan door mijn nigtje nieuwen mouwen gemaakt zijn.
't Jaar 1803 heeft Pater van Roosmalen van de aelmoes, hem van sijn goede vrienden geoffereert, de binnenkamer en het voorkamerke laete behangen met papier, de binne met twee nieuwe ramen, den 27 Julij en daer voor betaelt aen juffrouw de weduwe

Feijt	74.- 7.- 8.-
aen baas Reijnders	52.- 7.- 6.-
aen Jacob Hove verwer	20.- 13.- 8.-
	97.- 8.- 6.-

Voor 4 pieremieden van Roose 12.- 14.- 0.- van Pater van Roosmalen betaelt 1803.

1808.
Het oude Blauw in 't jaar 1807 veranderd en vernieuwt voor een officie van den H. Antonius van Padua, waar toe vereerd heeft juffr. Margareta Timp, huijsvrouw van Pauw Verweerssen, een zeijde rok, waarbij Pater van Roosmalen de gaijlon en het overige gevoegd heeft.
In 't jaar 1808 heeft de Heer Rengers den 5 Januari presend ge-

daan aan onze kerk een kostelijke glaasen kroon, zijnde van de Augusteijle Gemeente.
In 't jaar 1807 heeft Maria Mulder vereerd aan de Capel een geborduurde Benedictie doek.
De vorige kristalle glaase kroon is door ongeluk in ons Capel 't jaar (18)13 van de schroef tot morselen gevallen en buijten den Godsdienst.
Den zelven Heer Rengers door een bijzondere genegenthijd heeft ter eeren Gods wederom een kostelijke christalle Croon present gedaan in 't jaar 1818 den 15 December.
A.V.P. Henricus van Roosmalen obiit 12 Augusti 1822.
A.V.P. Carolus Lemmers obiit 27 Maji 1828.
In 't jaar 1678. Een huis in de Houtstraat gelegen, doen toebehoorende aan de Eerw. Paters Minderbroeders, gevestigt geweest pro forma op den heer Theodorus Wemmers en Willem van Ravenstein, en doen in eijgentom hebbende door Henricus Brumers gewesene brouwereij.
In 't jaar 1811 is ons huis aen den heer W. T. Bennekom ook pro forma gevestigt geweest en daarna is het gevestigt op de Roomsch C. Minderbroeders gemeente door den eerw. heer J. Driesmans, Pastoor deser Parochie.
In 't jaar 1836 den 2 October zijn onse 10 geplatineerde candelaars door den zelven heer Pastoor op een nieuw versilvert geworden door den silversmidt H. P. Saasmans, waarvoor de heer Pastoor heeft betaelt eene somme van 100 guldens.
In 't zelve jaar is onse kerk door den zelven heer Pastoor vergroot geworden, waarvoor wij een subsidie van den Koning hebben becomen van 4000 gls., welke vergrooting aen onse Statie nog heeft gekost eene somme van vier duijsent 500 guldens, welke somme door den bovengemelde heer Pastoor voldaan is, waarvoor de inwoonders van Nijmegen 2000 guldens hebben bijgedragen, door eenen omgank door de geheele stad gedaan en heeft nog aan de Statie gekost eene somme van twee duijsent 500 guldens.
In 't jaar 1839 heeft de heer J. Teeuwissen, Mr. metzelaar, eenen steenen vont dono gegeven, wel in waarde van 100 gls., woonende in de Begijnegast aen onse kerk.

Den 25 September 1840 zijnde de feestdag van de H. Pacificus a Santo Severino, op welke dag er in de Missie en gedurende een octaaf plegtig geviert is geworden de heijlig verklaring van Pacifico a Santo Severino en den Heijlige Josephus de Cruce, zijn voor het eerst de zes platineerde zilvere kandelaars gebruikt, die door de Eerw. Pater Driesmans, Pastoor, gekogt zijn voor f 180.-.
A.V.P. Joannes Driesmans obiit 12 Jan. 1842.

1843.

Een nieuw wit casuijfel voor f 75.- gedeeltelijk uit een gift van 30 gulden van de meiden en door P. Loonen het overige betaeld.
Den 10 Mei 1843 is er een nieuwe bibliotheek op Vaers kamer gemaakt en de kamer beneden.

1844.

heb ik J. H. Beckers, Pastoor dezer gemeente, de reliquie van het H. Kruis met zilver laten omzetten met vergulde stralen, waarvoor ik betaald heb f 25.-,
de groote Pixis laten opmaken en vergulden als ook den kleinen kelk laten vergulden, hetgeen gekost heeft f 33.-, welke onkosten ik goed heb kunnen maken met eenig goud van het lieve Vrouwen beeld te neemen, hetgeen mij door Monseigneur Zwijsen was toegestaan.
Gekogt een best wit casuijfel met fijn goud geborduurd kruis, kostende 575 francs,
en een blaauw, hetgeen met het opmaken van de schilden, die ik van een ander casuijfel genomen had, gekost heeft 189 fr. 50 ct.,
deze gelden heb ik uit de nieuwjaarsgiften betaald,
ook gekogt twee oude beeltjes, Joannes en Maria, om die te plaatsen op het tabernakel naast het kruis, behalve voor het schilderen voor f 20.-, later aan het klooster te Megen gegeven,
nog laten maken een nieuw H. graf met roode gordijnen, welke ook gebruikt kunnen worden voor eenen troon voor de Bisschop 53.- 50.-.

1846.

gekogt een best rood casuifel met gouden kruis voor f 150.-,
een best wit met de letter M in het kruis voor f 150.-,

een wit voor Zondags laten maken met geloof hoop en liefde in het kruis, kostende, het maken gratis, f 62.-,
een dito blauwen grond met wit kruis f 51.-,
een dito rood met wit kruis van een oud antipendium f 33.-,
een hangkast voor de casuiffels van eiken hout f 40.-.

1847.

een best zwart casuifel f 105.-,
een beste zwarte koorkap f 120.-,
een wit Zondags casuifel f 56.-.

1848.

een goud More casuifel f 85.-,
het oud roode casuifel, dat onbruikbaar geworden was, geheel op

laten maken totaal	f 194.10
later aan kelkdoek nog betaald	32.80
vide reliqua 1854	226.90

1851.

Ontvangen voor het orde van den Hoogeerw Heer J. H. Scholten, oud-Prefect van de Oost en Prelaat van de H. Kerk, eene Altaar dwaal met het laatste Avondmaal er in geweven. Deo gratias.
Den 8 December heb ik een vierstel miskleeren met velum en leezenaar kleedjes aan Jezus en Maria ten offer gebragt uit dankbaarheid voor mijnen 25 jarige dienst in den Wijngaard des Heeren, waarvoor ik betaald heb f 1425.-.
Om hetzelve volledig te maken heb ik daarbij in 1852 gekogt een kleed voor den lezenaar van Diaaken en subdiaaken van dezelfde stof f 70.- 85.- en een wit vaantje voor het Allerheiligste op weerszijde bewerkt f 105.-, dus alles te zamen f 1600.85.-.
Haec omnia solvi ex eleemosinis meis ad majorem Dei et Matris Mariae.

1853.

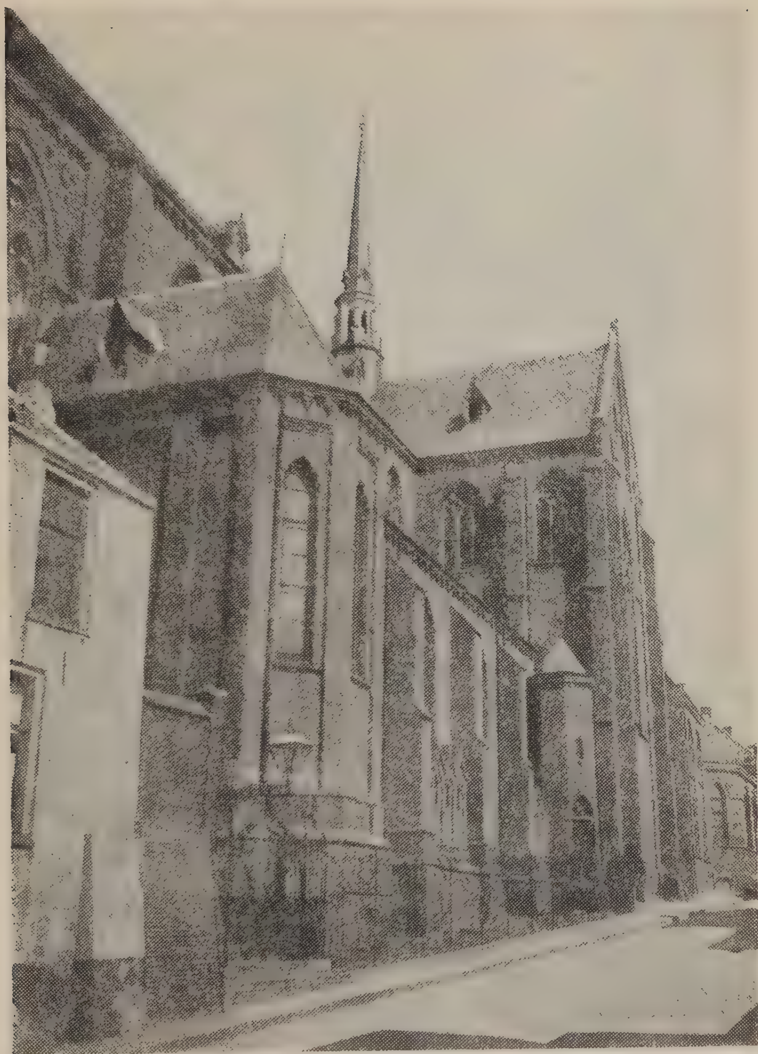
heb ik de balken in de kerk laten bekleeden bij manier van blafon, hetgeen gekost heeft f 157.99.-,
daarenboven geheel de kerk laten verven van binnen, houtkleur door Pauwels f. 191.28.-,
het Altaar laten vergulden, marmeren, op zijde de deuren en de orgelkast door Lauwvrier f. 173.-,

datzelfde jaar is door Gerardus Janssen in de Hezelstraat een lieve Vrouwenbeeld present gedaan, kostende f. 100.-, den zilveren staf, kroon en krans met 9 vergulde sterren, die te zamen gekost hebben f. 210.-, heb ik gedeeltelijk betaald met het oude goud van O. L. Vrouw en gedeeltelijk uit eene collecte, welke de Lieve Vrouwe Meisjes gedaan hebben, van welke gelden ik daarenboven nog een Franciscus beeld heb laten maken ten bedrage van f. 86.- en twee Engeltjes te zamen f. 46 gulden.
Ook is in datzelfde jaar aan mijn verlangen voldaan, waarna ik lang had uitgezien, om namelijk bij het oude rood casuifel eene koorkap, dalmatieken en zelfs een groot lezenaarkleed en vaantje van dezelfde stof bij te koopen, zoo dat hetzelve nu compleet en een pronkstuk is, hetgeen men elders te vergeefs zal zoeken. Voor dat alles heb ik betaald f. 1146.76, zoo dat dat geheele stel met het casuifel er in begrepen mij heeft gekost f. 1373.69.
Vervolgens heb ik dat jaar nog gekogt zes koperen kandelaars, door van den Brekel gemaakt, kostende 26 gl. per stuk, te zamen f. 156.-.
In het jaar 1857 heb ik van oude witte zijde, die ik had aangekocht, te Uden laten maken 4 casuifels met geel zijde galon, die zeer goed op de Zondagen mogen gebruikt worden.
In het jaar 1858 heb ik door de H.H. Saalmans eenen nieuwen kelk laten maken en denzelven geheel laten vergulden, kostende f. 170 gl.

1859.
In dit jaar werd ik aangenaam verrast, terwijl door den Weledelen en zeergeleerden Heer Franciscus Gommarus van Dommelen, officier van gezondheid 1e klas, bij gelegenheid dat voor zijne te vroeg ontslapene onvergetelijke vrouwe Jacomina Gertruda van der Drift het jaargetijde op den 18 April zou gehouden worden, aan deze kerk vereert werd zes Berlijnsch zilver verzilverde kandelaars met een dito lezenaar voor den Missaal, waarop gegraveert staat het volgende:

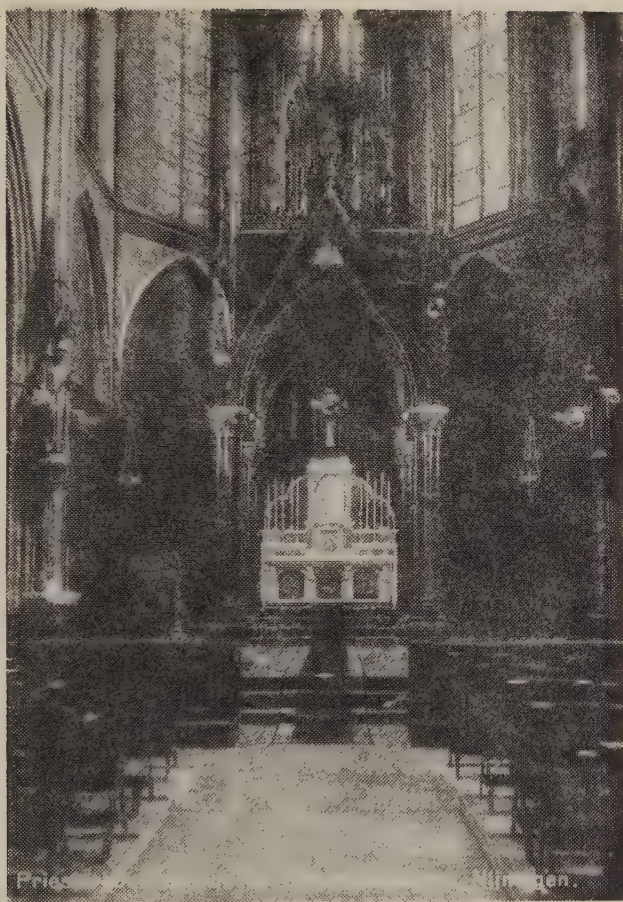
Pro Memoria
F. G. van Dommelen
van der Drift.

Niet minder aangenaam was het mij toen in Augustus door den Hoogwelgeboren Heer J. J. Baron van Rijckevorsel aan deze kerk een kostbaar casuifel blauw kruis met goud geborduurt geschonken werd om op O. L. Vr. dagen gebruikt te worden.
Hunne namen blijven in zegening.
Bij het overlijden van Pater Beckers werd tot Overste van de Statie benoemd: Pater *Joannes Broekmeyer.* Hij was geboren te Amsterdam 1823-December 9, werd gekleed in de Orde van Sint Franciscus te Weert 1848-October 18, geprofest 1849-October 19, priester gewijd te Roermond 1853-Mei 21, kapelaan te Bolsward 1853-October 9, te Haarlem 1858-October 28, te 's Gravenhage 1862-Januari 31, pastoor te Nijmegen 1874-Mei 11, deken van het district 1881-November 12. Verder was hij van 1883 tot September 1886 definitor en gardiaan van de Missie. Hij overleed 1890-Februari 7 en werd begraven in de priester grafkelder op het R.K. Kerkhof te Nijmegen.
Ofschoon het kerkje in de Bloemerstraat tot tweemaal toe vergroot was, bleek dit in de loop der jaren toch te klein voor het aantal parochianen. Aan Pastoor Broekmeyer is het te danken, dat er een nieuw, indrukwekkend kerkgebouw verrees aan de Doddendaal.
In 1878 werd door het Kerkbestuur besloten de huizen en erven, gelegen aan de Doddendaal en de z.g. Apothekershof aan te kopen en op die plaats een nieuwe ruime kerk, toegewijd aan St. Franciscus, te bouwen. Op 2 Maart 1880 had de aanbesteding plaats van kerk, toren en aangehorigheden naar de plannen van de architect C. van Dijck te Wamel. De minste inschrijver was D. Tielens te Utrecht voor f. 139,700 met toren en f. 119,800 zonder toren. De hoogste inschrijver was D. Meijer te 's Gravenhage voor f. 154,237.- met de toren en f. 125,400.- zonder de toren.
Op 31 Juli 1882 had de plechtige consecratie plaats door Mgr. A. Godschalk, Bisschop van 's Hertogenbosch. Bij de pontificale H. Mis, opgedragen door de Bisschop, assisteerden als presbyter assistens de Hoogeerw. Pater J. Trix, Provinciaal van de Minderbroeders, als troondiakens Pater prior van de Geest, O.P. en Pater van Lieshout, O.F.M., pastoor te Wijchen, als diaken Pater

De parochiekerk „St. Franciscus" te Nijmegen van 1882 (Doddendaal).

v. d. Heijden, pastoor van de H. Dominicuskerk en als subdiaken Z.E. Heer Evers, pastoor van de H. Augustinuskerk.
„Het fraaie tempelgebouw, schreef De Maasbode 3 Augustus, 1882, is opgetrokken in 15eeuwschen stijl, heeft binnenwerks eene lengte van 54 meter bij een breedte van 20¹/₂ meter, de kruisbreedte bedraagt 28 meter, terwijl de hoogte van het schip 20 meter is. De kleine toren op het kruis verheft zich 44 meter boven den grond. De groote toren, die nu bij de bekapping der kerk is opgetrokken, moet tot hoogte van 75 meter worden opgebouwd, zoodra de fondsen daarvoor aanwezig zijn. De kosten hebben tot nu toe ruim f. 120.000 bedragen, terwijl voor den verderen bouw van den grooten toren nog f. 20.000 wordt vereist".
De verdere lezing is aldus: [18]
Het hoofdaltaar staat Z.O. Het aantal zitplaatsen is 600, bovendien is er ruimte voor ongeveer 400 kleine stoelen.
Het *Altaar* is een ciborium altaar. In de hoge top van de op zijn massieve marmeren kolommen rustende troonhemel, predikt het beeld van het H. Hart de liefde des Heren; het is omgeven door de op vier hoekzuiltjes geplaatste figuren der Evangelisten. Op de tophoek van de frontgevel ziet men de pelikaan, welke zijn hartebloed aan de zijnen geeft. Lager zien wij onder fraaie troonhemels de heilige beelden van de H.H. Theodorus, Franciscus, Euphemia en Augustina, de heilige patronen van de stichters van het altaar.
Het hoofdaltaar is toegewijd aan St. Franciscus. Rechts aan de Evangeliezijde een voorstelling van de aflaat van Portiuncula, links de stigmatisatie van de H. Franciscus.
Op de tombe drie voorstellingen uit het leven van Sint Franciscus, 1. Franciscus draagt de regelwet op aan Paus Innocentius III; 2. Franciscus predikt het Evangelie aan de sultan; 3. het afsterven van Sint Franciscus. De koorwand rondom het altaar heeft vijf vensters, waarvan de twee buitenste met bloemornamenten geglasschilderd zijn. Het middelraam heeft een voorstelling van Maria Onbevlekt Ontvangen en van S. Joseph, de beide andere zijn een huldiging van Sint Franciscus, Clara, Lodewijk en Elisabeth.
Zijaltaren. Maria-altaar met voorstelling van Maria Onbevlekt

Ontvangen. (Een gelijke voorstelling maar met omgeving van een Lourdes grot stond opgesteld bij de uitgang der kerk).
Sint Antonius-altaar met voorstelling van het wonder met het H. Sacrament.
H. Hart-altaar met het beeld van het H. Hart.
Sint Joseph-altaar met het beeld van Sint Joseph.

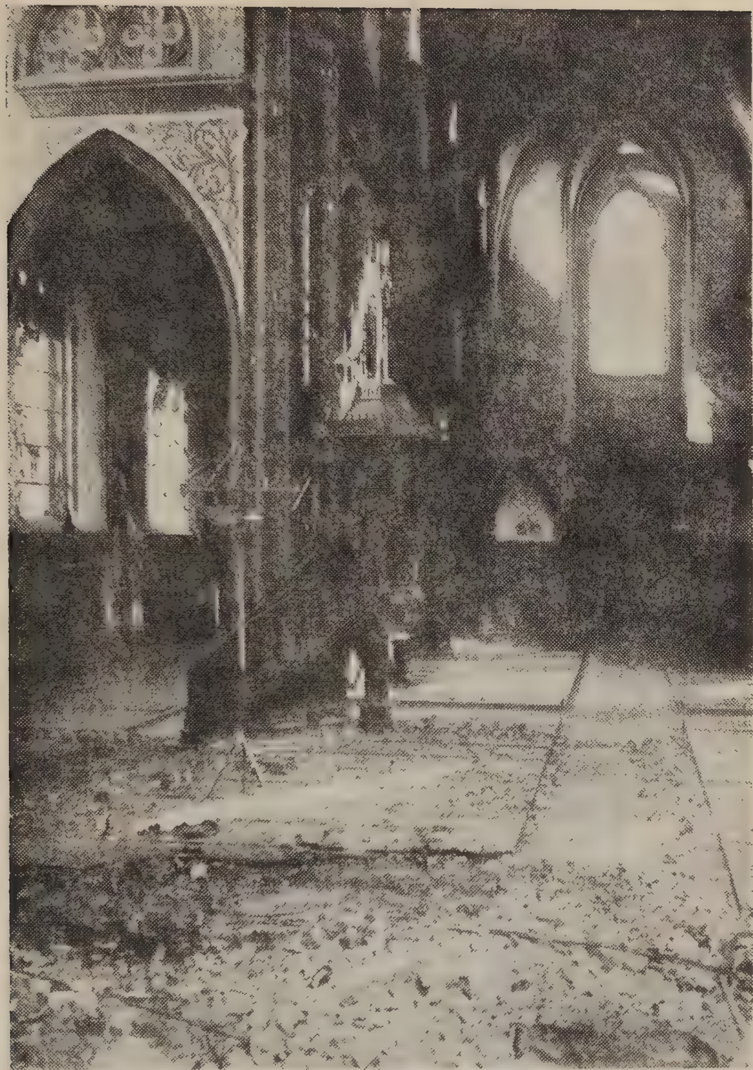
Biechstoelen. In twee kolomnissen werden de beelden van een mannelijke of vrouwelijke Heilige aangebracht. Op een boventableau de symbolieke toespeling op het H. Sacrament der Biecht:
a) symbool: verloren zoon. Heiligen: Sint Clara (links), H. Lodewijk (rechts).
b. symbool: Maria Magdalena. Heiligen: Joannes Capistranus (links) en zalige Clara van Montefalco (rechts).
c) symbool: De Goede Herder. Heiligen: Karel de Grote en H. Joannes Nepomucenus.

Ramen: In de kerk waren aangebracht gebrandschilderde ramen met de volgende voorstellingen:

a) Franciscus' preek tot de vogelen.
b) Dood van de H. Joseph.
c) St. Antonius, de armen spijzigend.
d) De Martelaren van Japan.
e) St. Franciscus, patroon der Derde Orde.
f) H. Hart.
g) Mirakel van de H. Clara.
h) De Martelaren van Gorcum.
i) Portiuncula-aflaat.
j) Huldiging der Onb. Ontvangenis.
k) Wonder van St. Antonius met de ezel.
l) Sint Franciscus en de wolf van Gubbio.
m) Het ontvangen van de wondetekenen van Sint Franciscus.
n) Het goddelijk Kind verschijnt aan Sint Antonius.

Het omvangrijke venster in frontgevel stelt voor: extase van Sint Franciscus.

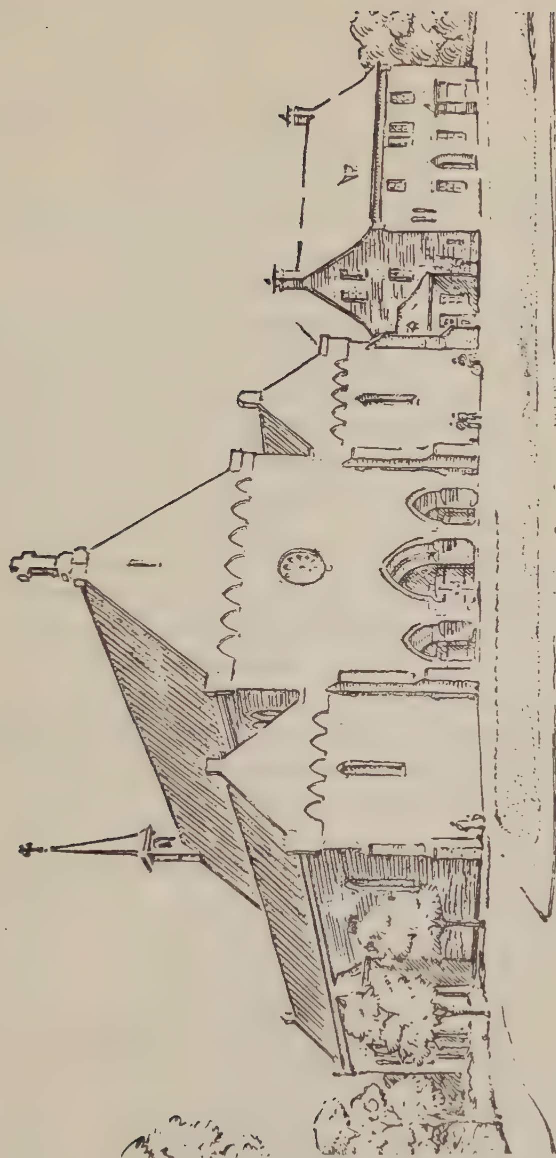
Beelden. In de kerk werden de beelden geplaatst van: Sint Anna, Sint Donatus, Sint Joannes de Doper, Sint Cornelius Paus en Martelaar.

De parochiekerk „St. Franciscus" te Nijmegen (Doddendaal) na het bombardement van Februari 1944.

Preekstoel: Boven: Sint Franciscus in overweging van het kruis des Heren. Een fraai bewerkte helmspits kroont de baldekijn boven dit Franciscusbeeld. Aan de buitenwand van de kuip is de bergrede van Christus gehouwen. De beide leuningen van de kanseltrappen rusten op vier zuiltjes (beelden van Heiligen), aan de linkerzijde de H. Bonaventura en Nicolaas Pieck, aan de rechterzijde: de H. Bernardinus en de H. Leonardus a Porto Mauritio.

Onder de volgende Pastoors was er een opgewekt godsdienstig leven in de parochie. Er waren vele heilzaam werkende verenigingen, welke krachtig hebben bijgedragen tot versterking van geloof en deugd. Bijzonder mag vermeld worden de vereniging, welke Pastoor Vitus Hentzen heeft opgericht voor „de armsten der armen", dat is voor de verwaarloosde jeugd van de achterbuurten, sloppen, krotwoningen. Op 4 October, het feest van Sint Franciscus, 1935, begon het Sint Franciscus-Liefdewerk in een huis te Doddendaal 10 met 50 à 60 jongens onder leiding van Pater J. A. Linders O.F.M.
In de rampzalige oorlogsdagen van 1944 werden op 22 Februari door een bomaanval de oudere kerken van Nijmegen zwaar getroffen. Het ergste wel de kerk van de Minderbroeders aan de Doddendaal, waar de pastorie een voltreffer kreeg en de kerk ernstig werd beschadigd. Hierbij vonden Pastoor Placidus Frankenmolen, Pater Valerianus Spee, Pater Rochus Beving, alsook de dienstbode en de knecht van de pastorie de dood. In de kerk was een ontzettende ravage van stoelen, banken en puin; achter bij het orgel was alles uitgebrand. De Paters van Waesbergen en Backelandt zijn als door een wonder gespaard gebleven. Pater Zey kwam door omstandigheden eerst later thuis. De plechtige uitvaart voor de Paters Frankenmolen en Spee had plaats op 7 Maart te half elf uur in de Sint Theresiakerk te Nijmegen; zij werden begraven op 29 Februari op het kloosterkerkhof te Alverna en P. Beving eveneens aldaar op 5 April.
Als noodkerk voor de parochie werd een toonzaal gebruikt Parkweg 90-100, waarin ± 60 mensen plaats konden vinden. Pater Zey woonde voorlopig Parkweg 88.

Parochiekerk „St. Franciscus" te Nijmegen (Heiweg)

Op 2 Mei 1944 werd tot praeses en tevens tot Pastoor te Nijmegen benoemd Pater Cletus Bary. Men had weer een eigen pastorie, n.l. Kronenburgersingel 9.
Daar de parochie aan de Doddendaal zeer ontvolkt was en de oprichting van een nieuwe parochie in een van de buitenwijken noodzakelijk werd, besloot de Bisschop in algehele overeenstemming met de Hoogeerw. Pater Provinciaal van de Minderbroeders de parochie van Sint Franciscus aan de Doddendaal op te heffen en aan de Minderbroeders een nieuwe parochie toe te vertrouwen aan de Heiweg onder Hatert.
Hier werd de eerste na de bevrijding, totaal nieuw gebouwde kerk van Nijmegen voltooid volgens de tekeningen van architect Kropholler. Het is geworden een prachtige hallenkerk met een groot presbyterium en twee zij-altaren. De kerk heeft een breedte van 30 M., de lengte is 34,50. Er zijn 800 zitplaatsen. De eerste spade werd gezet 15 October 1948, de eerste steen gelegd op 19 Januari 1949 en op Zondag 18 Januari 1950 deed de Pastoor van de nieuwe kerk aan de Heiweg, Pater Cletus Bary, zijn intrede in de parochie. Door de Deken, de Zeereerw. Heer C. v. Dijck werd de nieuwe Herder officieel geinstalleerd en werden hem de waardigheden van zijn ambt overgedragen.
Mogen de Minderbroeders in de hun toevertrouwde nieuwe Parochie het zegenrijk werk, dat hun medebroeders gedurende eeuwen tot heil van hun evenmens te Nijmegen hebben verricht, voortzetten tot in lengte van dagen.[19]

OVERSTEN - PASTOORS VAN DE STATIE TE NIJMEGEN

1643 - 1655	P. Dominicus Vereyck.
1655 - 1663	P. Henricus Tuldenus.
1663 - 1672?	P. Arnoldus van Wees.
16? - ?	P. Carolus de Vriese.
1672 - 1683	P. Gerardus van Altforst.
1683 - 1699	P. Bernardinus de Jager.
1699 - 1719	P. Bernardus van Doren.
1719 - 1735	P. Antonius van Kessel.
1735 - 1762	P. Leonardus Stijvers.
1763 - 1780	P. Cornelius Palmert.

1780 - 1800	P. Henricus Bout.
1800 - 1817	P. Henricus van Roosmalen.
1817 - 1828	P. Carolus Lemmers.
1828 - 1842	P. Joannes Driesmans.
1842 - 1843	P. Antonius Loonen.
1843 - 1874	P. Joannes Beckers.
1874 - 1890	P. Joannes Broekmeijer.
1890 - 1892	P. Bernardus van Zuilen.
1892 - 1894	P. Wilhelmus Hooglugt.
1894 - 1901	P. Marianus Joosten.
1901 - 1907	P. Albertus Pluijmakers.
1907 - 1910	P. Simon Bennenbroek.
1910 - 1926	P. Amandus Kruitwagen.
1926 - 1931	P. Medardus Siegfried.
1931 - 1936	P. Vitus Hentzen.
1936 - 1944	P. Placidus Frankenmolen.
1944 -	P. Cletus Bary.

SOCII - KAPELAANS VAN DE STATIE TE NIJMEGEN

1647 - 1655	P. Henricus Tuldenus.
1666 -	P. Henricus N.N.
1666 -	P. Michael Nuyts.
1661?-1671	P. Gulielmus van Bellingen.
1671 -	P. Carolus de Vriese.
1671 - 1681	P. Joannes Maille.
1681 - 1683	P. Godefridus van Essen.
1683 - 1684	P. Theodoricus Gillis.
1683 - 1719	P. Theodorus van Kessel.
1719 - 1732	P. Paulus Trecké.
1731 - 1749	P. Angelus Verhel.
1732 - 1735	P. Leonardus Stijvers.
- 1744	P. Petrus Wolf.
1749 - 1761	P. Cornelius van Abeelen.
1761 - 1763	P. Cornelius Palmert.
1762 - 1780	P. Henricus Bout.
1780 - 1800	P. Henricus van Roosmalen.
1798 - 1801	P. Hubertus de Neumolen.

1798 - 1801 P. Fredericus Daelveld.
1800 - 1806 P. Antonius Lenaers.
1801 - 1817 P. Carolus Lemmers.
1817 - 1818 P. Joannes Winders.
1817 - 1828 P. Joannes Driesmans.
1824 - 1826 P. Joannes Cox.
1826 - 1830 P. Joannes Beckers.
1830 - 1834 D. Reynerus van Koolwijk, sec. priester.
1830 - 1834 P. Henricus Hoppenbrouwer.
1834 - 1834 P. Joannes Gruyters.
1834 - 1841 P. Albertus van Meurs.
1838 - 1843 D. Gerardus Libotté, sec. priester.
1839 - 1841 P. Lucas Stramen.
1840 - 1854 P. Joannes Franssen, sec. priester.
1841 - 1843 D. Antonius van der Burgt, sec. priester.
1843 - 1850 D. Henricus van Leur, sec. priester.
1849 - 1864 D. Joannes van Mierlo, sec. priester.
1863 - 1866 P. Joannes Eycken.
1864 - 1865 P. Antonius Kusters.
1865 - 1870 P. Adrianus Bruggeling.
1866 - 1883 P. Joannes Nieuwenhuizen.
1870 - 1870 P. Wilhelmus Koemans.
1870 - 1875 P. Benedictus Schoonbeek.
1875 - 1882 P. F. Beckers.
1882 - 1892 P. Wilhelmus Hooglugt.
1883 - 1887 P. Beatus Overwater.
1887 - 1888 P. Pius Steenhagen.
1888 - 1898 P. Timotheus Scholtes.
1892 - 1892 P. Simon Bennenbroek.
1892 - 1900 P. Edmundus van der Drift.
1895 - 1896 P. Richardus van Scheijndel.
1896 - 1900 P. Pius Steenhagen.
1898 - 1903 P. Tiburtius de Graaf.
1900 - 1909 P. Camillus Bianchi.
1900 - 1917 P. Eucharius van Scheijndel.
1903 - 1904 P. Thomas Sanders.
1904 - 1907 P. Bertholdus Wartna.

1907 - 1918	P. Bentivolius Haenraets.
1917 - 1934	P. Leontius Klüken.
1918 - 1918	P. Livinus van Rooijen.
1918 - 1927	P. Telesphorus Smits.
1919 - 1922	P. Linus Zuidgeest.
1922 - 1924	P. Simplicius van Breda.
1924 - 1926	P. Nepomucenus Graaf.
1926 - 1928	P. Fredericus Verhaar.
1927 - 1933	P. Hadelinus Adriaens.
1928 - 1930	P. Amadeus de Graaf.
1930 - 1934	P. Ansfridus van Lubeek.
1933 - 1935	P. Rigobertus Buschman.
1934 - 1936	P. Engelbertus Engels.
1934 - 1936	P. Silvinus v. d. Poel.
1935 - 1937	P. Sebaldus Linders.
1936 - 1938	P. Salvius van Klarenbeek.
1936 - 1939	P. Firmus van Riet.
1937 - 1946	P. Albanus Zey.
1938 - 1943	P. Servatius Smits.
1939 - 1941	P. Marcellinus Bakker.
1941 - 1946	P. Severianus van Waesbergen.
1943 - 1944	P. Valerianus Spee.
1944 - 1948	P. Hugolinus Backelandt.
- 1948	P. Benedictus Brokx.
1948 - 1950	P. Gonsalvus Peerdeman.
1946 - 1951	P. Germanicus Jacquemeins.
1951 -	P. Raymond Terstappen.
1951 -	P. Parmenius Ruigt.

[1] Pater Dominicus Vereyck, geboortig van Antwerpen werd in 1655 Vicarius en Lector in het klooster te Maeseyck; het jaar daarop benoemde men hem tot Pater der Urbanisten te Mechelen. Hij stierf te Thienen 1665-November 20. In het necrologium van dit klooster wordt hij vermeld als een vermaarde predikant „Verbi Dei Praeco insignis".

[2] Pater Henricus Tuldenus, geboortig van 's Bosch in 1621, geprofest 1640-December 30, priester gewijd 1645, werd socius te Nijmegen in October 1647. In 1663 benoemde men hem tot rector van de Clarissen te Leuven, in 1666 tot rector van de Tertiarissen te Antwerpen, vervolgens als zodanig te Brussel van de Urbanisten. Hij overleed te Mechelen 12 December 1679.

[3] Pater Wilhelmus van Bellingen was enige tijd Vicarius van het klooster te Weert (1658-1662), werd socius te Nijmegen, maar om gezondheidsredenen werd hij verplaatst, was nog vicarius te Antwerpen en stierf 15 October 1672.

4 Volgens Agolla's handschrift. Zie Schutjes, II, 64-65.

5 Pater Gerard van Altforst, geboren te Megen in 1635, geprofest 1657, priester gewijd 1659, werd in 1683 gardiaan te Maeseyck en stierf als rector van de Annuntiaten te Antwerpen 1690-Augustus 27.

6 Pater Joannes Maille, geboren 1641 te Antwerpen, geprofest 1663, priester gewijd 1666. Te Antwerpen verdedigde hij de theses in 1668: Theses Theologicae de Contractibus et testamentis ex utriusque corpore juris canonici ac civilis patrio non neglecto hinc inde delibatae (Zie v. Heel, Theses Theol. blz. 115). Spoedig na zijn priesterwijding werd hij lector van de moraal in het klooster te Megen. Omstreeks November 1671 werd hij benoemd tot socius te Nijmegen. Hier toonde hij dat hij was „Verbi Dei praeco facundissimus", een welsprekend redenaar. In 1681 werd hij verplaatst naar Gouda, waar hij een krachtig bestrijder werd van het Jansenisme. Hij overleed 1699-Februari 15.

7 Geboren te Amsterdam 1643, priester gewijd 1669, socius aan de Mozes en Aaronkerk te Amsterdam van 1675-1684. Zie v. Heel en Knipping, Van Schuilkerk tot Zuilkerk, blz. 313.

8 P. Antonius van Kessel geboren te 's Bosch in 1654 legde in 1673-Augustus zijn professie af en werd in 1676 priester gewijd. In hetzelfde jaar benoemde men hem tot leraar te Megen, in 1683 kwam hij als socius naar Nijmegen.

9 Bernardus van Doren, geboortig van Leuven, was na zijn priesterwijding achtereenvolgens: instructor van de novicen, Lector van de Philosophie in het klooster te Diest (1681-1687), Vicarius in Tienen (1687-1689), Lector van de Theologie te Venlo (1689-1690), alsook te Lichtenberg (Slavante) (1690-1692) en te Brussel 1692-1696), gardiaan te Diest (1696).
Als frater verdedigde hij te Brussel in 1680 de Theses: Veritas Augustiniana per Doct. Seraphicum S. Bonaventuran illustrata (v. Heel. Theses blz. 79), te Antwerpen in 1681: Universa Theologia ad mentem S. Augustini in doctore Seraphico S. Bonaventura S.R.E. Card. explicatam, (v. Heel. Theses blz. 119), en onder zijn leiding werd te Brussel in 1694 verdedigd: Fides in una Sancta, Catholica et Apostolica Ecclesia sub uno in Terris Capite Romano Pontifice. Per S. Romanae Ecclesiae Cardinalem Episcopum Albanensum D. Bonaventuram propugnata (v. Heel, Theses blz. 178).

10 Pater Paulus Trecké, geboren te Brussel 1686, geprofest te Boetendaal 1707-Maart 6, is priester gewijd 1709. In 1719 was hij socius te Nijmegen, waar hij verbleef tot 1734. Daarna woonde hij te Turnhout en te Brussel. Hier overleed hij 1740-November 15.

11 Pater Angelus Verhel, geboren te Amsterdam 1682, trad in de Orde van St. Franciscus 1701-September 11, werd priester gewijd 1706. Nadat hij na de verbanning van de Jesuieten enige tijd werkzaam was geweest te Schipluiden, werd hij benoemd tot socius te Amsterdam (Boomskerk), slechts korte tijd bleef hij hier, achtereenvolgens woonde hij daarna in de kloosters te Roermond, Brussel en Venlo en kwam in 1731 naar Nijmegen. Hier overleed hij 1749-Februari 8 en werd begraven in het klooster te Megen.

12 Pater Leonard Stijvers van Maeseijk, stierf 1762-November 3 en werd begraven in het klooster te Megen.

13 Pater Cornelius Palmert geboren te Nijmegen in 1721, geprofest te Leuven 1745, werd het volgend jaar priester gewijd. Hij kwam 1761-September 16 als socius naar Nijmegen en overleed aldaar 1780-Februari 3. Zijn begrafenis had plaats in de kloosterkerk te Megen.

14 Zie Van Heel, Theses, blz. 142.

15 Zie Van Heel, Theses, blz. 31.

16 Zie Archief-Utrecht, dl. XLIII (1917), blz. 62.

17 Zie Kronenburg, Maria's Heerlijkheid in Nederland, VI, 198; Neerlandia Seraphica, VII (1933), 109.

18 Deze beschrijving volgens C. Nieuwbarn, O.P., Officieele Kerkgids II (Nijmegen 1908) blz. 202-222.

19 De Zeereerw. Zeergel. Pater Dr C. H. Lambermond O.P. te Nijmegen schreef het volgende:
Met veel belangstelling heb ik uw artikel gelezen in de „Bijdragen" over de Minderbroeders te Nijmegen.
Maar de kwestie is mij niet duidelijk.
U zegt dat het eerste klooster van 1455 „niet ver lag van de Hessenpoort (lees

Hezelpoort) op een terrein begrensd door de Bobbelstraat (lees Boddelstraat), het tegenwoordige Waalpark (de oude Haven), de Papengas en het Kloosterhof". Dit eerste klooster lag inderdaad buiten de Hezelpoort. Maar de begrenzing van het klooster is verkeerd. Deze moet slaan op het tweede klooster dat in 1487 verrees.
De kerk, die hierbij hoorde, lag in de Papengas, maar het klooster zelf aan de oude Haven.
Ik heb het klooster nog goed gekend. In mijn jeugd was het koloniale kazerne. Alles is verdwenen en de naam Observantenstraat herinnert heden nog aan het bestaan van dit klooster.
Mijn dank aan Pater Lambermond voor de mij toegezonden verbetering.

HET MINDERBROEDERSKLOOSTER „SINT BONAVENTURA" TE NIJMEGEN

DOOR P. DR AURELIUS POMPEN O.F.M.

I.

Een der gevolgen van de opening der R.K. Universiteit te Nijmegen in 1923 was de stichting van tal van nieuwe kloosters en studiehuizen in de stad en de omgeving. Tot dan toe waren alleen de Paters Jezuieten en Dominikanen hier sterk vertegenwoordigd naast verschillende Zusters-congregaties. Maar na 1923 zijn er wel tien nieuwe mannenkloosters bijgekomen. Zodat Nijmegen wel de bijnaam kreeg van Monnikendam-aan-deWaal.

Van de Nederlandse Provincie der Minderbroeders werden in het begin van 1923 door de organisator Prof. J. Schrijnen enige leden aangezocht om een leerstoel te bekleden in de weldra te openen Katholieke Universiteit van Nijmegen.

P. Desiderius Franses, die in 1920 gepromoveerd was in de philosophische faculteit van München en les gaf aan de Fraters theologanten in Bleijerheide, was terstond beschikbaar en werd dan ook benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de Patrologie en de Oude Kerkgeschiedenis. P. Aurelius Pompen, leraar aan de H.B.S. te Heerlen en aan de R.K. Leergangen te Tilburg, en op dat ogenblik belast met de oprichting van een H.B.S. te Sittard, moest zich eerst nog vrijmaken en dan promoveren; dit laatste deed hij te Amsterdam in Januari 1925, waarna hij benoemd werd tot buitengewoon hoogleraar in de Engelse Taal- en Letterkunde.

Als huis in Nijmegen hadden de Minderbroeders alleen een oude pastorie bij de kerk van de H. Franciscus op de Doddendaal, waar nog plaats was voor hoogstens één man.

Daarom bleef de terstond benoemde P. Desiderius Franses met een vijftal aangewezen studenten voorlopig in het klooster Alverna bij Wychen. Maar het bijna dagelijks op en neer reizen werd reeds

Waar tot 1593 het Minderbroedersklooster te Nijmegen stond.

spoedig als al te bezwarend gevoeld. Daarom werd naar een woning in Nijmegen gezocht, en ze werd gevonden op een bovenhuis in de Vondelstraat (nr. 15). Dit bovenhuis werd op 4 December 1923 betrokken door P. Desiderius Franses met enkele studenten en Br. Paschalis Kaspers. Ze zijn daar blijven wonen tot November 1927.

P. Aurelius Pompen kon na zijn promotie zijn intrek nemen op de pastorie van de Doddendaal, waar hij gebleven is tot Januari 1928.

Het verblijf in de Vondelstraat en de Doddendaal werd door iedereen gevoeld als slechts een voorlopige oplossing. De Nederlandse provincie van de Minderbroeders had zeer veel lectoren en leraren nodig, die opgeleid konden worden aan de R.K. Universiteit; en er moest ook rekening gehouden worden met de mogelijkheid, dat er binnen afzienbare tijd nog meer Paters zouden geroepen worden een leerstoel aan de Universiteit te bekleden.

Nu was in het kapittel van 12 September 1925 Pater Regalatus Hazebroek tot provinciaal gekozen, een besluitvaardig en energiek man si quis alius. Toen dan ook een paar maanden later het oude klooster van Venray in de vlammen opging, kwam terstond de gedachte bij hem op in of bij Nijmegen een groot fratersklooster te stichten. Het bleek echter zeer moeilijk een geschikt terrein te vinden. En de banden tussen Venray en zijn Paterklooster waren in de loop der eeuwen zó eng geworden, dat hij al spoedig begreep het plan van een algehele verplaatsing naar Nijmegen te moeten opgeven. Venray zou herbouwd worden en tegelijk zou in Nijmegen een huis voor professoren en studenten worden gesticht. Het nodige verlof uit Rome schijnt spoedig verkregen te zijn. Maar aan de bisschop van 's Hertogenbosch, Mgr A. F. Diepen moest verschillende malen het verzoek herhaald worden. Op 14 Mei 1926 werd dan de toestemming aan P. Provinciaal verleend om „een blijvende woning voor professoren en studenten" in Nijmegen te stichten. De termen van het bisschoppelijk schrijven waren zo gekozen, dat er in afwijking van canon 497, 2 geen oratiorium publicum aan het huis kon verbonden worden, waaraan trouwens ook niemand gedacht had.

De voorbereiding voor de nieuwbouw werd geheel overgelaten

aan P. Desiderius Franses en op naam van de Sint-Franciscus-stichting te Maastricht werd een terrein van de Gemeente gekocht. Het lag op de buitenste grens van de parochie van Maria Geboorte, bediend door de Paters Dominikanen, aan de nog slechts geprojecteerde Vermeerstraat. Het terrein was groot 1913 m^2 en de kosten waren 7 gulden per m^2 dus 13.391 gulden totaal. Als voorwaarde was gesteld, dat daar gesticht zou worden „een studiehuis met kapel en bibliotheek", en in de Raadsvergadering van 30 Juni 1926 werd de verkoop zonder pour-parlers goedgekeurd. Zes jaar later, in 1932, werd nog door particulieren een stuk grond ter vergroting van de tuin aangeboden, een oppervlakte van 688 m^2 voor *f* 4300,— van welk aanbod werd gebruik gemaakt. De schetsplannen voor de nieuwe bouw werden door P. Desiderius Franses vooral uitgewerkt in overleg met de student in de Rechten, P. Ezechiel van der Helm, en toen overgedragen aan de architect, de heer H. M. Zoetmulder, een broer van onze Pater Canisius (overleden als missionaris in Brazilië).

Het terrein had een frontbreedte aan de straat van ruim 50 meter bij een diepte van nog geen 40 meter. Het moest dus een langgerekt gebouw worden van één vleugel. Bouw- en Woningtoezicht van de gemeente bepaalde dat de voorgevel zou moeten aansluiten op de vastgestelde rooilijn.

Met de hem verstrekte gegevens en schetsen heeft architect Zoetmulder een logisch-ineensluitende plattegrond en opstal geconstrueerd. Zijn plannen en tekeningen werden door het definitorium van de Provincie goedgekeurd; alleen moest hij uit bezuiniging twee derden van zijn bibliotheek-voorstel laten vervallen, - een bezuiniging die nog altijd betreurd wordt, en die een wanverhouding heeft achtergelaten tussen het monumentale raam aan de voorgevel en de enge ruimte die er achter ligt.

Na onderhandse aanbesteding, waarbij slechts enkele firma's werden uitgenodigd, werd de uitvoering op 8 Januari 1927 opgedragen aan de aannemer Bernard van Tienen te Nijmegen voor *f* 118.455.

Het werk moest zo snel mogelijk worden uitgevoerd, want de huur van de woning in de Vondelstraat werd opgezegd vóór het einde van dat jaar.

Het werk verliep ook zeer vlot. Slechts even dreigde een stagnatie. Een of andere gedienstige geest moet tijdens de bouw Monseigneur Diepen hebben bericht, dat die overmoedige Minderbroeders hun kapel zo gingen bouwen dat ze werkelijk als oratorium publicum zou gebruikt kunnen worden. Er kwam althans van de bisschoppelijke curie in 's Hertogenbosch een brief, waarin onmiddellijke stopzetting van de verdere werkzaamheden werd gelast; en wel om de genoemde reden. Dit moet gebeurd zijn in het voorjaar van 1927, maar de desbetreffende brief is in het archief van het klooster niet meer te vinden. P. Desiderius kon de Bisschop echter gerust stellen door het overzenden van de bouwtekeningen, waaruit Monseigneur kon zien dat er van een oratorium publicum geen sprake was. Een jaar later tijdens een Vormreis in Nijmegen kwam Monseigneur zich persoonlijk nog eens vergewissen van de wijze waarop de bouw aan zijn bedoeling beantwoordde. Hij werd toen volkomen gerustgesteld en betuigde zijn tevredenheid over de gevonden oplossing.
Het werk kwam op tijd ongeveer klaar. Op 5 November van datzelfde jaar 1927 kon P. Desiderius voor de eerste maal de heilige Mis opdragen in een van de zijkapellen. Na een paar maanden waren ook de stucadoors en de schilders en de aanleggers van het electrisch licht klaar met hun werkzaamheden, en toen werd op 22 Januari 1928 de kapel ingezegend door Pater Desiderius en op 22 Februari 1928 kwam Pater Provinciaal, P. Regalatus Hazebroek, zelf de nieuwe aanwinst van zijn Provincie plechtig inzegenen en feestelijk openen. (Zie N.S. 1928, 68).[1]
Intussen was op het definitorium te Weert, van 21 September 1927 de eerste officiële benoeming geschied:
In residentia Neomagensi ad S. Bonaventuram, Praeses instituitur P. Desiderius Franses; discreti: P. Aurelius Pompen et P. Pontianus Polman.
Jaren lang heeft het geduurd voordat men in Nijmegen durfde te spreken van een „klooster" in de Vermeerstraat. Men sprak van een Convict of van een Studiehuis en het heeft nog tot 1931 geduurd voordat er van officiële zijde van een „klooster" werd gesproken. Dat gebeurde bij het kapittel van 29 Augustus 1931,

Minderbroedersklooster Sint Bonaventura te Nijmegen (Voorgevel).

toen in plaats van een Praeses voor het eerst een Gardiaan werd aangesteld.

Populair is de naam klooster nog altijd niet geworden. De buitenkant lijkt ook zo weinig op die van een klooster. Men heeft blijkbaar allerlei gevoeligheden willen ontzien. De lange gevel is in drie afdelingen verdeeld. Het woongedeelte in het midden steekt ongeveer een meter naar voren. Rechts daarvan ligt dan het administratiekamertje en de bibliotheek met het grote raam, en daarnaast de inrijpoort, die aansluit op de rooilijn van Bouw- en Woningtoezicht. Links de kapel met de zijkapellen, lager dan het woongedeelte, met een dak dat doorloopt tot de eerste verdieping en op de top een miniatuur klokketorentje draagt. De lage muur wordt slechts gebroken door drie stel raampjes van gekleurd kathedraalglas die echter zo klein zijn dat ze het geheel eerder maskeren dan markeren. En het sluit weer netjes aan bij de rooilijn.

Het vooruitstekende middenstuk maakt met zijn vier hoge en brede ramen aan weerszijden van de ingang en daarboven nog eens acht zulke ramen met een paar kleinere daartussen, de indruk alsof het een ietwat pretentieuze woning is van twee verdiepingen, alleen in afmetingen verschillend van die gewone middenstandswoningen, waarmee later de Vermeerstraat is volgebouwd. Maar het bestaan van een derde verdieping kan men raden uit de ongewoon brede dakvensters daarboven. De best bestaande afbeeldingen van de voorgevel kan men vinden in Neerlandia Seraphica III (1929), 102 en 106. De achtergevel aan de tuinkant toont heel vrijmoedig de drie verdiepingen. De gewone voorbijganger door de Vermeerstraat ontdekt niets wat op hem de indruk maakt van een klooster. Het is voor hem eenvoudig een fors groot gebouw met een flinke hoofdingang. Het kleine torentje op de kapel ontdekt hij niet eens en hij vraagt zich alleen af wat dat grote bibliotheek-raam moet beduiden. En toch is de gevel goed, want hij stoort niet in deze rustige omgeving van kleine middenstanders, en hij beantwoordt volkomen aan de bedoeling om zich aan de buitenwereld niet op te dringen als een klooster, en nog wel een Minderbroedersklooster.

De stichters van het huis konden nog niet weten dat de eerste

bewoners van de omgeving grotendeels niet-katholieken zouden zijn, maar onbewust hebben zij met deze mogelijkheid misschien reeds rekening gehouden.

Wie echter binnenkomt herkent al heel spoedig de bijzondere kloosterlijke elementen.

Daar is op de eerste plaats de kapel, ruim tien meter lang, geheel in donker-bruine baksteen uitgevoerd met een witgeverfd „gewelf" van celotex. Zuiver van proporties, met grote zorg gemetseld, maar zonder enig beeld, zonder enige schildering, zonder enig ander ornament dan de bekleding van de tabernakeldeur met een „doek van Veronica", in opaline-glas uitgevoerd door een Nijmeegs kunstenaar A. Heymans (dit werk dateert pas van het jaar 1951). Maar de hele ruimte ontvangt slechts indirect licht, - door de dakvensters boven de zijkapellen en de sacristie. Het gevolg is dat men voor de kerkelijke diensten zelfs in het hartje van de zomer het electrisch licht moet ontsteken; maar ook dat het gedruis van de onmiddellijke aangrenzende straat er slechts gedempt en als uit de verte in doordringt. Langs de muren staan de traditionele koorbanken in streng eikenhout. En ze worden gebruikt ook. Want ofschoon de Paters van het klooster allen behoren tot de magistri et studentes die vrijgesteld zijn van de obligatio chori, wordt toch reeds sedert 1932 een gedeelte van het dagelijks Officie choraliter gebeden.
De refter moet geïnspireerd zijn door de meest kloosterlijke refters van de oude Provincie. Hoge vensterbanken, een tegelvloer in het midden, de zitbanken tegen de muur en de lange smalle tafels op een houten verhoging. De vloertegels zijn donkerrood en al het houtwerk is geverfd in een roodbruine kleur. Boven de „schuif", de verbinding met de keuken, hangt over de volle breedte van de refter een schilderstuk van het „heilig Bruurke" van Megen, Broeder Everardus Witte, die het in opdracht van zijn overheid heeft geschilderd in de loop van 1929. Het moet een Gloria van de H. Franciscus voorstellen met zijn *Sancti Dei inclyti.* Het is onbeholpen van tekening, mistekend zelfs, maar zijn sober coloriet sluit zich goed aan bij de sombere kleuren van de refter. Door zijn dienende bescheidenheid spreekt het minder

voor de glorie van onze heilige Vader dan voor de deemoedige vroomheid van de schilder.
De cellen - er zijn er 21 - hebben bijna alle de gewone afmetingen van een Nederlandse kloostercel, $4^1/_2$ x $3^1/_2$ meter. Vijf uitzonderingen zijn er echter; een dubbele cel voor de overheid, en vier zogenaamde professorenkamers, die tweemaal zo groot zijn als een gewone cel en daarenboven nog iets hebben wat men een alcoof heeft genoemd en min of meer als alcoof heeft gebouwd om niet in botsing te komen met n. 300 van de Generale Constituties, maar wat feitelijk een slaapkamertje is.

Er waren nog geen tien jaren verlopen sedert het klooster officieel als klooster was erkend, toen de wereldoorlog uitbrak. Op 10 Mei 1940 was Nijmegen in de handen van de Duitsers gevallen nog voordat de meesten onzer waren wakker geworden en wisten wat er te doen was. En in de vijf bange jaren die er volgden moet onze Patroon, de H. Bonaventura, wel op zeer bijzondere wijze over ons huis gewaakt hebben. Het onopvallend uiterlijk heeft daarbij zeker ook een rol gespeeld. In de zomer van 1940 hebben de Duitsers in tal van kloosters en gestichten van Nijmegen huiszoekingen verricht, teneinde, naar men zegt, hun gevaarlijke geestelijke vijand Pater Muckermann S.J., te vinden, of op het spoor te komen van de oud-rijkskanselier, Bruning. Opschudding in die kloosters. Vlucht van degenen die gevaar duchten. Gevangenneming van allerlei vooraanstaande personen, van wie de Duitsers vermoeden konden dat ze enig contact gehad hadden met de gezochten. Tussen al die onrust bleef ons huis *saevis tranquillus in undis*. Enkelen onzer werden verhoord door de Gestapo, P. Aurelius Pompen in December 1940, Br. Victor Cransfeld in Augustus 1942. In Februari 1943 een nachtelijke inval in ons klooster en gevankelijke wegvoering van P. Bonfilius Knipping, die Joden zou geholpen hebben. Opnieuw in October 1943, toen P. Canisius Vastbinder werd gearresteerd. Deze kon echter binnen een week terugkeren, wijl zijn arrestatie op een persoonsverwisseling bleek te berusten; terwijl de eerstgenoemde zeven maanden lang werd gevangen gehouden. Door zulke gebeurtenissen begon ons onopvallend huis hoe langer hoe meer de onge-

wenste belangstelling te trekken van de Duitsers. Eerste inspectie 3 September 1943; tweede inspectie, naar het scheen de gevaarlijkste, 10 Februari 1944; derde inspectie 3 Juni 1944. Doch telkens liep het met een sisser af. Tijdens de laatst genoemde inspectie wisten wij dat reeds meer dan dertig scholen en kloosters in Nijmegen in beslag genomen waren door de Duitsers; zesendertig om het precieze getal te noemen. Een Duitse pater, die als soldaat in het vijandelijk leger moest dienen, vertelde ons dat het klooster van de Vermeerstraat als nummer 38 op de lijst stond van de gebouwen die eventueel in beslag genomen zouden worden. Tot nummer 38 zijn de Duitsers nooit gekomen. Dat moet de heilige Bonaventura verhinderd hebben. Op 17 September 1944 kwamen de parachutisten en begon de bevrijding die in drie dagen tijd was voltooid. Maar de zwaarste tijd voor ons huis kwam pas daarna. De Duitsers zaten nog in de Overbetuwe en in het Reichswald achter Groesbeek en bleven van daaruit de stad Nijmegen beschieten, waarbij ze het vooral gemunt hadden op de Waalbrug, zodat ons huis rechtstreeks in hun schootsveld kwam te liggen. Er kwam nog bij dat onze geallieerde bevrijders alle kloosters en scholen en gestichten, die de Duitsers hadden in beslag genomen, van hen overnamen en voor hun eigen troepen en intendance-diensten gebruikten. De zesendertig huizen waren al in de eerste week bezet en enkele Engelse officieren begonnen toen ook belangstelling te tonen voor de Vermeerstraat. De heilige Bonaventura heeft echter wel gezorgd dat ze nooit aan het Duitse nummer 38 zijn toegekomen. Misschien heeft daar ook toe bijgedragen, dat sommige paters op tamelijk goede voet stonden met enkele hogere officieren. Een merkwaardige beschrijving van de indruk, die de paters op hen maakten, is te vinden in het zonderling boekje *Five Graves at Nijmegen* (Uitg. Batsford, London 1945) 32 blzz., geschreven door een Australisch oorlogscorrespondent, Eric Baume. Het werd in Nijmegen bekend en verspreid in Mei 1945. Toen waren de gevaren voorbij. Maar sedert September 1944 had het huis zware stormen moeten doorstaan.

In de morgen van 19 September reeds sloeg een granaat een gat in een hoek van de kapel. Gevolg: Pater Gardiaan, die de H. Mis aan het lezen was, ernstig gewond, zijn misdienaar, Br. Victor

Cransfeld, licht gewond; en een grote ravage van de hele kapel, die vol brokstukken lag en vol stof hing als een hooischuur. Maar de bouw stond sterk en toonde nu wel een gat maar geen enkele scheur. De mensen bleven zich veilig voelen in onze kelders. Er waren er meer dan honderd, uit alle huizen in de omgeving, mannen, vrouwen en kinderen, katholieken en protestanten. Hun woningen waren al door granaatvuur of brandbommen verwoest of stonden te wankelen en nergens voelden zij zich veiliger dan in onze betonnen kelders. Ze vonden het de natuurlijkste zaak van de wereld, dat er Zondags niet alleen een Hoogmis in onze kapel werd opgedragen, maar dat ook de Protestanten hun dienst hielden in de Paterskamer en de Anglicaanse aalmoezenier zijn mannen voorging in de grote spreekkamer. Zelfs waren ze niet zeer ontsticht, toen we op Kerstmis onze refter aan de Engelse soldaten afstonden voor een kerstdiner, dat feitelijk een dronkemanstoneel werd. Dat de Engelse keukendienst zich in de keuken van ons klooster installeerde was feitelijk eerder meevaller dan tegenvaller. Want daar heerste overvloed, en iets van die overvloed viel ook aan onze mensen ten deel.

Toen na het mislukte Ardennen-offensief de grootste gevaren voorbij schenen, en vooral toen de Geallieerden met brandbommen en vlammenwerpers de Duitsers in het Rijkswoud te lijf gingen, in het begin van 1945, trokken enkelen onzer kelderbewoners weer naar hun gehavende huizen. Maar de meesten bleven tot in April en sommigen zelfs tot de capitulatie van 5 Mei 1945.

Daarmee viel de grote kelderfamilie uiteen. Het was in die vele maanden van samen wonen en samen bidden, het gezamenlijk ondergaan van angsten en gevaren en het gezamenlijke genieten van ontspanning, werkelijk een soort familie geworden. En toen ze weer uiteengingen en ieder gezin weer met z'n eigen zorgen had te doen, kwam bij al die honderd en meer mensen spontaan het verlangen op een bewijs van dankbaarheid aan de Paters te leveren met een geschenk van blijvende waarde. Onder elkander hielden ze een collecte, en brachten 1800 gulden bijeen. Ze vergaderden en overlegden en gaven toen opdracht aan Joan Collette voor een gebrandschilderd raam voor het grote venster in de bibliotheek. Na herhaalde conferentie en overleg met de Paters,

kwam het kunstwerk gereed tegen het einde van 1947.
Het neemt geheel het middenstuk van het grote driedelig venster in. Meer dan zeven meter hoog en bijna anderhalve meter breed. Het is een ietwat barokke symbolische voorstelling van het Canticum fratris Solis van onze heilige Vader; met het onderschrift: *U Alhoge Goede Heer zij prijs en glorie en eer voor alle Creatuur.* En in de hoeken: *Ter herinnering aan de Winter 1944-'45 aangeboden door de schuilkelderbewoners.* Het is een der beste stukken geworden die de bekende kunstenaar Joan Collette heeft gewrocht, en het is het enige grote kunstwerk dat ons klooster in- en uitwendig siert.

Maar het herstel van ons klooster, dat onder de voortdurende bombardementen zeer veel had geleden - al was er slechts één voltreffer in de hoek van de kapel ingeslagen - kon geen uitstel lijden. Het gebouw moest zo spoedig mogelijk weer bewoonbaar worden gemaakt voor zijn eigenlijke bewoners. Het moest weer studiehuis en klooster worden na zijn schuilkelderbestaan.
Het huis was behoorlijk verzekerd niet alleen bij „Sint Donatus" de onderlinge kerkelijke brandwaarborg maatschappij, maar ook bij O.O.M. (de Onderlinge Oorlogschadeverzekering Maatschappij te 's Gravenhage). Daarom moest terstond de materiële schade nauwkeurig worden opgenomen. Dit liet de O.O.M. doen door de architect, de heer H. M. Zoetmulder. Diens uitvoerig rapport werd ingediend op 31 Juli 1945, en op 6 Maart 1946 stelde de O.O.M. in overeenstemming met dat rapport de schade vast op 16.500 gulden voor de eigenlijke bouw, en op 4.278.50 voor de inboedel.
Een gedeelte van deze oorlogschade zou de Regering voor haar rekening nemen. Het duurde echter nog tot Augustus 1949 vooraleer het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting het gedeelte dat het voor zijn rekening nam, vaststelde op *f* 6498.—.
Op verlangen van het Provincialaat werd de verdere afwikkeling van deze schadevergoeding overgelaten aan de Sint-Franciscus-Stichting, waarvan het bestuur in Weert was gevestigd.
Nauwelijks waren de vijandelijkheden van de oorlog afgelopen of het leven in het klooster had zijn gewone loop weer hernomen.

De meest noodzakelijke herstellingen waren aangebracht. Er kwamen weer Paters Studenten en Broeders. Er werden weer colleges gevolgd en examens afgelegd. En er was geen tijd meer om nog veel aan die sensationele rampenwinter te denken.

II.

De kloosterlijke sfeer van een huis wordt voor een niet gering gedeelte bepaald door de aanwezigheid van het rechte soort lekebroeders. En in dat opzicht is ons huis over het algemeen al bijzonder gelukkig geweest. In de Vondelstraat had men het een paar jaar lang moeten stellen met één lekebroeder, de ondervindingrijke Br. Paschalis Kaspers (overl. 1940; zie N.S. 14 (1940) 49). In de Vermeerstraat werden er terstond twee geplaatst: Br. Emmanuel Peters als kok en Br. Franciscus Eurlings als manusje van alles (koster, portier, refterier, smid, timmerman); en toen de goede Br. Emmanuel reeds in Maart 1928 stierf (N.S. 2 (1928) 107), nam Br. Frans ook de keuken waar. Tot keukenpiet kon hij zich specialiseren toen kort daarop, in April, een nieuwe Broeder arriveerde, die bijna even veelzijdig was als hij. Broeder Frans heeft het als kok tien jaar uitgehouden. In 1938 begon zijn gezondheid sterk achteruit te gaan, en het werk werd hem te zwaar, zodat P. Provinciaal hem een lichtere werkkring moest geven. Hij werd in Juni 1938 vervangen door een jonge sterke kracht, Br. Marius Janssen. Deze heeft zes jaar lang voor onze inwendige mens gezorgd en is later vertrokken naar het missiegebied van Nieuw-Guinea. Hij werd in de zomer van 1944, kort voor de bevrijding, vervangen door Br. Lebuinus Nijrolder. Deze was gedurende de zware schuilkeldermaanden de enige Broeder die het volhield. Granaatscherven vlogen herhaaldelijk door de keuken, maar geen gevaren konden hem afschrikken. 's Morgens om vijf uur begon hij de kachel reeds aan te maken (toen de kachel weer bruikbaar gemaakt was), en te doen wat hij kon voor zijn vele, zeer vele kostgangers. Door zijn onverschrokkenheid, zijn eindeloos geduld, zijn dagelijkse bezorgdheid en tegelijk zijn devoot gebedsleven heeft hij alle kelderbewoners bemoedigd en gesticht.

Maar hij had teveel van zijn zenuwen gevergd. Wij hebben zijn zilveren kloosterjubilee nog plechtig gevierd in Augustus 1947. Het was echter een gebroken man van nog geen zestig jaar oud, die in 1948 moest verplaatst worden naar het klooster van Venray, waar hij na enkele maanden reeds overleed (13 Januari 1949; zie N.S. 19 (1949) 17-19). Als opvolger kregen wij Br. Mauritius Veenendaal, die wel zeer bekwaam in de kookkunst was, maar in 1951 werd verplaatst en op zijn beurt als opvolger kreeg Br. Masseus Bol, in de wandeling meestal Jan Bol genoemd, die op het ogenblik de scepter zwaait in de keuken en 'm nog lang zwaaien moge.

De bovenbedoelde nieuwe veelzijdige Broeder die Br. Frans kwam aflossen, Willibald Keulemans, de veelgeplaagde maar onvolprezen Broeder Willi, is nu al meer dan 25 jaar in ons midden als tuinman, als stoker, als wasser, als ziekenoppasser, als algemene zorger voor het huis, en desnoods zelfs als organist. Alleen het oorlogsgedruis was hem te machtig. Tijdens de kelderperiode van 1944-45 maakte hij zich verdienstelijk te St. Anthonis en te Deurne, waar men het gedreun der kanonnen niet kon horen.

Als portier was Br. Frans in April 1928 opgevolgd door een Br. Hubertus. Deze is na zes jaren in de wereld teruggekeerd en kreeg als opvolger Br. Christianus Souren (Juni 1934), de stille humorist; en toen deze in het begin van 1940 moest vertrekken naar het Gymnasium van Venray, nam Br. Stephanus Klever zijn plaats in. Een uiterst gedienstig man, die voor iedereen klaar stond, maar het slachtoffer werd van zijn eigen gedienstigheid, toen hij nog geen maand na de bevrijding op weg om proviand te halen in Wychen door granaatscherven tijdens een luchtgevecht werd gewond. Gelukkig niet gevaarlijk, maar zeer pijnlijk. Opgenomen in het St. Canisiusziekenhuis, geopereerd, overgebracht naar een noodziekenhuis te Breda, als verdacht spion geïnterneerd te Grave - kwam hij eindelijk in het begin van 1945 weer bij ons terug. Toen men in San Antonio te Rome een portier nodig had, wist P. Provinciaal geen betere te kiezen dan onze Stef. En zo vertrok hij in 1947 naar de Eeuwige Stad. Die overgang heeft zijn tenger gestel niet kunnen verdragen. Na een paar jaar werd hij naar onze provincie teruggestuurd. Hij was geknakt,

physisch en psychisch, en stierf te Weert in Juni 1951 (Zie N.S. 21 (1951) 213-215). In de Vermeerstraat werd hij in Maart 1947 als portier opgevolgd door Br. Pontianus Jansen. Deze heeft nu al meer dan zes jaar de belangen van de poort voor ons allen met grote zorg waargenomen; daarbij ontelbare vellen volgetypt met artikelen, scripties en boeken van studenten en professoren; en de tijd die hij nog over had heeft hij gevuld met het oplossen van puzzles en het uithalen van ander kattekwaad.

Onze eerste koster en refterier was Br. Victor Cransfeld, die vele jaren lang portier was geweest in het klooster van Bleijerheide, maar het zware werk daar niet meer aankon. Hij arriveerde hier in December 1932, en heeft met heel veel zorg en grote nauwkeurigheid het kostersbaantje bij ons waargenomen, totdat hij bij de bominslag van 19 September 1944 als misdienaar aan het altaar werd gewond. Om te herstellen van de wonden en van de schrik heeft hij toen tot Mei 1945 gewoond in het klooster van Megen. Vier jaar lang heeft hij daarna nog zijn ambt hier stipt uitgevoerd en zich daarbij verdienstelijk kunnen maken door bij voorkomende gelegenheden het harmonium in onze kapel te bespelen. In Mei 1949 kreeg deze vriendelijke Broeder echter een hartaanval en moest toen verplaatst worden naar zijn geliefd Bleijerheide. Daar en later in Alverna heeft hij zich hoofdzakelijk bezig gehouden met de schilderkunst, die hij ook hier in zijn vrije tijd graag beoefende.

Hij werd als koster en refterier opgevolgd door Br. Joseph Nijhout, de humoristische rijmelaar. Na twee jaar werd deze echter door P. Provinciaal geschikt geoordeeld om als portier op te treden in het klooster te Leiden. Op het ogenblik hebben wij onze derde koster en refterier in Br. Marcus Janssens. Deze zestigjarige heeft meerdere functies in andere kloosters vervuld, en gaat nu door als hartpatiënt; maar dat hij van vele markten thuis is, blijkt nog herhaaldelijk. Spraakzaam is hij niet, maar hij weet zijn sobere gesprekken te kruiden met geestige en soms zeer rake opmerkingen.

Mogen zij met hun vieren nog vele jaren hun bescheiden maar onmisbare taak vervullen: door hun vrome handenarbeid het stu-

denten en professoren mogelijk maken zich meer volkomen te wijden aan de geestesarbeid die hun is opgedragen.

III.

Misschien is dit de plaats om enkele woorden te wijden aan de oud-gedienden die in ons klooster hun laatste levensdagen hebben doorgebracht. De zieken zijn vaak de zegen van een huis. Maar de zorg voor de zieken was grotendeels het werk van onze Broeders, vooral van Broeder Willibald. We hebben er vier achter elkander gehad. De eerste was *Pater Thomas Sanders,* gewezen pastoor van Lichtenvoorde en van Franeker. Op 75-jarige leeftijd in September 1931 kwam hij bij ons wonen. Ogenschijnlijk nog vol vitaliteit, maar inwendig waren zijn krachten ondermijnd door een kwaadaardig gezwel. Hij stierf zeven maanden later rustig in ons midden op een cel naast de kapel. Het was 1 April 1932. (N.S. VI (1932), 125 v.).
Enkele maanden later kwam *Pater Dorotheus Cornelisse* bij ons wonen op dezelfde cel. Hij was nog geen 70 jaren oud. Veertig jaren had hij doorgebracht met doceren en colleges geven in de theologie. Eerst te Venray en te Weert, en daarna te Rome. En toen kwam hij bij ons. Een uitgebrande vulkaan. In vroegere jaren de onovertroffen docent, nu bijna zonder wetenschappelijke belangstelling. Physisch nog kerngezond, heeft hij nog duizenden bladzijden voor zijn confraters getypt. Toen hij belast werd met de censuur van Pater L. Himmelreich's Katholieke Bijbel, heeft hij zich daar met grote inspanning op geconcentreerd. Kort na het uitbreken van de wereldoorlog begon hij te sukkelen, en hij stierf op Oudejaarsavond 1940. (Zie N.S. XV (1941), 10-12).
Slechts korte tijd, twee jaren, heeft onder ons gewoond *Pater Amadeus de Graaf.* Hij kwam hier als zwaar hartpatiënt in Juni 1939. Hij heeft de inval van de Duitsers nog meegemaakt. Toen zijn broer Pater Tiburtius verplaatst werd naar Heythuizen, in Augustus 1941, vroeg en kreeg hij verlof zich te vestigen in de pastorie van zijn andere broer, Pater Eduard, te Gouda. In Gouda stierf hij op 31 Januari 1942 (Zie N.S. XVI (1942-46), 14, 15).

Na de oorlog kwam weer een oudje bij ons wonen, *Pater Christinus Kops.* Hij was tot 1933 leraar geweest, eerst in Megen, en daarna in Venray. Hij was zeer beroemd in heel Nederland als vertaler en verklaarder van Dante's Divina Comedia. De laatste jaren van zijn leven heeft hij dag in dag uit zijn fijn taalgevoel nog geconcentreerd op het herzien van de tekst voor een nieuwe uitgave. Hij heeft zijn gouden priesterfeest nog onder ons kunnen vieren. Hij stierf een maand na zijn Gardiaan op 16 Juni 1951. (Zie N.S. XXI (1951), 238-241).

IV.

De goede religieuze geest in een klooster hangt voor een groot gedeelte af van de oversten.

Practisch is *P. Desiderius Franses* reeds als overste opgetreden sedert de eerste bewoning van het bovenhuis in de Vondelstraat. Dat was in December 1923. Officieel werd hij als eerste praeses aangesteld op 21 September 1927. Hij heeft toen moeten zorgen, en hij heeft gezorgd, voor de meubilering en de allereerste benodigdheden van ons huis en onze kapel. Hij was een voortreffelijk musicus en hij ontving van zijn familie een piano voor het huis ten geschenke. Hij heeft ook een nieuw harmonium voor de kapel gekregen „van een weldoener uit Den Haag, die onbekend wenste te blijven", tekende hij op in de Huiskroniek; ongetwijfeld behoorde de onbekende weldoener weer tot eigen familie.

Daar de vele werkzaamheden van het overste-schap en van het professoraat elkander in het gedrang brachten en het professoraat zeker de inzet van de hele mens vraagt, werd hij na een jaar als praeses en magister van de Broeders vervangen door *Pater Ignatius Smeets.* Deze, die reeds een rijk verleden achter de rug had, met zijn vierenzestig jaren, heeft zich de grootste verdiensten voor ons huis verworven door de opbouw, uitbreiding en organisatie van onze bibliotheek; (zie N.S. III (1929), 62, 128), terwijl hij ook aan de benodigdheden der kapel veel zorg heeft besteed. (N.S. IV (1930), 67). Hij was hier van September 1928 tot Augustus 1931. Toen kregen we onze eerste gardiaan.

Als we de lijst van onze gardiaans overzien, dan blijken meestal voor ons uitgekozen te zijn oudere mannen met veel levenservaring en van een bijzonder prestige om hun vroegere functies, om hun karakter en hun deugden.
Onze eerste gardiaan was *Pater Benitius Wooldering*. Hoeveel generaties van novicen en fraters heeft hij opgeleid? Minstens twintig. Bij ons is hij altijd een voorbeeld geweest van stiptheid en inwendig leven en blijmoedigheid. Tot hij getroffen werd door een beroerte op het stationsplein te Amsterdam. Dat was tegen het einde van 1933. Toen heeft P. Desiderius een paar maanden als vicarius moeten waarnemen. Maar hij herstelde weer enigszins en heeft nog tot 1948 geleefd. (Zie N.S. 19 (1949), 10-16).
Het provinciaal kapittel van September 1934 koos *Pater Tiburtius de Graaf* tot onze tweede Gardiaan. Overeenkomstig zijn rijke gaven en zijn idealen vertegenwoordigde hij in het klooster de *zelus domus Dei,* en zowel binnen als buiten het klooster de prediking van het *verbum Dei.* Het provinciaal bestuur heeft hem zes volle jaren - het maximum - in ons midden gelaten.
De derde Gardiaan, *Pater Desiderius Franses,* werd tijdens de oorlog, in 1941, benoemd, maar had reeds spoedig te veel van zijn krachten gevergd. Hij overleed een jaar later aan overspanning en angina pectoris.
Na enige weken onzekerheid kwam als vierde Gardiaan *Pater Euphronius Zantvoort* die Pastoor in Rotterdam was geweest. Hij heeft het roer moeten voeren onder steeds beklemmende en vaak dreigende omstandigheden. Tweemaal een nachtelijke inval van de Duitse Gestapo en van de N.S.B.-politie. Driemaal een inspectie van het huis door Duitse militairen. Hij kreeg in het begin van 1944 de smart te verwerken van de familieleden der drie Paters, die bij het bombardement (bij vergissing!) van 22 Februari waren omgekomen, toen de pastorie op de Doddendaal werd weggevaagd. Voor hem persoonlijk mag het bijna een geluk heten dat hij reeds op de derde dag der bevrijding, tijdens de vroegmis aan het hoogaltaar, zodanig gewond werd dat hij pas zeven maanden later het bestuur weer in handen kon nemen.
Gedurende die zeven maanden interregnum, toen de postverbindingen en alle andere verbindingen met het provinciaal bestuur

vele weken lang gestoord waren, in die maanden zag P. Aurelius Pompen zich gesteld voor de taak een zeer eigenaardig samengesteld gezin enigszins behoorlijk op gang te houden. Zijn taak werd ten zeerste verlicht door de organisatorische talenten van Pater Bonfilius Knipping, soms ook verzwaard door diens artistieke excentriciteiten. De Paters en Broeders hadden veelal de wijk genomen naar veiliger oorden. Broeder Lebuinus de kok bleef ons gelukkig trouw. Verder bleven bij ons de rustige P. Sybrand Galama, de goedlachse P. Gebhard Voorvelt, de onverschrokken P. Erastus Breuer, de gedienstige P. Conrad Goumans, de fotograferende P. Honorius Cox en de uiterst handige P. Hugolinus Backelandt. In onze kelders zaten meer dan honderd mensen, meestal passief en apathisch. De flinksten onder hen waren op de allereerste plaats bezorgd voor hun eigen gezinsleden. Maar allen zijn ze sedertdien vrienden van ons klooster geworden.
In de tweede helft van 1945 kon de reconstructie van ons klooster- en studieleven beginnen. De Universiteit draaide weer op volle toeren, examens en colleges wisselden elkaar weer af. Er kwamen nieuwe Paters studenten, de meest sensationele periode in de geschiedenis van ons klooster was definitief voorbij, en bidden en studeren werd weer het gewone program van iedere dag.

Onder die omstandigheden kwam hier October 1946 als vijfde Gardiaan *Pater Honoratus Caminada*. Voor ons huis werd dus een der beste en ervarenste paarden van stal gehaald. Werkelijk van stal. Want na zijn zesjarig provincialaat en zijn zesjarig Rectoraat van het Venray's Gymnasium in de moeilijkste jaren van zijn geschiedenis, had P. Honoratus gemeend recht te hebben op een rustige oudedag in de pastorie van Sint-Paschalis te 's Gravenhage. Maar toen hij geroepen werd kwam hij: - non recuso laborem.
P. Honoratus was conservatief van aard, zeker in religieuze aangelegenheden. En de huiselijke gezelligheid werd bevorderd door zijn gehele persoonlijkheid, zijn zware stem, zijn houding, en zijn belangstelling voor ieder persoonlijk, zelfs voor ieder lid van de provincie. Tot grote voldoening van hemzelf en van al zijn onderdanen kon hij op 2 October 1947 zijn gouden ordensjubilé

vieren in ons midden. Het volgend jaar moest hij als gardiaan naar Heerlen vertrekken.

Als zesde Gardiaan kwam in Augustus 1949 weer een ex-provinciaal, *Pater Regalatus Hazebroek,* tot dan toe pastoor aan de „Mozes" in Amsterdam, die in 1927 nog de verantwoordelijke stichter van ons huis was geweest. Nu lijdend aan een moeilijk te diagnoseren ruggemergkwaal. Zijn kracht heeft hij nooit herwonnen, helaas. Wat des oversten is, werd bijna geheel waargenomen door de Vicarius, Pater Monald Goemans, die in 1945 Hoogleraar was geworden en als Vicarius reeds gediend had onder Pater Honoratus. Onze Gardiaan-stichter stierf in ons midden op 9 Mei 1951 (Zie N.S. 21 (1951), 207-212).

Het Definitorium vergaderd te Weert in Juni, wees als zevende Gardiaan van ons klooster *Pater Victorius Beekman* aan. Hij was een van de pioniers geweest van onze Missie op Java, waarvan hij de eerste Superior regularis werd in November 1929. Toen tengevolge van de wereldoorlog Java als koloniaal gebied voor Nederland verloren ging, in 1947, keerde hij naar het vaderland terug, en beijverde zich daarna van Woerden en Den Haag uit voor het geestelijk welzijn van zijn vele mede-gerepatrieerden. Ook in Nijmegen nam hij bij zijn gardianaat gaarne de zorg voor die ontwortelde mensen op zich. Kort vóór zijn gouden kloosterfeest, in September 1952, werd hij verplaatst naar Woerden, van waaruit hij weer voor zijn gerepatrieerden ging werken.

Het provinciaal kapittel van Augustus 1952 koos tot onze achtste Gardiaan *Pater Eliseus Bruning,* tot dan toe magister van de clerici te Weert. Doctor in de muziekwetenschap, over heel Nederland en ver daarbuiten bekend als uitgever van vele populaire en liturgische zangbundels, leider van talloze misweken, adviseur van orgelbouwers, enz. enz. Maar, helaas, aangetast door een bijna hopeloze kwaal, emphyzeem van de longen. Onder zijn leiding is ons studiehuis meer dan ooit tevens een huis van gebed en liturgische zang. De Hemel spare hem nog lang tot welzijn van onze communiteit.

V.

Het klooster aan de Vermeerstraat heeft tot nu toe vijf of zes professoren van de Katholieke Universiteit geherbergd. De reden van de niet volkomen zekerheid van het getal zal straks blijken. Bij de opening der Universiteit in October 1923 werd *Pater Desiderius Franses* terstond aangesteld tot buitengewoon hoogleraar in de theologische faculteit om colleges te geven in de Patrologie en de Oude Kerkgeschiedenis. Pater Aurelius Pompen ontving zijn aanstelling pas na zijn promotie, en werd toen nog in dezelfde maand Januari 1925 benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de litteraire faculteit om colleges te geven in de geschiedenis van de Engelse taal en letterkunde. Tot gewoon hoogleraar werd P. Aurelius aangesteld op 1 October 1926, P. Desiderius op 17 September 1928, bij uitbreiding van zijn leeropdracht met dogmageschiedenis.

Het verschil tussen een buitengewoon en een gewoon hoogleraar bestaat hierin dat een gewoon hoogleraar geacht wordt zijn tijd en zijn energie en zijn persoonlijkheid te stellen in dienst van de Universiteit, terwijl een buitengewoon hoogleraar slechts gedeeltelijk ten dienste van de Universiteit staat, en zijn voornaamste werkzaamheden elders kan vinden. De theologische faculteit verschilt van de andere faculteiten o.a. hierin, dat ze niet onder de Nederlandse wetgeving, doch rechtstreeks onder de Romeinse Congregatie De Studiis staat, en dat bij het overlijden of aftreden van een harer gewoon hoogleraren de overste van de religieuze orde of van het bisdom waartoe hij heeft behoord het recht heeft een opvolger voor te stellen.

Zolang Pater Desiderius nog buitengewoon hoogleraar was, bleef hij tevens nog lector van de clerici in Alverna. Daarna heeft hij zich met hart en ziel geheel gegeven aan de hem opgelegde taak. Dit moet men goed verstaan. Het geven van colleges betekent dat men gedurende veertig weken van het jaar drie, vier, of vijfmaal in de week over een bepaald onderwerp binnen de leeropdracht een voordracht moet geven, een lezing voor een critisch en vaak deskundig gehoor. Dit eist natuurlijk zeer veel voorbereiding en studie. Maar het geven van colleges betekent niet, dat men niets

anders mag doen of soms zelfs moet doen. Het vervullen van een assistentie, het bijwonen van een congres, het geven van een cursus aan een Volksuniversiteit, een zogenaamde studiereis (die echter bijna altijd onder de vacantie valt), het adviseurschap van sommige Verenigingen, het zijn allemaal verpozingen van de inspannende arbeid, die de colleges vergen. Het schrijven van boeken en artikels over onderwerpen binnen de eigen leeropdracht evenwel wordt door de meesten gevoeld als een plicht. Pater Desiderius heeft aan beide zijn volle aandacht gehad. Hij was aan de beurt om als Rector Magnificus van de Universiteit op te treden in het lustrumjaar 1938-1939. Van zijn colleges weten alleen zijn studenten, van zijn artikels en boeken weet ook de buitenwereld. De lijst, opgenomen in Geschriften van leden der Katholieke Wetenschappelijke Vereniging (Supplement 1930 en 1940), bevat meer dan 60 nummers, en ze handelen wel zonder uitzondering over onderwerpen binnen zijn leeropdracht of zijn taak als Rector. Enige zijner werken die hij als hoogleraar heeft geschreven dienen hier genoemd te worden.

Bij het Eeuwfeest van Nicea, in het Historisch Tijdschrift IV (1925) van blz. 260 tot 287.

Canisius' Leer; - redevoering op uitnodiging van de Senaat der Universiteit gehouden in de openbare Academische zitting bij gelegenheid van de grote Canisius-feesten te Nijmegen op 6 Juni 1927; gedrukt in het Jaarboek der R.K. Universiteit 1926-27, van blz. 91 tot 97.

De Droom van Sint Hieronymus, in de Studia Catholica IV (1928), van blz. 329 tot 337.

Controversen over Augustinus' Belijdenissen, in de Studia Catholica VI (1930) van blz. 344 tot 361.

Augustinus en de Eenheid der Kerk, in de Miscellanea Augustiniana, van blz. 137 tot 150.

Van Christelijk Noord-Afrika, in het Historisch Tijdschrift XI (1932) van blz. 5 tot 28.

Sint Ambrosius van Milaan, Kerkvorst en Kerkleraar, Nijmegen 1935, 136 blzz.

Radicalisme in de eerste eeuwen der Kerk, in de Collectanea Franciscana Neerlandica III (1936), 61 blzz.

Sanctus Beda Venerabilis, in de Annalen van de Kath. Wetenschappelijke Vereniging XXVIII (1936) van blz. 188 tot 223.
Ecclesia Militans. Rectorale Lustrumrede. Nijmegen 1938. 19 blzz.
Intrede van het Christendom in de wereldgeschiedenis, in Wereldgeschiedenis uitg. De Haan, II (1939), blz. 201 tot 257.
De twee laatstgenoemde studies zijn verschenen in het studiejaar, waarin Pater Desiderius Rector Magnificus was en in het jaar, waarin hij zijn zilveren priesterfeest vierde en de titel van Lector Jubilatus van het generaal bestuur ontving.
Daarna heeft hij nog geschreven:
De Apostolische Vaders, vertaald, met aantekeningen (Hilversum 1941), 285 blzz.
Mariaverering in de eerste eeuwen der Kerk, in Collect. Franciscana Neerlandica V (1941), 83 blzz.
Lactantius, Over de dood der vervolgers, ingeleid en bewerkt. Getuigen-Reeks (1941) 95 blzz.
Sint Ambrosius, Over de Maagden, vertaald en ingeleid. Getuigen-Reeks (1942), 104 blzz.
Intussen waren tevens twee dissertaties onder zijn leiding tot stand gekomen:
Dr. Ephrem Sloots, *De diaken Pelagius en de verdediging der Drie Kapittels* (Nijmegen 1936), 153 blzz.
Dr. J. L. M. de Lepper, *De rebus gestis Bonifatii comitis Africae et magistri militum* (Tilburg 1941), 121 blzz.
De vertaling van het werk van Sint Ambrosius was het laatste boek dat hij zelf nog gedrukt heeft gezien. Hij had nog meer op stapel staan. Met name een studie over Paus Leo de Grote en de H. Hilarius van Arles. En vooral de vertaling uit het Grieks van Eusebius' grote Kerkelijke Geschiedenis. Maar het kapittel van Augustus 1941 had de druk-bezette hoogleraar nog benoemd tot Gardiaan van het klooster. Het werd hem te machtig. Die vertaling van Eusebius eiste zeer veel concentratie. De eerste dagen van September 1942 voelde hij zich dood-op. „Ik moet vacantie hebben", zei hij, „in Hernen. Maar eerst moet Eusebius af". Acht dagen later had hij het werk afgekregen, met grote moeite. Toen kon hij naar Hernen. Halfweegs kwam de dood hem tegemoet. Het was daags na de Lievevrouwedag, waarop hij nog de Hoog-

mis en het plechtig Lof had gedaan, negen September 1942. Hij was pas 54 jaar oud.
Zijn twee laatste werken zijn pas verschenen toen de oorlog voorbij was. De vertaling van Eusebius te Bussum in 1946, en zijn studie over Leo de Grote en S. Hilarius in de Collectanea 1948. Een waarderend In Memoriam door Mgr. Prof. Dr. Alph. Mulders met een zeer goed portret staat in het Jaarboek der R.K. Universiteit van 1942, blz. 70 tot 72. Zie verder N.S. XVI (1942-44), 47vv; en vooral de Necrologie in de Acta Ordinis LXI (1942), 204, 205.

Pater Aurelius Pompen werd tot buitengewoon hoogleraar in de geschiedenis van de Engelse Taal en Letterkunde benoemd op 26 Februari 1925, tot gewoon hoogleraar met dezelfde leeropdracht op 1 October 1926. Voor het onderwijs in de levende Engelse taal had hij als assistent naast zich Dr. F. P. H. Prick van Wely, de grote woordenboekschrijver. Tijdens diens laatste ziekte nam Pater J. Vriend S.J. de lessen waar, en daarna, sedert 21 September 1926 de heer Th. Derksen, een broer van onze Pater Landelinus z.g.; nog op dit ogenblik blijft hij zijn ondankbare taak met grote nauwgezetheid vervullen. Een deel van de Engelse Taalkunde was aanvankelijk toegewezen aan Prof. Th. Baader, die echter de Engelse taal zelf niet meester was. In deze wantoestand werd door de St. Radboudstichting op aandringen van Pater Aurelius voorzien door de aanstelling van een geboren Engelsman voor de Engelse Taalkunde, de heer W. A. G. Doyle Davidson. Deze is in functie gebleven, tot hij in het begin van de wereldoorlog door de Duitsers werd geïnterneerd. Toen heeft Prof. Dr. P. N. U. Harting van de Amsterdamse Gemeentelijke Universiteit diens taak waargenomen tot dat twee jaar later alle colleges aan onze Universiteit werden stopgezet. Na de oorlog is Doyle Davidson nog een jaar aan de Engelse afdeling van onze Universiteit werkzaam geweest, waarna hij vertrok naar de Universiteit van Leeds, en opgevolgd werd door Dr. Th. Visser. P. Aurelius bereikte in 1949 de leeftijd van 70 jaren, met het gevolg dat hij op het einde van het lopende studiejaar „rude donatus" werd, en voor de studenten in de toekomst alleen maar hoefde klaar te staan,

als ze er speciaal om vroegen.

Gedurende zijn 24-jarig professoraat heeft hij met zijn medewerkers in het kader van de Universiteit minstens vijftig volledig bevoegde leerkachten voor het Middelbaar en Gymnasiaal Onderwijs kunnen afleveren. Na het doctoraal examen krijgen bijna allen terstond een betrekking als leraar. En dan worden ze met zó veel lessen overladen dat slechts de allerenergieksten nog tijd en wilskracht over hebben om aan een dissertatie te beginnen. Vier dissertaties zijn onder zijn leiding tot stand gekomen.

Dr F. Th. Visser, *A Syntax of the English Language of St. Thomas More.* I. 1941.

Dr Th. A. Pijpers, *Aubrey de Vere as a man of letters.* 1941.

Dr G. Storms, *Anglo-Saxon Magic.* 1948.

Dr J. G. Riewald, *Sir Max Beerbohm man and writers* - gereed gekomen in 1953.

Bij gelegenheid van zijn 60-ste verjaardag in 1939 werd hem een feestbundel aangeboden waarin 25 vrienden en collega's wetenschappelijke opstellen hadden geschreven. De bundel was door de Nijmeegse initiatiefnemers en medewerkers bedoeld als een feestnummer van het Tijdschrift voor Taal en Letteren; maar door een truc of een misverstand van de Tilburgse Redactie is het buiten de serie gebleven. De aanbieding geschiedde in de Senaatskamer van de Universiteit door Prof. Dr A. E. Swaen, van de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam. Tot de medewerkers behoorden o.a. Prof. Dr Titus Brandsma O.Carm., Mgr. Philip. E. Hallett, Prof. Dr H. H. Janssen, Prof. Dr L. C. Michels en Prof. Dr Jac. van Ginneken S.J.

Tot de voornaamste geschriften van zijn eigen hand gedurende de 24 jaar van zijn professoraat mogen misschien de volgende gerekend worden:

Newman's Idee van een Universiteit. Inaugurale rede. 1925. 36 blzz.

Defoe en zijn Bronnen, Neophilogus XII (1926), blz. 31-34.

De Middelbare Opleiding in verband met de hogere studien. Tijds. voor Zielkunde en Opvoedingsleer (1927), blz. 89 tot 116.

De oorsprong van het woord Kerk. Donum Natalicium Schrijnen (1929), 16 blzz.

Politieke Poezie in de Londensche Music Halls. - Tijds. voor Taal en Letteren XVIII (1930), blz. 267 tot 271.
Het Engelsche Volkskarakter. - Tijds. voor Zielkunde en Opvoedingsleer XXII (1930), 9 blzz.
Newman, Zielenheil ons Doel. - G.G.G. 348. (1931), 22 blzz.
Meester Peter De Kercktooneelier. - Vondelkroniek VI (1936), 8 blzz.
Gerard Manley Hopkins. - Onze Taaltuin VI (1937), 7 blzz.
Het Kerkelijk Drama. Apodictische beweringen. - Tijds. voor Taal en Letteren XXVI (1938), 20 blzz.
Tot hiertoe staan de gegevens meer volledig in de Lijst van Geschriften van de Kath. Wetensch. Vereniging 1930 en 1940. Daarna verscheen nog: *De Renaissance* - Wereldgeschiedenis uitg. De Haan, Deel III (1940), 33 blzz. Nieuwe uitgave 1952.
Vertaling van Shakespeare's Hamlet. Gestencild 1940.
Werken van Newman. Het Begrip Universiteit, 2 delen (1946), 297 en 355 blzz.
Werken van Newman. Toespraken tot een gemengd gehoor. (1947), 419 blzz.
Werken van Newman. Preken bij verschillende gelegenheden. (1947), 360 blzz.
Werken van Newman. Apologia pro vita sua (1948), 549 blzz.
Tijdens de sluiting van de Universiteit in 1943 en 1944 een paar gestencilde genealogische onderzoekingen.
Een laatste deel van de Werken van Newman ligt sedert 1949 klaar voor de pers, maar kon nog niet gedrukt worden.
Een portret geschilderd door Pater Lando van den Berg hangt in de aula van de R.K. Universiteit.
Zijn opvolger als professor van de Engelse letterkunde is een geboren Engelsman, de heer T. A. Birrell, een veelbelovende jong geleerde.

Pater Willibrord Lampen was de derde hoogleraar in de Vermeerstraat. Hij kwam in Juli 1931. Hij had toen zijn sporen als wetenschappelijk werker reeds lang verdiend. Hij was in het jaar 1920 in München gepromoveerd, en had voor en na dien tijd al verschillende werken en artikels geschreven. Hij was professor

geweest in Rome en medewerker en collator van handschriften voor de uitgave van Alexander van Hales en van Duns Scotus te Quaracchi. Hij was alom bekend als historicus, als palaeograaf, als geroutineerd ontcijferaar van oude handschriften. In het begin van 1931 was hij uit Italië teruggekeerd naar Weert, waar hij belast werd met de lessen in de dogmatiek. En in Juli 1931, kwam hij in de Vermeerstraat wonen. Hij werd door de Sint-Radboud-stichting op voordracht van de faculteit van letteren en wijsbegeerte benoemd tot buitengewoon hoogleraar om onderwijs te geven in de diplomatiek en palaeographie, en hij hield zijn inaugurale rede op 5 Februari 1932. Ze handelde over: *De betekenis der palaeographie als wetenschap.* en staat afgedrukt in het Jaarboek der R.K. Universiteit van 1932, blz. 51 tot 78. Als bijzondere merkwaardigheid mag hier wel vermeld worden dat die rede ook vertaald in het Italiaans werd afgedrukt in La Scuola Catholica LXII (1934), 412-426.

Hij aanvaardde zijn taak met geestdrift, maar wijl hij slechts „buitengewoon" hoogleraar was kon hij vrijelijk ook zijn andere wetenschappelijke stokpaardjes berijden. Hij heeft van die vrijheid een goed gebruik gemaakt. De titels van zijn talrijke opstellen staan vermeld in N.S. van 1932, '33, '34, '35 en '36, alsmede in het Jaarboek der R.K. Universiteit van 1933, '34, '35, 36, '37, '38, '39.

Hele boeken heeft hij in deze jaren ook geschreven; wij noemen: *Eucharistica, Florilegium Internationale in honorem SS. Sacramenti.* 3 delen 1930-1934.

Theofried van Echternach en zijn vita S. Liutwini. Collect. Franc. Neerl. III. 6 (1936); XXXV en 58 blzz.

Willibrord en Bonifacius, 139 blzz. (1939) deel 16 van de Patria-reeks.

Uit alles wat hij schreef was duidelijk, dat palaeographie en diplomatiek slechts een klein segment vormden van de grote kring van zijn weten en zijn belangstelling. Daarom gaf zijn buitengewoon hoogleraarschap hem op de duur ook minder bevrediging. Zijn hart begon terug te verlangen naar Italië. In Nijmegen had hij zijn zilveren ordefeest al gevierd in 1932; zijn zilveren priesterfeest vierde hij nog in 1939; maar kort daarop ontving hij tot

zijn blijde verrassing het bericht, dat hij door het generaal kapittel te Rome gekozen was tot Definitor Generalis van de orde. Zijn vertrek uit Nijmegen liet een leegte achter die niet meer is aangevuld.

Onze vierde huisgenoot-hoogleraar is *Pater Monald Goemans.* Hij is de eerste en tot nog toe de enige van onze hoogleraren geweest die zijn actieve studies aan de R.K. Universiteit was begonnen. Hij was hier in September 1934 student geworden in de Theologie; deed al zijn examens *cum laude,* en werd na zijn doctoraal examen in Juli 1938 aangesteld tot lector in de Apologetica en de Theologia fundamentalis in Alverna. Toen nu P. Desiderius in September 1942 zo onverwacht kwam te vallen, wist hij al heel spoedig dat hij voorgedragen zou worden als diens opvolger. Voor de theologische faculteit heeft immers bij iedere vacature de betreffende orde het recht van voordracht. Daarom kwam hij terug naar Nijmegen om zijn proefschrift voor te bereiden. Maar de steeds spannender wordende oorlogstoestand en de algehele sluiting van de Universiteit in 1943 vertraagden zijn promotie in niet geringe mate. De bevrijding van Nijmegen en het Zuiden in September 1944 trof hem op vacantie in zijn geboorteplaats Hillegom, diep in het Noorden. Zodat hij pas in April 1945 in Nijmegen kon terugkeren. Dat hij intussen niet alleen veel „illegaal" werk (tegen de Duitsers) had verricht, maar ook de studie voor zijn proefschrift niet had verzuimd, bewijst het feit dat hij reeds op 13 Juli 1945 kon promoveren in de theologie. De titel van zijn proefschrift was:
Het Algemeen Concilie in de vierde eeuw; XXVII en 324 blzz. Bij de promotie kreeg hij natuurlijk weer *cum laude.* En in de vergadering van de episcopale afdeling van de St. Radboud-stichting werd hij op 17 October 1945 benoemd tot gewoon hoogleraar in de theologische faculteit met dezelfde leeropdracht als zijn voorganger Pater Desiderius: Patrologie, Dogmageschiedenis, en Oude Kerkgeschiedenis.
De 12de December d.o.v. hield hij zijn inaugurale rede over het onderwerp: *Het Tractaat van Basilius de Grote over de Klassieke Studie. 16 blzz. Nijmegen 1945.* - Een jaar later werd hij door

het provinciaal kapittel aangesteld tot Vicarius van ons klooster, en dat is hij tot nu toe gebleven.
In de Universiteit kreeg hij de ene functie na de andere te vervullen. Secretaris van de theologische faculteit van 1946 tot '50, Rector Magnificus in 1951-52. Voorzitter van de theologische faculteit sedert 1952, Instituutsdirecteur sedert 1951. In deze functies blonk hij vooral uit door zijn organisatorische talenten. En bij de Diesviering die samenviel met de opening van de medische faculteit verraste hij het gehoor met een rede over: - *De Heilige Basilius en de Geneeskunde.*
Veel wetenschappelijk en tegelijk organisatorisch werk heeft hij ook verzet als mederedacteur van de tweede uitgave der Katholieke Encyclopedie en vooral als opvolger van Pater Nicomedes Sanders in het zeer gewichtig ambt van Redactie-secretaris van *Studia Catholica,* het meest wetenschappelijk theologisch tijdschrift van Katholiek Nederland. Dit ambt neemt hij nu al waar sedert het begin van 1948.
Van de door hem geschreven werken zij hier nog een tweetal vermeld: -
Het Christendom en de Vrouw. G.G.G. 1947.
Chalkedon als Allgemeines Konzil. in: A. Gullmeier-Bacht, Das Konzil von Chalkedon. Geschichte und Gegenwart. I (Würzburg 1951), blz. 251 tot 289.
Daarbij is onder zijn leiding tot stand gekomen de dissertatie van Pater Dr Honorius Moonen, O.E.S.A., *Eddius Stephanus. Het Leven van Sint Wilfrid,* 's Hertogenbosch 1946.
Met zijn 47 jaren is hij nog jong genoeg om nog vele jaren een kracht te kunnen zijn voor de Katholieke Universiteit en voor ons huis in de Vermeerstraat, waarvan hij nu al zeven jaar Vicarius is. Dat geve God.

De vijfde in de rij onzer hoogleraren-huisgenoten is *Pater Didymus Beaufort.* Hij werd hier benoemd in 1947 toen hij reeds tien jaar ouder was dan Pater Monald nu, maar hij had toen ook al een hele staat van dienst achter de rug, vooral als politicus. Hij was al bijna tien jaar lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal geweest, en sedert een paar jaar was hij rector van het

Gymnasium te Venray, lid van de Mijnraad, en Nederlands gedelegeerde op de U.N.C.I.O. (United Nations Conference on International Organization) te San Francisco in 1945; Nederlands gedelegeerde op de jaarlijkse Algemene Vergadering der Verenigde Naties is hij gebleven van 1946 tot nu toe. Zulk een kenner van internationale toestanden en rechten en personen en overeenkomsten wilde de Katholieke Universiteit gaarne aan zich verbinden. Zij voelde daaraan vooral behoefte sinds Pater Robert Regout S.J. in het begin van de oorlog door de Duitsers was gevangen genomen en z'n leven had gelaten in het concentratiekamp van Dachau.

Pater Didymus hield zijn inaugurale rede als buitengewoon hoogleraar van het Volkenrecht op 15 Maart 1948. Ze was getiteld: - *Van Anarchie naar Rechtsgemeenschap.* Ze is opgenomen in het Jaarboek der R.K. Universiteit van 1948, van blz. 193 tot 210. Maar politicus en diplomaat is hij ook daarna gebleven, zoals reeds blijkt uit het voorafgaande. Daarbij werd hij nog in hetzelfde jaar 1948 gekozen tot lid van de Eerste Kamer. Dit had weer tot verder gevolg dat hij met zijn zeer bijzondere juridische talenten in verschillende Staatscommissies werd benoemd. Verder was hij Nederlands afgevaardigde naar de Algemene Vergadering van de Raad van Europa in 1949 en volgende jaren. Hij werd voorzitter van de naar hem genoemde Bisschoppelijke Commissie, waaraan de delicate taak is toevertrouwd rapport uit te brengen over de opbouw welke op grond van de katholieke beginselen en in verband met de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie dient gegeven te worden aan de katholieke stands- en vakorganisaties, met bijzondere aandacht voor de verschillende aspecten van de Bedrijfsraden.

Voor een politiek zo bedrijvig man op nationaal en internationaal terrein schiet er weinig tijd over om zich te zetten tot theoretische zuiver wetenschappelijke publicaties. Zelf heeft hij sedert 1948 slechts zeer weinig laten drukken. Het voornaamste is misschien zijn opstel in het Katholiek Staatkundig Maandschrift, een uitgave van de K.V.P. 3de jaargang (1949), blzz. 459-464 en 483-490: -

De universele verklaring van de rechten van de mens.

Verder vindt men de producten van zijn geest hoofdzakelijk in de Handelingen van de Eerste Kamer (over de Begroting, over de Grenscorrecties, over het Atlantisch Verdrag, over Korea, over de niet-gezinsarbeid van de gehuwde vrouw, over vluchtelingen en staatlozen). Vele van zijn geesteskinderen echter, zijn redevoeringen in de Verenigde Naties (de U.N.O.), hebben een voor het grote publiek verborgen onderdak gevonden in de Bijlagen van de meestal slechts met nummers aangeduide Uitgaven van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

No. 16 (uitg. Juli 1949) bevat in de Bijlagen III tot VI, en VIII (blzz. 96 tot 105, 107 tot 109) zijn redevoeringen over de Preambule van de Universele verklaring van de Rechten van de mens, tegen de echtscheiding, over sociale vragen, en over het primair recht van de ouders inzake opvoeding.

No. 25 (uitg. April 1951) in Bijlage XV en XVII (blzz. 284 tot 286; 299 tot 300; en 305 tot 308), over de Conventie, over de Rechten van de mens, en over het Vluchtelingenvraagstuk.

No. 29, Bijlage 42, 44, 46 en 50, over de Rechten van de mens, over de Vrijheid van voorlichting, over Vluchtelingen en Staatlozen.

No. 32, Bijlage 37, 38, 39, en 46, over Zelfbeschikking en over Vluchtelingen.

Voor een man die meer tijd moet doorbrengen in Den Haag, in New-York, in Straatsburg of Parijs, dan in de Nijmeegse Vermeerstraat, is het geven van colleges in het Volkenrecht aan de R.K. Universiteit natuurlijk maar bijzaak. Daarvandaan dat hij ook maar buitengewoon hoogleraar is. Maar de veertig colleges per jaar die van hem verwacht worden, tracht hij toch binnen de weinige maanden dat hij vrij is, samen te persen. En ze vinden een dankbaar gehoor bij de studenten van het Volkenrecht, die weten dat er een man spreekt van rijpe ervaring en actuele kennis, een van de meest gezaghebbende mannen op het gebied van de buitenlandse en internationale politiek, misschien zelfs de meest gezaghebbende bij Katholiek en niet-Katholiek. Reeds jarenlang dringt hij er telkens opnieuw op aan dat vele andere Katholieken zijn voetspoor zullen volgen en zich gaan specialiseren op het Volkenrecht. Zijn colleges, waarin hij voortaan wordt bijgestaan door

een Lector (Mr A. M. Stuyt), in Nijmegen prikkelen de jongeren. De Priester in de Politiek heeft in ons land al sedert de tijden van Mgr H. Schaepman een heel andere rol gespeeld als in vele landen daarbuiten. Hier heeft men slechts mannen gehad van een ongerepte sensus catholicus en ze voelen zich gedragen door de goedkeuring van hun geestelijke overheden en door de waardering van de massa van het Katholieke volk. Mannen als Pater Didymus verhogen het prestige van de Nederlandse politiek in binnen- en buitenland, en ze gebruiken hun talenten om in raadzalen waar geen kruisbeeld wordt geduld, nog iets te bereiken wat strekken kan ter vermeerdering van de ere Gods.

De zesde docent aan onze Katholieke Universiteit die in het klooster van de Vermeerstraat zijn domicilie heeft, is *Pater Bonfilius Knipping.* Hij was zijn studies in de Kunstgeschiedenis begonnen aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, maar werd in 1931 gestationneerd te Nijmegen. Op 30 November 1934 deed hij zijn doctoraal examen in de Kunstgeschiedenis, en op 10 Mei 1939 promoveerde hij *cum laude* tot Doctor in de Wijsbegeerte en Letteren op een monumentaal en rijk geïllustreerd proefschrift getiteld:
De Iconographie van de Contra-Reformatie in de Nederlanden. Eerste Deel (Hilversum 1939), 333 blzz. maar liefst in quarto. Een jaar later reeds kwam het Tweede Deel (Hilversum 1940), 342 blzz. natuurlijk ook in quarto, met allemaal zelf in talrijke musea opgenomen en zelfontwikkelde foto's. Zo iets had de Universiteit nog nooit beleefd. In 1941 - we waren toen al een jaar onder de knoet van de vijand - werd hij „toegelaten als privaat docent" om colleges te geven in de Iconographie van de Middeleeuwen en de nieuwe tijd. Op 4 Juni van dat jaar opende hij zijn docentschap met een „openbare les", die uitgegeven werd onder de titel: -
Symbool en Allegorie in de Beeldende Kunst (Nijmegen 1941), 24 blzz. Sedertdien prijkt zijn naam ieder jaar opnieuw op de *Series Lectionum* in dezelfde kwaliteit en dezelfde leeropdracht, tot vandaag toe. Maar reeds in hetzelfde jaar 1941 liet hij in samenwerking met Pater Dalmatius van Heel een nieuw monu-

mentaal werk verschijnen: -
Van Schuilkerk tot Zuilkerk. Geschiedenis van de Mozes- en Aäron-kerk te Amsterdam (Amsterdam 1941), meer dan 370 blzz. natuurlijk in quarto. En een opstel in de Vrije Fries, deel 36 (1941) over: -
De Muurschilderingen in de Galileërkerk te Leeuwarden.
Het volgend jaar, verscheen een nieuw, meer populair, werk van zijn hand: -
Kunst zien en genieten. Een kunstboek voor jonge Mensen. (Hilversum 1942), 262 blzz.
In Februari 1943 werd hij door de Gestapo gevangen genomen, omdat hij Joden zou geholpen hebben. Pas in September kwam hij terug. In 1944 moest hij opgenomen worden in een ziekenhuis, zoals reeds eerder gebeurd was in 1938. Tijdens de bevrijdingsmaanden gedurende de winter van 1944-45 organiseerde hij de bezigheden en ontspanningen van onze kelderbewoners.
Daarna verschenen nog van hem drie monographieën in de Balet-Serie (Amsterdam, Bechts, zonder jaartal):
Hugo van der Goes 60 blzz.
Pieter Bruegel 60 blzz.
Jan Toorop 60 blzz.
verder o.a.: -
Pieter Bruegel, De Val der opstandige engelen;
Rubens, De laatste communie van Sint Franciscus; beiden Leiden 1949;
Hooglied in Steen, De Kathedraal (in de serie Gastmaal der Eeuwen, Arnhem 1949).
Inleiding tot de Engelse Kunst. Amsterdam 1948.
Harp van Erin. Twaalf Ierse Sprookjes.
Het Kind in Nederlands beeldende Kunst: eerste deel: de 15de tot de 18de eeuw; tweede deel: de 19de en 20ste eeuw. (Wageningen, zonder jaartal), 225 blzz.
Sacrale Kunst, gedrukt als inleiding tot de grote tentoonstellings-cataloog: Honderd Jaar religieuze kunst in Nederland 1853-1953; een opstel van slechts elf bladzijden maar een van zijn best geschreven werken na de grote acmè van het jaar 1941.
Weldra hoopt hij in samenwerking met Dr P. J. Meertens, de

Secretaris van de Koninklijke Academie, een werk voltooid te hebben over de Nederlandse Emblemata.
Een volledige lijst van alles wat Pater Bonfilius geschreven heeft bestaat niet, en zal misschien nooit opgemaakt kunnen worden. Bij tijden is hij fabelachtig productief. Hij richt culturele kringen op, hij organiseert kunsthistorische excursies naar het buitenland, hij geeft lezingen met lichtbeelden bij de vleet, hij schildert, hij fotografeert, hij filmt, hij speelt piano, hij componeert, hij dicht, hij schrijft toneelstukken en opstellen, en artikelen en boeken. Hij heeft een sterk geheugen en een fantastisch combinatievermogen. Hij moet zich uiten, bij tijden. En dan spuit het er uit. En wat er dan verder gebeurt, of zijn werk gedrukt wordt of niet gedrukt wordt, is hem vaak om 't even. Ik geloof niet dat hij zelf een lijst zou kunnen opmaken van alles wat er van hem gedrukt is, evenmin als hij zijn belastingbiljetten kan invullen. Daarbij heeft hij nog allerlei functies waargenomen. Reeds in 1938 was hij aangesteld tot conservator en bibliothecaris van het bisschoppelijk museum in Den Bosch. In 1947 was hij voorzitter van de Katholieke Cultuurraad. In 1948 werd hij „toegelaten" als privaat docent aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, en ontving tevens een aanstelling tot assistent aldaar. De lijst van zijn verschillende functies zou een lange zijn. Hij kan veel, hij wil veel, hij is idealist; hij wil meer dan hij kan; hij experimenteert zelfs bij voorkeur op de grens van zijn kunnen.
Hij is zeker een zeer bekwaam man op kunsthistorisch gebied. Maar hij blijft privaat-docent. Zijn vrienden hadden hem gaarne een hogere titel gegund. Maar hij lijkt in de wieg gelegd voor de rol van wetenschappelijk free-lance. Hij is de meest geleerde privaat-docent in Nederland. Hij zal het vermoedelijk wel blijven.

VI.

Een Franciscaans studiehuis dient op de eerste plaats voor studerende studenten, die in het kloosterlijk samenzijn de kracht moeten vinden om trouw te blijven aan hun Franciscaans ideaal. In Nijmegen zijn nooit andere studenten komen wonen dan die hun theologische studies hadden voltooid en reeds priester waren ge-

wijd. Sommigen van hen die door het Provinçiaal bestuur naar Nijmegen werden gezonden waren bestemd voor een loopbaan als lector of leraar of waren het reeds, anderen kwamen hier om zich door meer algemene ontwikkeling voor te bereiden voor de zielzorg, ook en vooral de zielzorg van onze clerici, of voor het leven in de buitenlandse Missie. Bij velen werkten verschillende motieven samen. Maar allen kwamen om te studeren.
Terstond na de opening van de R.K. Universiteit in 1923 werden vijf van onze Paters als student ingeschreven: -
P. Ludicius Verschueren voor de theologische faculteit, P. Firmatus Stevens voor de litteraire en P. Ezechiël van der Helm voor de juridische faculteit; verder nog P. Renatus Ritzen en P. Titus Plekker voor de litteraire faculteit. De drie eerstgenoemden konden na enkele maanden een onderdak vinden in het bovenhuisje, van de Vondelstraat; de laatste twee moesten op en neer reizen tussen Venray of Megen en Nijmegen.
In het tweede studiejaar van de Universiteit 1924-25 werden drie Paters ingeschreven in de litteraire faculteit, P. Sigebertus Maal, P. Donulus Schopman en P. Balduinus de Goede; alleen de eerste kon nog een plaatsje vinden in de Vondelstraat; de beide anderen werden spoor-student.
In het derde studiejaar, 1925-26 kwamen nog P. Ludgerus Zeinstra als spoorstudent en P. Antonius Bernaerts in de Vondelstraat. In het vierde studiejaar, kwamen er geen nieuwe bij. Maar in het vijfde studiejaar, 1927-28, toen het studiehuis in de Vermeerstraat geopend kon worden, werden P. Ephrem Sloots en P. Falco Wagemans ingeschreven als studenten van de theologische. P. Adelbertus Ruysenaars van de litteraire faculteit.
Slechts vier van al de genoemden hebben het beloofde land van de Vermeerstraat als hun thuis mogen betreden. De anderen vielen uit om verschillende redenen. P. Lucidius moest een jaar na zijn baccalaureaatsexamen in December 1923 zijn studie staken wegens ziekte. P. Titus werd kort na zijn candidaatsexamen, Juni 1924, leraar te Venray. P. Sigebertus werd leraar te Megen. Voor de spoorstudenten was het leven te vermoeiend gebleken. Anderen hebben hun studies met een doctoraal examen beëindigd nog voordat de Vermeerstraat klaar was: - P. Balduinus in 1926,

P. Antonius en P. Ezechiël in 1927. Eén, P. Renatus, had zelfs de doctorstitel reeds verworven. Hij had in 1923 candidaats gedaan in Amsterdam, deed in Nijmegen zijn doctoraal in October 1925 en promoveerde in November 1927 tot doctor in de letteren en wijsbegeerte. De plechtigheid werd besloten met een feestelijk gastmaal ter ere van de „jonge" doctor (van 50 jaar) in de pastorie van de Doddendaal, waaraan werd deelgenomen door de promotor, prof. Kosch, door P. Provinciaal Hazebroek, door Paters van de Doddendaal en van de Vondelstraat. Over de verdere lotgevallen van de toen gepromoveerde tot aan zijn dood in April 1946, zie N.S. XVI (1942-46) blz. 294.

Dit alles behoort eigenlijk tot de prae-historie van het klooster in de Vermeerstraat. Maar we meenden de namen dezer pioniers hier wel even te mogen vastleggen. De vier die ten slotte de Vermeerstraat bereikten waren P. Firmatus, P. Adelbertus, P. Falco en P. Ephrem. Daar kwamen terstond nog twee anderen bij, maar die behoorden tot een categorie waarover tot nu toe geen sprake was. Alle studenten opnemen die hier na de eerste pionierstijd gewoond hebben is niet wel doenlijk.[2] We menen te kunnen volstaan met de namen dergenen die een doctoraal-examen hebben afgelegd, en vooral van de weinigen die hier hun studies hebben bekroond met promotie.

Een bijzondere categorie van studenten moeten we echter voorop vermelden. Studenten van andere Universiteiten die enige tijd in de studieuze atmosfeer van de Vermeerstraat hebben doorgebracht om hun dissertaties voor te bereiden. We zouden ze gast-studenten kunnen noemen. Twee kwamen er reeds terstond bij het begin, twee studenten en toekomstige Magisters van Leuven. P. Pontianus Polman, de historicus, was de eerste, en deze gaststudent was zelfs onze eerste Discreet. - Bijna tegelijk met hem kwam P. Jacobus van der Veldt, die toen hij hier zijn zilveren kloosterfeest vierde tot „erelid" van onze communiteit werd benoemd, en die nu professor van de psychologie is in Washington. - P. Gervasius Brans van de Vlaamse provincie verbleef hier van Augustus 1931 tot begin 1934. - Ook de student van München, P. Castus Vermey, bracht bijna een jaar als gast-student te Nijmegen door, voordat hij in Mei 1928 benoemd werd tot lector in Weert, waar

hij drie jaar later al te vroeg stierf. (Zie N.S. V (1931), 52). - Ten slotte dient hier genoemd te worden Pater Apollinaris van Leeuwen, die enige tijd gast-student in de Vermeerstraat moet geweest zijn, en later lector werd en magister en provinciaal, en op het ogenblik secretaris generalis van de studies in Rome is.
Tot de tweede categorie behoren naar het schijnt slechts twee Paters: -
P. Eelco Bruinsma ontving op 11 Augustus 1949 van het Paedologisch Instituut der R.K. Universiteit een diploma voor de akte A. Paedagogiek, en vertrok toen naar Hollandia-Stad op Nieuw-Guinea.
P. Renald Brouwer slaagde op 14 Juni 1950 voor het Candidaatsexamen in de Paedagogiek, en vertrok toen naar Sukabumi op Java.
De volgende Paters in chronologische volgorde die hun studietijd geheel of gedeeltelijk in Nijmegen hebben doorgebracht, hebben een doctoraal examen aan onze R.K. Universiteit afgelegd: -

1. P. Renatus Ritzen op 30 October 1925 in de Germaanse Taal- en Letterkunde (Duits).
2. P. Balduinus de Goede op 5 Juni 1926 in de Germaanse Taal- en Letterkunde (Engels) *cum laude.*
3. P. Antonius Bernaerts op 4 Juni 1927 in de Germaanse Taal- en Letterkunde (Engels) *cum laude.*
4. P. Ezechiël van der Helm op 8 Juli 1927 in de Rechten (publiekrechtelijke richting).
5. P. Ephrem Sloots op 10 December 1930 in de Godgeleerdheid *cum laude.*
6. P. Otger Janssen op 23 Maart 1931 in de Klassieke Taal- en Letterkunde *cum laude.*
7. P. Falco Wagemans op 22 December 1931 in de Godgeleerdheid.
8. P. Eulogius Seelen op 23 September 1933 in de Godgeleerdheid.
9. P. Bonfilius Knipping op 30 November 1934 in de Kunstgeschiedenis en Archaeologie.
10. P. Geraldus Jansen op 31 Mei 1935 in de Germaanse Taal- en Letterkunde (Duits).

11. P. Edilbertus Hazebroek op 2 December 1935 in de Germaanse Taal- en Letterkunde (Engels) *cum laude.*
12. P. Monaldus Goemans op 7 Juli 1938 in de Godgeleerdheid *cum laude.*
13. P. Dominicus Pillen op 27 Mei 1940 in de Godgeleerdheid.
14. P. Bertulf van Leeuwen op 18 Juni 1942 in de Godgeleerdheid *cum laude.*
15. P. Rutger Hermans op 18 Maart 1943 in de Romaanse Taal- en Letterkunde (Frans).
16. P. Sybrand Galama op 14 November 1944 in de Klassieke Taal- en Letterkunde.
17. P. Walter Geurts op 24 Juli 1945 in de Geschiedenis.
18. P. Manfred Staverman op 1 December 1945 in de Godgeleerdheid.
19. P. Benignus Körver op 11 December 1945 in de Godgeleerdheid.
20. P. Theodorus Schouten op 17 Juni 1946 in de Godgeleerdheid.
21. P. Antonius Smeets op 6 Juli 1946 in de Godgeleerdheid *cum laude.*
22. P. Matthias Goossens op 30 Mei 1947 in de Godgeleerdheid.
23. P. Arthur Bredero op 16 Juli 1947 in de Godgeleerdheid *cum laude.*
24. P. Wilbert Stoop op 9 Juli 1948 in de Psychologie.
25. P. Emmanuel Jessen op 13 Juli 1951 in de Klassieke Taal- en Letterkunde.
26. P. Hugo Sanders op 27 November 1951 in de Nederlandse Taal- en Letterkunde.
27. P. Armandus Fiolet op 17 Juni 1952 in de Godgeleerdheid.
28. P. Richardus van Zaalen op 6 Maart 1953 in de Klassieke Taal- en Letterkunde.
29. P. Amadeus Hermans op 1 Juli 1953 in de Psychologie.
30. P. Hilarion Goossens op 20 Januari 1954 in Geschiedenis.

De doctorstitel verwierven op een proefschrift:

1. De eerste was weer P. Renatus Ritzen, die op 30 November 1927 promoveerde tot Doctor in de Letteren en Wijsbegeerte

op een proefschrift: *Der junge Sebastian Brunner in seinem Verhältnis zu Jean Paul, Anton Günther und Fürst Metternich* (Aichach 1927) 190 blzz. Promotor Prof. Wilhelm Kosch.

2. P. Ephrem Sloots promoveerde op 27 Januari 1936 tot Doctor in de Godgeleerdheid op een proefschrift: *De Diaken Pelagius en de verdediging der drie kapittels. Studie over het werk In defensione trium capitulorum* (Nijmegen 1936), 153 blzz. Promotor Prof. Desiderius Franses.
3. P. Otger Janssen promoveerde op 29 Mei 1937 tot Doctor in de Letteren en Wijsbegeerte op een proefschrift: *L'expressivité chez Salvien de Marseille. Etude sur l'usage de quelques particules dans le latin chrétien. I. Les adverbes.* (Nijmegen 1937) 198 blzz. Promotor Prof. Jos. Schrijnen.
4. P. Bonfilius Knipping promoveerde op 10 Mei 1939 tot Doctor in de Letteren en Wijsbegeerte op een proefschrift: *De Iconographie van de Contra-Reformatie in de Nederlanden I* (Hilversum 1939) 333 blzz. Promotor Prof. Ger. Brom. *cum laude.*
5. P. Monaldus Goemans promoveerde op 13 Juli 1945 tot Doctor in de Godgeleerdheid op een proefschrift: *Het Algemeen Concilie in de vierde Eeuw* (Nijmegen 1945), 324 blzz. Promotor Prof. A. Mulders. *cum laude.*
6. P. Bertulf van Leeuwen promoveerde op 13 November 1946 tot Doctor in de Godgeleerdheid op een proefschrift: *Het Kerkbegrip in de theologie van Abraham Kuyper* (Franeker 1946), 260 blzz. Promotor Prof. G. Kreling.
7. P. Matthias Goossens promoveerde op 10 Juli 1952 tot Doctor in de Godgeleerdheid op een proefschrift: *De Meditatie in de eerste tijd van de Moderne Devotie* (Haarlem 1952), 261 blzz. Promotor Prof. R. R. Post.
8. P. Hugo Sanders promoveerde op 11 Juli 1952 tot Doctor in de Letteren en Wijsbegeerte op een proefschrift: *Jacob Cremer* (Haarlem 1952) 121 blzz. Promotor Prof. G. Brom.
9. P. Armandus Fiolet promoveerde op 1 Mei 1953 tot Doctor in de Godgeleerdheid op een proefschrift: *Een Kerk in onrust om haar belijdenis, een phaenomenologische studie over het ontstaan van de richtingenstrijd in de Nederlands Hervormde*

Kerk (Nijkerk 1953), 213 blzz. Promotor Prof. W. van de Pol. *cum laude.*

Goed voorgaan doet goed volgen. Bij het vijftig-jarig bestaan van ons convict-studiehuis-klooster te Nijmegen zullen deze lijsten wel twee- of driemaal zo lang zijn.

1 Met N.S. is bedoeld het tijdschrift Neerlandia Seraphica, Van het leven en werken onzer Provincie (niet in de handel).

2 Ze worden vermoedelijk wel allen vermeld in de verschillende jaargangen van Neerlandia Seraphica. Maar de inrichting der Registers sedert 1934 maakt het opzoeken nog al bezwaarlijk.

DE MINDERBROEDERS TE MAASTRICHT

DOOR P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

Toen in 1953 het honderdjarig verblijf van de Minderbroeders te Maastricht opgewekt, luisterrijk en met algemene deelneming van autoriteiten en bevolking werd gevierd, hebben velen, die met de geschiedenis niet op al te kwade voet staan, een vraagteken geplaatst. Niet ten onrechte. Want niet honderd volle jaren wonen de Minderbroeders in deze stad, maar zeven volle eeuwen, al werd er het kloosterleven menigmaal onderbroken en dateert de laatste stichting van 1853.
Een kort overzicht over de lotgevallen aldaar lijkt ons op zijn plaats.[1]

Reeds in 1234 - acht jaren na de dood van Sint Franciscus - vergunde Jean d'Esp aan de Minderbroeders een vestiging in Maastricht. Na een voorlopig verblijf elders in de stad, werden zij in staat gesteld een groot klooster te bouwen en tevens een van de prachtigste gothische kerken in onze streken. In 1578 werden de Minderbroeders verdreven, hun kerk werd door de Hervormden in bezit genomen, maar reeds in 1579 - na de herovering van Maastricht door Parma - keerden zij terug. Maar in 1632 kwam de stad in handen van de Staatsen. Reeds spoedig ontstonden moeilijkheden, vooral met hen die een sterke penetratie van het Protestantisme voorstonden.
Het hoogtepunt werd bereikt bij „'t gruwelijck verraet in den jare 1638 op Maestricht gepractiseert". De edele, dappere, ridderlijke en wijze oud-gardiaan Pater Servatius Vinck viel op beschuldiging van medeplichtigheid onder beulshanden.[2] Als gevolg hiervan werd van de Minderbroeders een eed van trouw geëist. Zij waren bereid, die te geven, maar niet in de vorm, waarin die geëist werd. Op 25 Juni 1639 werden zij daarom uit de stad verbannen. Hun kerk was tot 1868 arsenaal, van 1869-1879 kazerne en gymnastiekzaal. Na de restauratie werd zij bewaarplaats

De Slavanten.

Naar een plaat uit het Rijksarchief te Maastricht.

van het rijksarchief. Het klooster was aanvankelijk gedeeltelijk hervormd weeshuis, gedeeltelijk militair hospitaal.

Voor de verdreven Minderbroeders was het een geluk, dat in de nabijheid van Maastricht een ander klooster gelegen had, dat van Lichtenberg. Onder verschillende benamingen is dat bekend gebleven. In het dagelijks leven heette het Slavante of Slavanten, wat wel een verbastering is van „Observanten", onder welke naam de Minderbroeders eertijds bekend waren. Over dit klooster heeft Pater Dalmatius van Heel O.F.M. een studie gepubliceerd in 1951, waarin hij veel wetenswaardigheden heeft verzameld.[3] De tekening welke wij hier plaatsen, laat wel iets zien van de beschrijving, die hij op blz. 5 citeert:
„Het gesticht is zeer prachtig in zich zelven, dan t' merkwaardigste zijn een galerij en verscheide tuinen door muren trapsgewijze onderschraagt, t' welk een bekoorlijk gezicht aan den Maaskant maakt; alle vreemdelingen komen dit klooster bezoe-

ken, zoowel ter oorzake van de deftigheid van die landplaats, als wegens de aangename uitzichten".
Dit klooster is ongeveer 1455 ontstaan. Het ging in 1578 ten onder. Maar de ruïne werd gesteld onder hoede en bewaking van het klooster te Maastricht, waar - zoals gezegd - de Paters in 1579 terugkeerden. Na provisorische verblijven, kon men later er kloostergebouwen betrekken. Met de bouw van een kerk begon men al in 1640. Het klooster bleef bestaan tot de Franse tijd, in 1796 werd het gewelddadig opgeheven.

Vanuit het klooster „Slavanten" werden herhaaldelijk pogingen gedaan om in Maastricht terug te keren. Pas in 1673 veroorloofde Lodewijk XIV dit. Men probeerde tevergeefs echter het oude klooster met kerk te herkrijgen. Ten slotte was men gedwongen naar een nieuw terrein uit te zien. Op 21 Februari 1705 kon men de nieuwe gebouwen in gebruik nemen, die lagen aan de Tongersestraat. Maar op 21 Februari 1796 werden de Paters opnieuw vandaar uitgedreven. De kerk werd eerst even parochiekerk, daarna de zetel van de rechtbank. De kloostergebouwen dienden als school, werkhuis en gevangenis.

Ofschoon vele Paters in en om Maastricht werkzaam bleven, was er geen sprake meer van een eigenlijke kloostercommuniteit, noch in de stad, noch op Slavanten. Maar in 1853 kon het kloosterleven weder begonnen worden. Aan de Tongersestraat 28 verrezen kerk en klooster.
Vanuit deze stichting is honderd volle jaren prachtige arbeid verricht op elk terrein.
Ter illustratie lijkt het ons niet onaardig een treffend getuigenis te plaatsen, dat gegeven werd bij het vijftigjarig bestaan in 1903.[4]
De feestviering toen had plaats op 9 Augustus „met een geestdrift, als zelden slechts door een feestviering werd gewekt".[5] De pontificale Hoogmis werd toen opgedragen door de grijze missiebisschop, Joannes Hofman O.F.M.
Bij de huldiging hield de trouwe en onovertroffen syndicus J. Stallenberg, tevens president van een zeer uitgebreid feestcomité, een redevoering, waarna hij onder ademloze stilte een oorkonde voorlas.

De inhoud geven wij hier.
De bevolking van Maastricht viert heden met U het Gouden Jubilé van Uwe laatste vestiging onder ons.
Ja! heel het volk viert feest met U.
Gij zijt gekomen tot ons, tot het volk, en Gij hebt het volk gevonden, en het volk kwam tot U met geheel zijn dankbaar hart; want dat hart ook hadt Gij, die het zijn Paters, zijn Vaders heet, gevonden en gewonnen.
Opgestaan uit de besten des volks, zijt Gij zoo echt de priesters, de mannen van het volk, en werkt Gij zoo onder ons en voor ons, deelend onze vreugde, lenigend onze smarten, drogend onze tranen, onze broeders en onze vaders in Christus.
Het kleed, dat Gij draagt, is het kleed van den Serafijnschen Vader Franciscus, een kleed van armoede en van zelfverloochening, van boete en stage offervaardigheid; maar dat kleed, dat een stilzwijgende, aanhoudende prediking is der hoogste deugden, der deugden vooral zoo hoogst noodzakelijk in onze tijden van hoovaardij en zingenot; - dat kleed, hoe bemind hebt Gij het gemaakt bij groot en klein, bij rijk en arm.
U zelven ten offer brengen, elken dag en elk uur voor het heil der zielen, onzer zielen vooral;
uitgaan als de boden der goede boodschap van het H. Evangelie in woord en daad;
onzen priesters, die wij zoozeer hoogachten en beminnen, onverdroten ter zijde staan in de vervulling hunner heilige en verheven plichten, één hart en één ziel met hen;
dat beschouwt Gij als verheven taak, die Gij thans vijftig jaar trouw vervuld hebt.
Dank zij Uw manmoedig en volhardend werken, heeft op het groote woord van den grooten Leo de zegenbrengende Derde Orde van den Serafijnschen Vader zich machtig uitgebreid en vertakt in alle kringen der bevolking;
dank aan den alles verwinnenden geest van geloof, die al Uw werken en streven richt en bezielt, stijgt uit de talloze gelederen der koninklijke vereeniging der Eerherstellende Communie een aanhoudenden eereboete op tot den Heer in het Allerheiligst Sacrament zijner liefde.

leeft en bloeit de geest van Franciscus, door Leo XIII den waren geest van liefde en eendracht genoemd, onder ons, allen insluitend in den gordel der Serafijnschen Aartsbroederschap.

En nu staan wij hier voor U, verlegen zoekend naar een blijvend bewijs onzer dankbaarheid.

Zooals altijd trouw aan den geest van nederige armoede, wildet gij niets voor U, - voor de tallooze schare echter, die in Uwe kerk kerk samenstroomen, mocht gij niets weigeren.

En zoo bieden wij U heden plechtig als de dankbare hulde der stad de middelen aan, om 's winters (door calorifèrs) Uwe kerk te verwarmen en het verblijf voor Uwe altaren, allen aangenaam te maken, U biddend deze hulde wel te willen aanvaarden.

Vijftig jaren is het geleden, dat Gij gekomen zijt, en het bruine kleed van den H. Franciscus voor t' eerst (wederom!) gezien werd in onze straten.

Toen heette het: Gezegend die daar komen in den Naam des Heeren!

En nu, na vijftig jaren van weldaden en zegeningen, vatten wij onzen dank samen in datzelfde woord en roepen wij U toe: Gezegend, die gekomen zijt in den naam des Heeren!

Dat was toen, en nu is het na vijftig jaren eerst recht „de dag, dien de Heer gemaakt heeft".

[1] Over de Minderbroeders te Maastricht bestaat een grote hoeveelheid literatuur en ontegenzeggelijk zullen de archieven nog veel documenten herbergen. Men vergelijke de opgaven bij M. Schoengen, Monasticon Batavum I Amsterdam 1941 met supplement 1942 onder: Lichtenberg en Maastricht.

[2] Wij hebben nog altijd hoop, kracht en tijd te hebben om het proces in deze Bijdragen te mogen behandelen en toe te lichten.

[3] Pater Dalmatius van Heel O.F.M. Het Minderbroedersklooster te Lichtenberg bij Maastricht genaamd „Slavanten", Gouda, 1952.

[4] Gardiaan van het klooster was toen Pater Simon Bennenbroek.

[5] Sint Franciscus 18 (1903) blzz. 276-279.

REGISTER OP BUNDEL XIII - XIV - XV

II. *van de Clarissen:*

III. *van Tertiarissen en Poenitenten:*

IV. *van Franciscanessen:*

INHOUD

BUNDEL XIII - XIV - XV

ILLUSTRATIES

SCHRIJVERS

BOEKBESPREKINGEN

N.B. De titel van het boek wordt verkort gegeven.